

Univerzita Pardubice
Fakulta Filozofická

Moderní architektura v Jablonci nad Nisou v letech 1885 - 1935

Markéta Vedralová

Diplomová práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Markéta Vedralová**
Osobní číslo: **H11714**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Péče o kulturní dědictví**
Název tématu: **Moderní architektura v Jablonci nad Nisou v letech 1885 - 1935**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována systematickému popisu urbanistického a architektonického vývoje města Jablonce nad Nisou v obdobích historismu, secese, moderny a stěžejních architektonických stylů 20. a 30. let: národního dekorativismu (art deca), funkcionalismu a konstruktivismu. Výzkum plánových materiálů z fondu archivu městského stavebního úřadu, rešerše článků z dobových odborných periodik a novinového tisku, na nichž bude práce primárně založena, zpracovatelka doplní o vlastní terénní průzkum a studium regionální a další odborné literatury spjaté s tématem. Vedle veřejných staveb (radnice, budovy škol, divadlo, muzea, sportoviště, stadiony, lázně, krematorium) se zpracovatelka soustředí na obecní výstavbu (bytové nájemní domy) a privátní realizace (vily, rodinné domy). Stavební dění v Jablonci nad Nisou se práce pokusí vylíčit v širším rámci politického, společenského a kulturního dění severočeského regionu, výklad si povšíme také česko-německého kontextu stavební kultury. Práce bude mít formu souhrnného kritického pojednání, nikoliv kompletního katalogu budov.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Adolf Lilie, Der politische Bezirk Gablonz. Gablonz an der Neisse, 1894. R. Karl Fischer, Heimatskunde des Bezirkes Gablonz in Böhmen. Gablonz an der Neisse, 1932. Jan E. Koula, Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století. Praha, 1940. Hana Rousová (ed.), Mezery v historii 1890-1938: Polemický duch střední Evropy Němci, Židé, Češi (kat. výst.). Praha, 1994. Rostislav Švácha, Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury první poloviny 20. století. Praha, 1995. Vojtěch Lahoda (ed.), Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938 IV/1-2. Praha, 1998. Jan Randáček, Liberecká architektura v letech 1895-1938, Umění XVII, 1999, č. 6, s. 528-537. Rostislav Švácha, Regionalismus v architektuře 20. století. In: Středoevropská architektura 1890-1998: Sborník příspěvků sympozia 22.-24. 10. 1998, Zlín 1999, s. 30-37. Roman Karpaš a kol., Stalo se na severu Čech 1900/2000. Liberec 2001. Zdeněk Lukeš, Architektura 20. století. Praha, 2001. Radovan Lipus David Vávra, Šumná města. Brno, 2002. Zdeněk Lukeš, Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938. Praha, 2002. Jan Strnad, Jablonec nad Nisou: dobové fotografie. Jablonec nad Nisou, 2002. Kenneth Frampton, Moderní architektura: Kritické dějiny. Praha, 2004. Markéta Lhotová (ed.), Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou, Jablonec nad Nisou, 2004. David Vávra, Libereckým krajem: Tvář architektury. Liberec, 2004. Pavel Halík (ed.), Slavné vily Libereckého kraje. Praha, 2007. Jan Strnad (ed.), Jablonecká radnice 1931-1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera, Jablonec nad Nisou, 2008. Petr Kratochvíl (ed.), Velké dějiny země koruny české. Tematická řada Architektura. Praha, 2009, s. 574-659.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 11. 9. 2014

.....

Markéta Vedralová

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za odborné vedení této diplomové práce, jeho cenné rady, nesmírnou ochotu a trpělivost. Velké díky patří mé rodině a všem mým blízkým, kteří mi byli po celou dobu oporou a bez nichž by tato práce rozhodně nevznikla. Rovněž chci poděkovat také Ing. Katarině Sanigové z odboru památkové péče Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, která mi poskytla cenné připomínky, týkající se místní architektury a všem, kteří mi byli ochotni poskytnout materiálovou základnu pro můj výzkum.

Anotace

Práce je věnována moderní architektuře v Jablonci nad Nisou v rozmezí let 1885 - 1935. Svým charakterem se řadí mezi regionální a přispívá k poznání historie a urbanistické struktury města. Největší stavební rozkvět demonstrují na vybraných stavbách veřejného i soukromého typu, které zasazují do hlubšího kulturně dějinného kontextu. Z toho důvodu je část práce věnována také historii osídlení místa, národnostním vazbám a různým uměleckým vlivům, které většinou přicházely z německých a rakouských oblastí.

Klíčová slova

Jablonec nad Nisou, 19. - 20. století, architektura, urbanismus, památková péče

Anotation

The work is devoted to modern architecture in Jablonec nad Nisou between 1885 - 1935. In its character, it is one of the regional and contributes to the knowledge of history and urbanism of the city. The largest building prosperity is demonstrated by selected public and private types of buildings, which are set in deeper cultural and historical context. For this reason, there is also a significant part devoted to the history of settlement sites, national ties and various artistic influences, most of which came from the German and Austrian regions.

Key words

Jablonec nad Nisou, 19th - 20th century, architecture, urbanism, historic preservation

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	ARCHIVNÍ PRAMENY A LITERATURA K JABLONCI NAD NISOU.....	2
3	JABLONEC NAD NISOU.....	5
3.1	Lokalita Jablonec nad Nisou	5
3.2	Nástin historie Jablonce nad Nisou	6
3.2.1	<i>Složité začátky .....</i>	<i>6</i>
3.2.2	<i>Povýšení na městys a vzestup sklářství.....</i>	<i>9</i>
3.2.3	<i>Politické události 20. století a jejich dopad na Jablonec .....</i>	<i>12</i>
3.3	Urbanistický vývoj města.....	13
3.3.1	<i>Vznik vesnice Jablonecz a typologie půdorysného uspořádání .....</i>	<i>14</i>
3.3.2	<i>Od vesnice k průmyslovému městu Gablonz an der Neisse.....</i>	<i>16</i>
3.3.2.1	Období let 1800 - 1880.....	17
3.3.2.2	Období let 1880 - 1933.....	21
4	SPECIFIKA JABLONECKÉ ARCHITEKTURY	24
4.1	Víceúčelové a činžovní domy	24
4.2	Vilová architektura	25
4.3	Rozhledny.....	27
5	KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY MODERNÍ ARCHITEKTURY V JABLONCI NAD NISOU	27
5.1	Historismus.....	28
5.1.1	<i>Arwed Thamerus.....</i>	<i>30</i>
5.1.1.1	Kostel dr. Farského.....	31
5.1.1.1.1	<i>Evangelická sakrální architektura.....</i>	<i>32</i>
5.1.1.1.2	<i>Evangelická církev v Jablonci nad Nisou.....</i>	<i>34</i>
5.1.1.1.3	<i>Historické okolnosti stavby evangelického kostela .....</i>	<i>35</i>
5.1.1.1.4	<i>Analýza archivních pramenů k novogotické přestavbě .....</i>	<i>37</i>
5.1.1.1.5	<i>Exteriér.....</i>	<i>38</i>

5.1.1.1.6	<i>Interiér</i>	39
5.1.1.2	Zámeček Schlaraffie	41
5.1.1.2.1	„ <i>In arte voluptas!</i> “	41
5.1.1.2.2	<i>Současná podoba zámečku</i>	43
5.2	Secese	44
5.2.1	<i>Josef Zasche</i>	45
5.2.1.1	Secesní Kostel Povýšení sv. Kříže	48
5.2.1.1.1	<i>Architektonická kuriozita: secesní sakrální stavba</i>	49
5.2.1.1.2	<i>Starokatolická církev v Jablonci nad Nisou a okolnosti stavby kostela</i>	49
5.2.1.1.3	<i>Analýza archivních pramenů</i>	50
5.2.1.1.4	<i>Exteriér</i>	51
5.2.1.1.5	<i>Interiér</i>	51
5.2.2	<i>Ateliér Felner & Hellmer</i>	52
5.2.2.1	Městské divadlo v Jablonci nad Nisou	53
5.2.2.1.1	<i>Analýza archivních pramenů</i>	54
5.2.2.1.2	<i>Historické okolnosti stavby divadla</i>	54
5.2.2.1.3	<i>Exteriér</i>	55
5.2.2.1.4	<i>Interiér</i>	56
5.2.3	<i>Robert Hemmrich</i>	57
5.2.3.1	Městské lázně	59
5.2.3.1.1	<i>Analýza archivních pramenů</i>	60
5.2.3.1.2	<i>Historické okolnosti stavby</i>	60
5.2.3.1.3	<i>Exteriér</i>	61
5.2.3.1.4	<i>Interiér</i>	62
5.3	Meziválečná moderna	63
5.3.1	<i>Karel Winter</i>	65
5.3.1.1	„Nová“ radnice	66
5.3.1.1.1	<i>Analýza archivních pramenů</i>	67

5.3.1.1.2	<i>Historické okolnosti stavby</i>	67
5.3.1.1.3	<i>Exteriér</i>	69
5.3.1.1.4	<i>Interiér</i>	70
5.3.2	<i>Rudolf Günter</i>	72
5.3.2.1	Linkeho dům.....	73
5.3.2.2	Štěpánkuv dům.....	74
5.3.2.3	Schneiderova vila.....	74
5.3.3	<i>Max Kühn</i>	76
5.3.3.1	Pobočka české eskomptní banky.....	77
5.3.3.2	Vila Karla Gregora.....	78
5.3.4	<i>Ateliér Loosow & Kühne</i>	79
5.3.4.1	Vila Löbel.....	80
5.3.5	<i>Heinrich Lauterbach</i>	81
5.3.5.1	Háskova vila.....	82
5.3.5.2	Schmelowského vila.....	86
5.3.6	<i>Heinrich Kulka</i>	89
5.3.6.1	Kantorova vila.....	90
6	PAMÁTKOVÁ ZÓNA JABLONEC NAD NISOU	92
6.1	Městské centrum.....	93
6.2	Podhorská ulice.....	94
6.3	Lokality na březích Nisy.....	94
6.4	Zahradní město.....	94
6.4.1	<i>Teorie zahradního města</i>	94
7	ZÁVĚR	98
8	ZUSAMMENFASSUNG	101
9	ZDROJE	102
10	SEZNAM PŘÍLOH	109

*„Deutscher Bürgersinn hat in Eintracht gebaut ein stolzes Haus. Heil und Segen dieser
Stätte, die geweiht ist deutscher Dichtung und Bühnenkunst, heil der Stadt Gablonz
und Ihren wackeren Bewohnern, die deutsche sind und bleiben mögen setzt und allezeit!*

Das walte Gott!“

*„Němci zde po právu vybudovali svůj důstojný domov. Mír a požehnání tomuto památnému
místu, zasvěcenému poesii a divadelnímu umění, zdrávas Jablonci nad Nisou
a jeho statečným občanům, kteří jsou Němci a přejí si zde zůstat navždy!*

Kéž Bůh dá!“¹

---

¹ Úryvek z telegramu zaslaný jabloneckým starostou Adolfem Posseltem k příležitosti položení základního kamene Městského divadla v Jablonci nad Nisou v roce 1906. Stadttheater - Grundsteinlegung. *Reichenberger Zeitung*, roč. 47, č. 196, 19. 8. 1906. s. 9.

1 Úvod

Jablonec nad Nisou byl v minulosti součástí Sudet, pro které sociální geograf Radim Perlín našel označení „Bohaté Sudety“.² Tato oblast zahrnovala území táhnoucí se od ašského výběžku přes Karlovarsko, severočeskou konurbaci, oblast Českého středohoří, Liberecko, krkonošské a orlické podhůří až na Jesenicko a Opavsko. Pro celé toto území byl základním rysem prudký nástup industrializace a urbanizace. V případě Jablonce nad Nisou a jeho blízkého okolí lze spatřovat nástup těchto dvou vzájemně provázaných jevů již od první poloviny 19. století,³ přičemž vrcholící fáze trvala zhruba od poloviny osmdesátých let 19. století a vyústovala až do třicátých let století následujícího, resp. do propuknutí světové ekonomické krize.⁴ Ze specifického historického vývoje pohraničního horského města s převážně německým osídlením vyplývá mimořádný urbanistický koncept s bohatou škálou objektů ve stylu historismu, secese a moderny. Nejcennější část tohoto památkového fondu tvoří především jejich ucelené soubory, které zavadly v 90. letech pádný důvod k vyhlášení památkové zóny Jablonec nad Nisou, koncentrované okolo městského jádra. Následující práce si klade za cíl přiblížit přelomový „okamžik“ v historii Jablonce nad Nisou prostřednictvím jeho architektonické podoby, která se mezi léty 1885 - 1935 dynamicky vyvíjela.

V urbanistických plánech se ve zkoumaném časovém rozmezí odehrávaly stěžejní výstavby nejen reprezentativních objektů, ale i soukromých vil, které kontextuálně zapadaly do hlubších národnostně-hospodářských vazeb tohoto města. Pro pochopení zmiňovaných vazeb považuji za nutné přiblížit geografickou polohu lokality i stručnou historii místa, čemuž se věnuji zhruba v první třetině této práce. Důraz jsem kladla zejména na urbanistickou strukturu města, která má svá specifika oblasti položené v horském prostředí a zároveň nám pomáhá blíže identifikovat zařazení staveb do stávající struktury.

---

²PERLÍN, Radim. *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, s. 17. Dostupné také na webové adrese: URL:<www.mvcr.cz/soubor/perlin-pdf.aspx>. Myšlenku Petlínových „Bohatých Sudet“ zohledňuje ve své studii také: ZEMAN, Jaroslav. Mezi tradicí a modernitou - tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách. In *Fontes Nissae* XII/2011, s. 131 - 152. s. 131.

³ Liberec byl dokonce v roce 1869 druhým největším městem v Čechách. Kromě růstu velkých měst docházelo v oblasti Bohatých Sudet také k přeměně původních venkovských sídel na sídla buď částečně urbanizovaná, nebo sídla s významnou rolí průmyslové výroby. *Tamtéž*, s. 17.

⁴ Novodobý urbanistický vývoj Jablonce vyvrcholil těsně před nástupem krize, která se zdejšího průmyslu znatelně dotkla a výroba skla a bižuterie se propadla. Více viz NOVÝ, Jan. Ve službách jabloneckého exportu: Franz Paul a obchod se skleněným zbožím a bižuterií mezi světovými válkami. In *Studie k sociálním dějinám 9*. Kutná Hora - Opava - Praha 2002, s. 205 - 227. Ještě v roce 1933 byla však dokončena výstavba nové radnice, což se ukázalo jako geniální tah místní samosprávy, neboť v těžkých časech dala zaměstnání více než 2 000 obyvatelům. Více viz samostatná kapitola.

V další části práce se zabývám typologickým nástinem zástavby v konkrétním rozmezí let na území Jablonce, jejíž valná většina vznikala z područí německy hovořících architektů. Vlivy z rakouských a německých epicenter moderní architektury, které byly absorbovány místními rodáky, se plně odráží i na jejich zdejší produkci. Jednotlivé architektonické styly demonstrují na vybraných příkladech jabloneckých staveb, což také tvoří stěžejní myšlenku mé práce. Vedle nejvýznamnějších veřejných objektů (novogotický kostel Dr. Farského, secesní kostel Povýšení sv. Kříže, budova městských lázní, městské divadlo, výletní rozhledna a restaurace Petřín, budova české eskomptní banky, „nová“ radnice) nabrala obdivuhodné tempo výstavba rodinných vil (Schneiderova vila, Löblova vila, vila pro Karla Gregora, Háskova vila, Schmelowského vila, Kantorova vila). Na uvedené stavby nahlížím zároveň jako na předměty architektonických teorií a celé pojednání doplňuji o samostatnou kapitolu, zabývající se myšlenkou „zahradního města“.

Důvodem k výběru tohoto tématu mi byl mimo výše uvedených slov také vřelý vztah k Jablonci nad Nisou. V jizerskohorském prostředí, které se stalo pro podobu města v mnoha ohledech směrodatným, jsem vyrůstala a tudíž mi jeho osudy, stejně tak jako i osudy místních památek nejsou lhostejné.

2 ARCHIVNÍ PRAMENY A LITERATURA K JABLONCI NAD NISOU

Primárním pramenem poznání historie Jablonce nad Nisou jsou materiály uložené ve Státním oblastním archivu Jablonce nad Nisou.⁵ Celkový obraz stavebního vývoje města podávají zprávy stavebního úřadu z let 1905 - 1926,⁶ které spolu se zápisy ze schůzí stavební komise z let 1900 - 1938⁷ poskytují náhled na urbanistický rozvoj Jablonce skrze místní samosprávu v klíčovém historickém období.

Základním pramenem pro analýzu urbanistické struktury historického města jsou jeho územně plánovací podklady, které tvoří ve státním oblastním archivu Jablonce nad Nisou samostatnou sbírku.⁸ Informace získané z této sbírky jsem opřela o konfrontaci s maloskalským urbářem,⁹ adresáři,¹⁰ regionální a odbornou literaturou.¹¹ Plánová

⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, 1716 - 1945.

⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, 1716 - 1945. Úřední knihy, inv. č. 169 - 184.

⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, 1716 - 1945. Úřední knihy, inv. č. 150 - 160.

⁸ Územní a regulační plánová dokumentace je uložena v SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07. Tyto Plány jsou v archivu přístupné v digitalizované podobě, přičemž název souboru je zároveň vždy jeho signaturou.

⁹ HRDÝ, Johann. *Urbarium der Herrschaft Klein - Skal vom Jahre 1687 den 27. Juni. Mitteilungen Vereines für Heimatkunde*. SOKA Jablonec nad Nisou, sign. B217/6.

¹⁰ SOKA Jablonec nad Nisou. *Adressbuch der Stadt Gablonz an der Neisse*. sign. A 149, A 4254, A 1065/8.

dokumentace k jednotlivým stavbám byla v průběhu mého bádání buď předmětem soukromého archivu momentálního vlastníka objektu, nebo byla předmětem Archivu stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, kde bylo vždy nutné získat k náhledu do dokumentace potřebná povolení. Podrobná analýza plánové dokumentace, která se váže ke konkrétním stavbám, je vždy součástí jednotlivých kapitol, pokud to dostatek archivního materiálu dovoloval.

Doplňující informace týkajících se objednavatelů, projektantů, stavebních firem i samotných architektonických děl jsem čerpala z regionální německy psané literatury, která mi zároveň posloužila jako hlavní zdroj ke kapitole o historii Jablonce nad Nisou. Jejimi autory byli místní vlastivědní badatelé a filantropové, z nichž jako první publikoval v roce 1877 svou monografii s názvem *Geschichte der Stat Gablonz und Umgebung* knihovník Adolf Benda.¹² Druhou vlastivědu pojmenovanou *Der politische Bezirk Gablonz* vydal v roce 1894 učitel Adolf Lilie.¹³ Obě sudetika byla bohužel dokončena ještě před začátkem 20. století a tudíž nemohou obsáhnout celé rozpětí mnou zkoumaného období, nicméně pro nástin starších dějin Jablonce nad Nisou, pro pochopení zdejších náboženských, společenských a kulturních poměrů a charakteru místního průmyslu, tvoří tato dvě kompendia cenný pramen poznání.¹⁴ Stručnější publikaci podobného typu sepsal také učitel a výborný hudebník z nedalekého

---

¹¹ Podrobnou urbanistickou analýzu Jablonce nad Nisou obsahuje encyklopedie KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: díl 2. H - Kole*. Praha: Libri, 1997, s. 517 - 530.

¹² BENDA, Adolf. *Geschichte der Stat Gablonz und Umgebung*. Gablonz a. d. Neisse: Josef Rössler, 1877. Adolf Benda se narodil v roce 1845 v Jablonci nad Nisou a vyučil se zde rodinnému řemeslu. V roce 1866 se jako voják účastnil prusko - rakouské války. Rodina, ani sám Benda nepohlížel zřejmě na vojenskou službu nijak negativně, naopak se militaria těšila ze strany mužů velkému zájmu - strýc Anton Benda se dokonce v roce 1849 zúčastnil potlačování povstání v Uhrách a v roce 1859 tažení v Itálii. Po návratu z prusko - rakouské války se Adolf Benda zapojil do veřejného a spolkového života. Vedle tělocvičného spolku ho nadchly před snahy Průmyslového vzdělávacího a podpůrného spolku, jehož se stal v roce 1877 knihovníkem. Právě z tohoto spolku vzešel podnět k sepsání „Dějiny města Jablonce nad Nisou a okolí“, které byly Bendovým životním dílem. NOVÁ, Jana. Adolf Benda a Adolf Lilie: Dva pohledy na dějiny Jablonce nad Nisou. In *Fontes Nissae*, VI/2005. s. 24 - 38, s. 26.

¹³ LILIE, Adolf., (ed). *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald): Eine Heimatskunde für Schule und Haus*. Gablonz a. N.: Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895. Adolf Lilie přišel na svět v roce 1851 v Chrastavě do rodiny soukeníka. Díky válce nemohl dostudovat, a tak se ujal rodinného řemesla. Teprve v roce 1873 se dostal k práci pomocného učitele ve Vratislavicích nad Nisou, a to díky tíživé finanční situaci, kdy bylo nutné, aby si vedle řemesla soukeníka ještě přivydělal. Lilie tedy si doplnil potřebné zkoušky, aby mohl učit. V roce 1886 byla ustanovena komise, aby prozkoumala stav prací na vlastivědě. Nakonec se rozhodlo o přepracování některých kapitol a připojení nových, přičemž komise určila konkrétní úkoly jednotlivým autorům a Lilie byl ustanoven jejich hlavním redaktorem. Kromě učitelské činnosti vykonával Adolf Lilie také bohatou spolkovou činnost. *Tamtéž*, s. 31 - 33.

¹⁴ Bendovy dějiny jsou viděné očima řemeslníka, aktivně se účastnícího společenského a také hospodářského dění ve městě. Jsou to dějiny, jejichž předmětem je rozvoj podnikání a občanské společnosti, kde velkou roli hraje například legislativa, vývoj finančnictví, ale také sociální otázky. Odráží se zde myšlenkový svět člověka, který byl přímým svědkem obecných modernizačních procesů 19. století v konkrétním prostředí. Liliovy dějiny jsou v podstatě obdobné, ale obsahově rozsáhlejší a vynikají svou pedagogickou systematičností, díky které více zlidověly. *Tamtéž*, s. 24 - 38.

Horního Maxova Fidelio Finke.¹⁵ Monografie *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz* není tak obsáhlá jako předešlé publikace, nicméně je o to více přehledná a velmi dobře se z ní čerpají některé základní údaje o městě. Vynikajícím zdrojem informací nejen o celkové historii Jablonce nad Nisou, ale také o jeho urbanizaci a zdejších stavebních dominantách je sudetikum s názvem *Gablonz a. N.* z roku 1930.¹⁶

Ohlasy na některé významné architektonické počiny je možné vyhledat v dobovém novinovém tisku *Gablonzer Tagblatt*,¹⁷ které bylo vydáváno od roku 1892 nebo *Reichenberger Zeitung*, jež patřilo sousednímu Liberci.¹⁸ Renomované umělecké časopisy nedávaly příliš prostoru zdejším umělcům a jejich jabloneckým stavbám.¹⁹ Kupříkladu o projektech pro Jablonce nad Nisou od architekta evropského významu Josefa Zascheho se v dobovém periodiku nedočteme ani řádku. Nejvíce článků, jejichž předmětem byly jablonecké stavby, jsem dohledala v odborném časopise *Forum*, vydávaném mezi léty 1931 - 38 v Bratislavě.²⁰

V posledních několika letech také vznikaly z pera archivářů či uměleckých historiků odborné monografie o Jablonci nad Nisou, které jsou velmi hodnotným příspěvkem k přiblížení historie města široké veřejnosti i odrazovým můstkem pro hlubší vědecké zkoumání regionálních dějin.²¹

---

¹⁵ FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz*. Ganglonz a. N.: Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1902.

¹⁶ ADOLPH, Gustav., et al. *Gablonz a. N.: Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, Band 6: Berlin - Fridenau, 1930. V úvodu této vědecké práce se dočteme, že první monografie z edice s názvem „Monographien deutscher Städte“ vyšly již v roce 1912 a týkaly se Berlína, Frankfurtu nad Mohanem, Magdeburgu, Darmstadtu a Norimberku. V roce 1927 se edice rozšířila o německo - rakouskou řadu a nakonec došlo i k vydání řady o sudetoněmeckých samosprávných celcích, kde bylo mimo Jablonce samostatně pojednáno také o Liberci, Ústí nad Labem, Brnu a Teplicích.

¹⁷ SOKA Jablonce nad Nisou, *Gablonzer Tagblatt*, sign.: Noviny C5.

¹⁸ Novinové periodikum *Reichenberger Zeitung* je možné prohlížet v digitální verzi na stránkách liberecké knihovny: URL: <<http://kramerius.kvkl.cz/search/i.jsp?pid=uuid:3c2b4140-82ed-11dc-a8f8-000d606f5dc6>> .

¹⁹ Na sklonku 19. a počátku 20. století měli Němci i Židé velmi omezený přístup do českých odporých periodik. Tehdy jediný český profesní časopis Architektonický obzor jejich práce prakticky ignoroval, jelikož ho řídili protivídeňsky orientovaní architekti z okruhu konzervativní pražské techniky. Pro absolventy vídeňské akademie nebo Kotěrovovy žáky byla šance publikovat své práce v prestižním rakouském periodiku *Der Architekt* nebo také v darmstadtském časopise *Innen Dekoration*. LUKÉŠ, Zdeněk. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*. Praha: Fraktály, 2002.

²⁰ *Forum: Zeitschrift für Kunst, Bau und Einrichtung*. Bratislava: Concordia, 1931 - 1938.

²¹ Odborná monografie o obecných dějinách Jablonce pochází z pera místního ředitele archivu: KAŠPAR, Jan. *Jablonce nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*. Jablonce nad Nisou: Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou: Státní okresní archiv Jablonce nad Nisou: Městská galerie MY, 2006. Velmi přínosná z hlediska dějin architektury je odborná publikace, která pojednává o některých stavebních dominantách města: STRNAD, Jan, (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*. Jablonce nad Nisou: Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, 2004. O zdejších významných osobnostech, vznikl v nedávné době také zajímavý regionálně historický cyklus: NOVÁ, Jana, et al. *Otcové města Jablonce*. Jablonce nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2007. V neposlední řadě je třeba zmínit i osobnost Dietra Kleina, který se systematicky zabývá dějinami jablonecké architektonické scény již několik let a má na svém kontě celou řadu velmi přínosných publikací, z nichž nejnovější pochází z roku 2012: KLEIN, Dieter. - Hölz, Robert. *100 Jabloneckých krás: detaily fasád jabloneckých domů*. München: Verlag Isar-Media, 2012.

3 JABLONEC NAD NISOU

3.1 Lokalita Jablonec nad Nisou

Město Jablonec nad Nisou je situováno v severních Čechách, v Libereckém kraji, 9 km jihovýchodně od Liberce v údolí řeky Nisy a jejích přítoků, v hluboké kotlině jižního předhůří Jizerských hor.²² Se svou rozlohou cca 3 138 ha a 45 500 obyvatel, je současně druhým největším městem kraje.²³ Od 12. března 2012 je statutárním městem a od roku 1991 je součástí Euroregionu Nisa, jednoho z prvních euroregionů v této části Evropy. Tím město do jisté míry navázalo na své historické vazby, kdy bylo v dobách největšího rozkvětu vždy intenzivně ekonomicky i kulturně spjato se zahraničím.²⁴

Jablonec nad Nisou je tvořen celkem osmi městskými částmi, které odpovídají postupnému přidávání katastru okolních obcí.²⁵ Je sídlem okresu Jablonec nad Nisou, které čítá celkem 34 obcí a je také obcí s rozšířenou působností s pověřeným obecním úřadem.²⁶ Dopravně i hospodářsky je vázán zejména na Liberec, se kterým jej spojuje kromě silnice a železniční tratě i unikátní tramvajová linka, jejíž dráha se musela přizpůsobit morfologii zdejšího terénu a některé, dnes již zaniklé, linkové spoje byly v minulosti nuceny překonávat nezvykle velké výškové rozdíly.

Od západu zasahuje do lokality Jablonecka Žitavská pánev, do jejíhož okrsku je zasazeno i samotné centrum města v nadmořské výšce 500 m. n. m. Členité území jablonecké kotliny modelují celkem tři vodní toky - dvě ramena Lužické Nisy a Mšenský potok. Páteř údolí a zároveň i plošší terén tvoří jedno rameno Lužické Nisy.²⁷ Východně od vlastního jádra města ústí do Lužické Nisy Mšenský potok, který je z urbanistického hlediska důležitým elementem, neboť na něm byla v letech 1905-09 vybudována městská přehrada. Západně pod městem se připojuje druhé rameno Lužické Nisy, také nazývané Bedřichovskou či Rýnovickou Nisou. Tok pramení na tzv. *Klikvové louce* nad Bedřichovem a pod soutokem

---

²² Blíže viz k jizerskohorské lokalitě např.: KARPAŠ, Roman, et al. *Jizerského hory: O mapách, kamení a vodě*. Liberec: Nakladatelství RK, 2009.

²³ Údaje se vztahují k roku 2009. URL: <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/o-meste.html>>.

²⁴ Euroregion Nisa je dobrovolným zájmovým sdružením obcí a okresů trojmezí Čech, Německa a Polska, byl založen za účelem podpory rozvoje těchto oblastí formou vzájemné, zahraniční spolupráce. Blíže viz: URL: <<http://www.neisse-nisa-nysa.org/index.php?L=1>>.

²⁵ V minulosti býval Jablonec většinou osídlen obyvatelstvem německé národnosti a v dobových pramenech se až na výjimky objevuje německé názvosloví jednotlivých částí: Jablonec nad Nisou (*Gablonz an der Neisse*), Jablonecké Paseky (*Bad Schlag*), Kokonín (*Kukan*), Lukášov (*Luxdorf*), Mšeno nad Nisou (*Grünwald an der Neisse*), Proseč nad Nisou (*Proschwitz an der Neisse*), Rýnovice (*Reinowitz*) a Vrkoslavice (*Seidenschwanz*), které zahrnují sídelní celek Dobrá Voda (*Guttbrunn bei Gablonz an der Neisse*).

²⁶ Okresy již existují jen územně, nikoliv právně.

²⁷ Ve východní části města do něj ústí přibližně od východu strmě klesající Novoveský potok, který je napojen i na Černostudniční potok, čímž Lužická Nisa získává na síle a stává se tak hlavní osou pro osídlení lokality. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku 2. díl.*, s. 523.

řeka vstupuje do úzkého údolí, které se rozlévá přibližně po dvou kilometrech do široké liberecké kotliny.²⁸

Téměř ze všech světových stran je Jablonec obklopen jizerskohorskými hřebeny. Na západní straně je oddělen od liberecké kotliny jen mírnou soutěskou v Prosečském hřebeni, na jihovýchodě jej ohraničuje Černostudniční hřeben a na jihu Maršovická vrchovina. Jablonec tedy vznikl ve výrazné a od okolí izolované kotlině. Vysoké zalesněné srázy definovaly v neobyčejně svažitém terénu stavební plochu, která byla do poloviny 20. století beze zbytku využita.²⁹

3.2 Nástin historie Jablonce nad Nisou

Architektonický výraz budov nám vždy cosi napovídá o vývoji společnosti v daném čase a na daném místě. Složitá geografická poloha horského městečka byla již popsána a k tomu, abychom pochopili podstatu jablonecké architektury komplexně, je třeba alespoň stručně nastínit historický vývoj Jablonce nad Nisou od nejstarších dob do konce druhé světové války.

3.2.1 Složitě začátky

V německy psané regionální literatuře se velmi často dočteme možné „náměty“ ke vzniku Jablonce nad Nisou.³⁰ Faktem však zůstává, že tyto informace jsou nepodložené a lze je tedy nazvat pouze zajímavými domněnkami, které na sebe v mnoha případech berou podobu pověstí.³¹ Nejstarší spolehlivý písemný doklad pochází až z roku 1356 a jedná se o zápis z konfirmační knihy pražského arcibiskupství.³² Zápis se týká místního kostela, do

---

²⁸ *Tamtéž*, s. 523 - 524.

²⁹ *Tamtéž*, s. 524.

³⁰ Existuje například domněnka o možném sídle Keltů na území dnešního Jablonce nad Nisou, které mělo mít název *Nisanie*. Je však velmi pravděpodobné že v průběhu starší doby železné bylo toto vysokohorské území pralesem nevhodným k osídlení. Podrobněji viz: GIERACH, Erich. Zur alteste Geschichte von Gablonz. In *Museums - jahrbuch für Ortskunde und Heimatschutz des Gablonzer Industriegebietes*, Gablonz an der Neisse, 1912, s. 1-8. K odhalení nejstarší minulosti tohoto území a případné vyvrácení či potvrzení domněnek na vědeckém poli by bezpochyby přispěl archeologický výzkum lokality.

³¹ Mezi nejznámější pověsti patří ta o vzniku Jablonce nad Nisou a následně i jeho názvu. Vypráví o jabloni, která stávala na křižovatce cest při brodu přes řeku a vozkové přicházející od Železného Brodu, Turnova a Malé Skály pod ní nacházeli místo pro svůj odpočinek. Později byla dle pověsti na místě postavena hospoda. LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 348. Pověst se stala inspirací pro městský znak. Kromě této teorie o vzniku názvu „Jablonec“ existují i dvě další. Dle jedné vznikl název z latinského označení „gabulum“, nebo li místa, kde se vybíralo clo. Tato teorie je podporována i tím, že velká část měst s podobnými názvy (Jablonné, Jablunkov) leží u hranic nebo na významných starých stezkách. Poslední teorie o vzniku názvu „Jablonec“ jej dává do souvislosti německým „gabel“, což v překladu znamená vidlici, větvení a zřejmě tak evokuje soutok Novoveského potoka, Lužické a Bílé Nisy na jeho území.

URL: <<http://tiscileti.cz/index.php?clanek=26&menu=004>>

³² Originál je uložen: Archiv Pražského hradu, fond Archiv metropolitní kapituly, e. j. Codex III/1, folium 131 r. Edice: Tingl, F. A.: *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis Ia*. Praha 1867, s. 26. Kopie většiny listin, vztahujících se k historii Jablonce nad Nisou obsahuje monografie: KAŠPAR, Jan. *Jablonec*

něhož byl dosazen bratr Šebestián z řádu křižovníků s červeným srdcem. Lze také doložit, že cyriaci zde vykonávali duchovní správu až do začátku husitských válek. Další zmínka o Jablonci pochází z roku 1369 z registru papežských desátků, ve kterých je uveden Jablonec jako „*pauper*“ čili chudý, tudíž dani vůbec nepodléhal. Do nejstarších dějin Jablonce také pravděpodobně zasáhla složitá náboženská i politická situace v českém království, kdy byl do jeho čela dosazen Jiří z Poděbrad. S touto skutečností se nehodlala smířit lužická ani slezská elita, která se pustila do otevřeného boje a podnikla proti králi křižáckou výpravu.³³ Na pozadí těchto událostí byl Jablonec společně s nedalekými Maršovými a dalšími lokalitami v roce 1469 vypálen: „*Da ereignete es sich am 30. August 1469, dass die Schaaren derselben, verbündet mit den Oberlausitzern, auf ihrem Vormarsche von Reichenberg gegen Nawarow bei Eisenbrod, Gablonz betraten und es total niederbrannten, nicht einmal die hölzerne kirche verschonend.*“³⁴ Tím byla poprvé v dějinách tohoto města přerušena kontinuita osídlení a zemské desky označují lokalitu ještě v letech 1538 a 1543 jako „*Jablonecz pusty*“. Neexistuje žádný nesporný důkaz, který by potvrzoval, že původními obyvateli byli Češi. Onomastika nás však zavádí do teorie, v níž figuruje místní české názvosloví - už jen samotné pojmenování *Jablonecz* dává najevo možný slovanský původ obyvatel. Dalšími pomístními názvy je například potok „*Kammnitz*“ (německy *Steinbach*, česky Kamenice), potok *Blattnei* (německy *Sumpfbach*, česky blatná) nebo jizerskohorská přírodní rezervace dnes známá jako „Na Čihadle“, která zavdala vzniku německého názvu „*Tschihanelwiese*“. Němci zde pravděpodobně nehráli minimálně do poloviny 16. století žádnou roli.³⁵

Vše se změnilo teprve v momentě, kdy si paradoxně čeští šlechtici, páni ze Smiřic a z Vartenberka uvědomili množství přírodního bohatství, které nabízí místní lesy. Dne 25. května 1538 koupil maloskalské panství Jan z Vartenberka, který 2. října 1543 umírá a dědicem se stává jeho syn Adam z Vartenberka.³⁶ Ten nechal zřídit vůbec první sklářskou huť v Jizerských a Krkonošských horách v místě, které byla nejprve nazváno „Skelná huť“,

---

nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města. Jablonec nad Nisou: Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou: Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou: Městská galerie MY, 2006.

³³ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 12 - 13.

³⁴ volným překladem: „Vzhledem k tomu, že se 30. srpna 1469 vydali Horní Lužané se spojenci na pochod směrem od Liberce proti Navarovu u Železného Brodu, byl nepřipravený Jablonec zaskočen a totálně vypálen, přičemž nebyl ušetřen ani dřevěný kostel.“ BENDA, Adolf: *Geschichte der Stadt Gablonz und Umgebung*, s. 31. Benda zde čerpá z jakéhosi zápisu z maloskalského archivu (*Nach den Aufzeichnungen des klinskaler Archivs*).

³⁵ Dr. Ernst Schwarz, prof. na státní obchodní akademii v Jablonci nad Nisou a docent na německé univerzitě v Praze napsal pro již zmiňované sudetikum *Gablonz a. N* úvod o osídlení, kde přímo v souvislosti s pozdějším vznikem sklářské hute píše: „*Das Deutschtum spielte bis zu dieser Zeit keine bedeutende Rolle.*“ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N*, s. 20 - 24.

³⁶ Odtud záznamy ze zemských desek z roku 1538 a 1543.

později Němci přejmenována na *Grünwald*, resp. dnešní Mšeno.³⁷ Povolání sklářští odborníci byli německého původu a podle Jana Kašpara pocházeli z Novobrodsko a Krušnohoří.³⁸ Došlo tedy ke znovuosídlení oblasti, kde se nachází dnešní Jablonec a ačkoliv rozvoj lokality nebyl nijak zásadní, mohli si lidé dovolit vystavět zprvu ještě skromný dřevěný kostelík, pro který byl v roce 1590 odlitý zvon.³⁹

V období třicetileté války (1618 - 1648) byl Jablonec podruhé vypálen, tentokrát však Švédy. Rozdíl mezi prvním a druhým požárem vesnice byl z historického hlediska zásadní, neboť při druhém vypálení již nedošlo k přerušení kontinuity osídlení a „původní“ obyvatelé zde mohli za určitých podmínek zůstat.⁴⁰ Od roku 1624 byli jablonečtí katolíci podřízeni dohledu faráře ze Bzí, a to na více než sto let - do roku 1737, kdy se jablonecká plebánie osamostatnila. Maloskalské panství vlastnil v první polovině třicetileté války Albrecht z Valdštejna, ještě za jeho života je pak coby léno (po roce 1634 již jako statek svobodný) získala hrabata Des Fours.⁴¹ Rozvoj sklářské výroby zapříčinil ve 2. ½ 17. století rozkvět Jablonce - dokladem hospodářského vzestupu bylo zahájení stavby kamenného kostela zasvěceného sv. Anně, na místě stávajícího dřevěného. Dalším důkazem toho, že Jablonec nebyl v této době jen bezvýznamnou obcí je dopis Matyáše Václava hrabě Des Fours Mont - Athienville adresovaný císařské a královské kanceláři. V dopise je obsažen návrh na povýšení vesnice Jablonce na městys a majitel panství současně žádal také o právo pořádání pravidelných trhů, a to tři výročních, konaných na sv. Františka z Pauly, přes sv. Annou a před sv. Martinem, a dále trhů týdenních pořádaných každé úterý po celý rok.⁴² Z důvodů neshod s Libereckými, kteří Jablonec chápali jako konkurenční vesnici, však nebylo návrhu

---

³⁷ BENDA, Adolf. *Der Stadt Gablonz und Umgebung*, s. 33.

³⁸ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 14.

³⁹ Zvon přečkal veškeré válečné střety napříč historií jablonecka a nebyl přetaven na zbraně, jak tomu bylo běžně zvykem. V současnosti je umístěn ve stálé expozici Muzeu skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Na zvonu jsou vyryta jména všech finančních donátorů - na přední straně latinsky, na zadní straně německy. Na spodní části zvonu je vyryt český nápis: „*Tento zvon ulil Jakub, zvonář mělnický v městě Mladého Boleslava nad Jizerou léta páně 1590*“. Zvonice kostela obsahovala ještě dva další zvony - největší zvon má vyobrazení sv. Anny, pochází z roku 1784 a nejmenší zvon s reliéfem sv. Josefa a umíráček s reliéfem sv. Barbory pocházejí z roku 1750. LILIE, Adolf. *Geschichte der politische Bezirk Gablonz*, s. 310 - 311.

⁴⁰ Po podepsání vestfálského míru bylo sice na mezinárodní úrovni stvrzeno to, co vnitřní zákonodárství ve věcech náboženských nařizovalo již dříve - v Čechách a na Moravě bylo jediným privilegovaným vyznání římsko - katolické (ve Slezsku se na některých místech uznávalo dvojvěří), ale evangelíci měli na výběr mezi emigrací nebo konverzí, která byla mnohdy jen formální. Díky ní nemuseli opouštět své domovy. ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří a kol. *Velké dějiny země koruny české VIII. 1618 – 1683*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008, s. 288.

⁴¹ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 15.

⁴² Originál listiny viz: Národní archiv v Praze, fond Stará manipulace, inv. č. 2688, sign P 106/J1, karton 1742 - 1743. (KAŠPAR, Jan: cit. 23). Doslovná citace listiny je obsažena také v sudetiku: ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 32. Volný překlad úryvku z dopisu: „*Tato obec (Jablonec) je významným místem pro obchod, je situována při zemské cestě a tvoří příhodné místo obratným obchodníkům k jejich řemeslu na trase mezi Libercem a Žitavou.*“

vyhověno. Akt povýšení totiž neznamenal jen polepšení právního statutu obce, ale vylepšoval i hospodářskou situaci místa, neboť směřovat a obchodovat se tehdy mohlo jen v lokalitách, které měly k podobné činnosti oprávnění.⁴³

3.2.2 *Povýšení na městys a vzestup sklářství*

Období 18. století nebylo jen klidným časem prosperity a pozvolného růstu významu Jablonce, ale vyznačovalo se také řadou válečných konfliktů. Jedním z nich byly války o rakouské a bavorské dědictví, kdy se v okolí Jablonce objevovaly jednotky znepřátelených vojsk. Vývoj lokality se díky útlumu výroby a obchodování značně zpomalil, ceny obecně vzrostly a Jablonec postupně zužovaly choroby, ponejvíce hladomor. Podle úmrtní matriky zemřelo na hladomor mezi léty 1771 - 1772 celkem 221 *nešťastníků*.⁴⁴ Přes všechny tyto útrapy se Jablonec přenesl a začal se opět rozvíjet zásluhou dostatečné surovinové základny a umu zdejších obyvatel. Místní výrobci se dostávali s širokým sortimentem sklářského zboží až za hranice regionu. Mezi prvními exportéry, kteří šířili slávu jabloneckých výrobků do celé Evropy a dále do světa byl Johann Franz Schwan.⁴⁵

Významným dnem se stal pro Jablonec 21. duben 1808, kdy byl císařským rozhodnutím povýšen na městys.⁴⁶ Cesta k tomuto aktu vedla paradoxně přes sousední Liberec, který před stoletím neměl ani nejmenší zájem na povýšení své konkurence na významově větší typ obce. Všudypřítomné válečné napětí v tomto případě nahrávalo spíše Jablonci: na počátku 19. století se místnímu sklářství vlivem neklidné evropské situace příliš nedařilo, ale naopak se začala v Jablonci rozvíjet textilní výroba.⁴⁷ Z Liberce, který byl významným soukenickým centrem, tehdy odešla početná skupina tovaryšů nespokojených s poměry v mocném libereckém soukenickém cechu, v němž se mohli stát mistry pouze

---

⁴³ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 16.

⁴⁴ BENDA, Adolf. *Geschichte der Stadt Gablonz und Umgebung*, s. 56 - 59.

⁴⁵ **Johann Franz Schwan** (1740 - 1812) patřil mezi první obchodníky, kteří kromě tradičních skleněných výrobků začínali vyvážet také bižuterii. Dodával zboží nejen do vnitrozemí, ale osobně zajížděl také na trhy do Norimberku, Augsburgu, Lipska Frankfurtu nad Mohanem. Své zboží balil do safiánu, což je jeden z nejstarších dokladů výroby kartonáže na Jizerských horách. Skleněná bižuterie se ve Schwanově sortimentu objevila poprvé v sedmdesátých letech 18. století a jednalo se především o skleněné imitace českých granátů. NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. Praha: Grada, 2008, s. 133.

⁴⁶ K městysu se vztahuje povyšovací listina: SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, inv. č. 1. listina č. 1.

⁴⁷ V důsledku napoleonských válek a vyhlášení kontinentální blokády se anglické látky nemohly prosadit na evropský trh, což se v případě Jablonce nad Nisou ukázalo jako podstatný hnací motor textilního průmyslu. Po určitou dobu se dokonce zdálo, že zde nad sklářstvím definitivně převládne soukenická výroba, nicméně se po porážce Napoleona vše vrátilo do starých kolejí a ve dvacátých letech 19. století již sklářská a bižuterní výroba zaměstnávala okolo 6000 lidí a vývoz činil jeden milión zlatých.

synové dosavadních mistrů.⁴⁸ Iniciativní majitel maloskalského panství Franz Zacharias Römisch se rozhodl zužitkovat ekonomický potenciál Jablonce, posílený příchodem soukenických mistrů z rivalského města a opět zažádal pro povolení konat výroční a týdenní trhy. Tentokrát měla žádost úspěch a zároveň byla přijata i urbanistická výzva v podobě zřízení nového středobodu města, na kterém by byl vymezen prostor jak pro obchodování, tak i pro oslavy či jiné činnosti vyžadující shromáždění obyvatel.⁴⁹

Pokrok nebyl zaznamenán jen v oblasti urbanizace, ale také například v náboženské situaci regionu, kdy byly akceptovány (prozatím neoficiálně) i jiné náboženství než katolické. Evangelíkům dokonce místní farář propůjčil k bohoslužbám místnost na své faře a Jablonec nad Nisou tak zažil svou první evangelickou bohoslužbu.⁵⁰

Po roce 1848 se v souvislosti s politickými změnami odehrály důležité reformy na poli veřejné správy a výsledkem pro Jablonec nad Nisou bylo zřízení okresního soudu. V padesátých letech 19. století navíc město získalo spojení pro s okolím silnicí nadregionálního významu,⁵¹ což ještě více podpořilo pocit obyvatel, že nastal čas vylepšit dosavadní nepříliš honosný statut jejich domovské obce. První doložená žádost o povýšení Jablonce na město byla do podacího deníku vídeňského ministerstva vnitra zapsána sice již 29. října 1849, o jejím dalším osudu ale není nic známo. Další žádost podali Jablonečtí 3. října 1865. V následujícím roce, 28. března 1866 pak císař městys na město opravdu povýšil.⁵²

Události, které v 19. století hýbaly Evropou,⁵³ měly vliv na každé město s mezinárodními vazbami v oblasti obchodu, tudíž i na Jablonec nad Nisou. Ekonomický důsledek byl naštěstí pozitivní, neboť války vyřadily ze hry nejnebezpečnější konkurenty ve výrobě skla a bižuterie. Neustálý rozvoj výroby si vyžadoval i příliv nových pracovních sil a v roce 1890 se oproti šedesátým létům vývoj obyvatel až ztrojnásobil - Jablonec čítal cca 14 500 obyvatel. Na tomto místě je třeba zmínit jejich sociální skladbu, která výrazně ovlivnila architektonický výraz Jablonce: měšťanská společnost byla většinou zaměstnána v oboru výroby bižuterie a dalších ozdobných předmětů, známých jako jablonecké zboží.

---

⁴⁸ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 19.

⁴⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 99. Více viz samostatná kapitola.

⁵⁰ Viz samostatná kapitola.

⁵¹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 528.

⁵² Viz: vyhláška českého místodržitelství č. 17 930 z 11. dubna 1866. In: Zemský zákoník Království českého č. 21/1866. (KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*. Cit. 59)

⁵³ Prusko - rakouská válka otevřela letitý spor o vliv ve střední Evropě a vyústila 3. července 1866 v bitvu u Sadové u Hradce Králové. Rakušané byli poraženi a Prusové okupovali většinu Čech, Jablonce nevyjímaje. Poslední jednotky opustily Jablonec až 8. září 1866. BENDA, Adolf. *Geschichte der Stat Gablonz und Umgebung*, s. 154. Dalším střetem byla prusko - francouzská válka, která probíhala v letech 1870 - 1871.

Obchod s ním vyžadoval navazovat kontakty s celým světem a exportéři skla vytvořili ve městě zvláštní vrstvu obyvatel, která svým bohatstvím i přijímáním nových uměleckých podnětů ze zahraničí učinila z Jablonce nad Nisou kosmopolitní město.⁵⁴ Kromě otevřenosti vůči novým architektonickým proudům byla typická i otevřenost vůči duchovním impulsům a náboženská tolerance. Ve městě měli své tradiční postavení vedle katolíků také evangelíci, starokatolíci a židé.⁵⁵ V roce 1892 byla dokonce postavena židovská synagoga, která byla ovšem, podobně jako další synagogy v Sudetech, během křišťálové noci vypálena.⁵⁶

Na konci 19. století dosahoval roční objem vývozu jabloneckého zboží padesát milionů rakouských korun, přičemž největší firmy samy vyvezly zboží v hodnotě kolem jednoho milionu rakouských zlatých. K vývozu do zahraničí bylo určeno až devadesát procent místní produkce. Nárůst byl tak rychlý, že během deseti let hodnota exportu stoupla zhruba o polovinu.⁵⁷ Zásadní událostí v regionu byla zcela jistě výstava českých Němců, jejíž zahájení proběhlo 17. května 1906 v sousedním Liberci. Mnohem větší význam měl později pro již rozvinutou jabloneckou výrobu a obchod zahraniční trh, a proto se zdejší firmy zaměřily na světové výstavy, kde pravidelně získávaly různá ocenění. V Čechách nebyly jablonecké výrobky vystavovány téměř vůbec,⁵⁸ což se o to více odrazilo na výstavě českých Němců v Liberci. Výstavní areál byl rozdělen do šestadvaceti výstavných skupin, přičemž největší pozornosti se těšil pavilon umění navržený právě jabloneckým rodákem Josefem Zaschem, který zde mimo jiné vystavil svůj návrh „katolického kostela pro horské město“. Významnou událost si nenechal ujít ani císař František Josef I., který při té příležitosti navštívil i Jablonec nad Nisou. Dne 7. prosince 1906 bylo navíc městu prostřednictvím listiny oficiálně uděleno znakové privilegium se schválenou podobou městského znaku.⁵⁹

---

⁵⁴ Výraz „exportér“ se v Jablonci nad Nisou vžil v poslední třetině 19. století. Jablonecké vývozce bižuterie pasoval na obchodníky světového formátu. Většina exportérů se do jisté míry specializovala na určité typy zboží a obchodní teritoria.

⁵⁵ V roce 1902 bylo ve městě 26384 katolíků, 853 starokatolíků, 1168 protestantů, 611 izraelitů a 29 „odpadlíků od víry“. FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz*, s. 26.

⁵⁶ Základní kámen synagogy v maurském stylu byl položen 10. dubna 1892. Plány pocházejí od rakouského architekta Wilhelma Stiassny, který židovské církevní stavbě propůjčil na svou dobu velmi módní orientální maurský styl s prvky zdobné secese. Při slavnostním vysvěcení byl do budovy vložen symbolický závěrečný kámen a do schránky úmluvy vloženy svitky Tóry. LILIE Adolf. *Der politische Bezirk Gablonz*. s. 341.

⁵⁷ NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*, s. 41.

⁵⁸ Jubilejní zemská výstava v roce 1891 vnesla i v oblasti průmyslu do česko - německých vztahů neshody. Přesto se jí někteří jablonečtí vystavovatelé zprostředkovaně zúčastnili a představila se zde například také jablonecká odborná škola. NOVA, Jana., et al. *Otcové města Jablonce*, s.

⁵⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, inv č. 2, listina č. 2.

3.2.3 Politické události 20. století a jejich dopad na Jablonec

Německá menšina byla v Československu do druhé světové války bezesporu tou nejpočetnější. V roce 1930 zde žilo 3 231 688 Němců s československým státním občanstvím (23,65 % obyvatelstva Československa).⁶⁰ V Jablonci nad Nisou na konci první světové války krystalizovala otázka samostatné provincie Deutschböhmen. Z 10. na 11. prosince 1918 však město obsadilo československé vojsko v počtu asi tři set vojáků a starosta Karl Fischer byl donucen podepsat dohodu mezi zástupci města a ozbrojenými silami o budoucí spolupráci. Další ustanovení se týkala především klíče k poměrnému zastoupení ve všech městských zastupitelských orgánech mezi Němce a Čechy v poměru 7:4, a to až do nových voleb. Nové zastupitelstvo tak mělo mít dvanáct Čechů a jedenadvacet Němců.⁶¹ Napětí v pohraničí však s nástupem krize rostlo.⁶² Na přelomu let 1933/1934 došlo k rozpuštění paramilitaristické organizace Volkssport, která byla podle svého statutu přímou součástí Německé národně socialistické strany dělnické (DNSAP). Jablonecký Volkssport byl rozpuštěn již v září 1931. O dva roky později 11. listopadu byly v Jablonci nad Nisou úředně rozpuštěny politické strany DNSAP a DNP. O svůj mandát v městském zastupitelstvu přišli členové těchto stran včetně jabloneckého starosty Fischera, člena DNP, který byl v komunální politice jinak velmi úspěšný. Ve volbách roku 1935 získala nástupkyně zaniklých stran Henleinova Sudetoněmecká strana (SdP) na Jablonecku zisk téměř 70%. Po Mnichovské dohodě měly události v Jablonci rychlý spád - ze 7. na 8. října 1938 opustila Jablonec poslední jednotka československé branné moci a vypuklo zde všeobecné nadšení. Na radnici byl slavnostně přijat velitel německé armády důstojník Hillebrandt a poté se vrátil zpět mezi vojáky pochodující skrze město. Během války byly v Rýnovicích a Rychnově zřízeny zbrojařské továrny na jemnou mechaniku a optiku, v nichž našlo uplatnění mnoho místních obyvatel, kteří měli zkušenosti při práci se sklem. Při rychnovské továrně byla dokonce zřízena pobočka německého koncentračního tábora Gross Rosen.⁶³

Na konci druhé světové války došlo k procesu, známému v dějinách jako odsun německého obyvatelstva.⁶⁴ Dne 14. května 1945 vyšlo poslední číslo novinového tisku *Gablonzer Tagblatt*, které mělo pouhé dvě strany a obsahovalo mimo jiného nařízení

---

⁶⁰ STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců z Československa*. Ostrava, 1992, s. 14.

⁶¹ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 37.

⁶² Objem vývozu se v letech 1932 - 1934 propadl z původních 1,1 miliardy na průměrných 456 tisíc. NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*, s. 45.

⁶³ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 38.

⁶⁴ Němci používají nejčastěji výraz „*Vertriebung*“ nebo li „*vyhnání*“.

občanům německé národnosti, necht' se dostaví k prozkoumání osobních průkazů.⁶⁵ Ačkoliv byla podle statistik značná část jabloneckých Němců jako sklářských odborníků z odsunu vyňata,⁶⁶ byla opět nenávratně zprerhána kontinuita osídlení. Tato skutečnost se nejvýrazněji projevila právě útlumem sklářského a bižuterního průmyslu⁶⁷ a dále například v negativním postoji ke všemu německému, památek nevyjímaje. Některé sklářské osady v Jizerských horách téměř nebo kompletně zanikly - *Klein Iser* čítala po odsunu cca 10 obyvatel a na polské straně byla *Gross Iser* srovnána se zemí.⁶⁸ Z národnostního hlediska byli Němci nahrazováni nejvíce Čechy, dále Slováky a Romy.⁶⁹ Bezmála 38 000 odsunutých Němců z Jablonce nad Nisou odešlo do Německé spolkové republiky, kde vybudovali poblíž města Kaufbeuren nové centrum nazvané *Neugablonz*.⁷⁰

Domnívám se, že akt, kdy bylo nuceno odejít takové množství původních obyvatel a společně si vytvořilo ve 20. století nové město, je v historii zcela ojedinělý, nebo při nejmenším kuriózní.

3.3 Urbanistický vývoj města

Jablonec nad Nisou není jedno z měst, jehož podobu by utvářel průřez napříč všemi stavebními slohy. Na dochované architektuře můžeme sledovat historický vývoj od pozdního klasicismu dále přes historizující slohy, secesi, funkcionalismus až po soudobou tvorbu.⁷¹

---

⁶⁵ *Gablonzer Tagblatt*, Jahrgang 42, č. 113, 14. 5. 1945.

⁶⁶ Ještě při sčítání lidu v roce 1950 se k německé národnosti v jabloneckém okrese přihlásilo 11, 2 % obyvatelstva, celkem 9223 lidí, což bylo vysoko nad celostátním průměrem. KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 42.

⁶⁷ České sklářství nemělo v jabloneckém regionu téměř žádnou tradici. Příkladem jsou jen některé neúspěšné pokusy českých sklářských podnikatelů o prosazení se „ve velkém“ na trhu s jabloneckou bižuterií po vzniku Československa. Společnost jménem Tschecovérre, česká obchodní společnost výrobců jabloneckého zboží a. s. byla motivována skutečností, že čeští výrobci skleněné bižuterie ze Železnobrodka z ekonomických důvodů nechtěli své zboží dodávat německým a dalším cizím firmám, které sídlily v Jablonci nad Nisou a dle jejich mínění je připravovali o značné zisky. Někteří výrobci a obchodníci se proto „v jámě lvové“ spojili a založily exportní dům. Německá konkurence, rizikové akciové investice a neschopnost vedení zapříčinily, že firma byla po sedmi letech své existence v roce 1927 poslána do likvidace. NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*, s. 137.

⁶⁸ Více viz: NEVRLÝ, Miloslav - SIMM, Otokar - PIKOUS, Jan. *Tři Iseriny*. Liberec: Jizersko-ještědský horský spolek, 2006.

⁶⁹ Mnoho Cikánů přicházelo z východního Slovenska, po válce jich bylo v českých zemích jen 1000 a v roce 1947 již 16 752 a jejich počet se pak nadále zvyšoval. PETRÁŠ, René: *Menšiny v komunistickém Československu: právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948-1970*. Praha, 2007, s. 114.

⁷⁰ Neugablonz vznikl na základě zachování některých Jabloneckých specifíků - setkaly bychom se zde například s ulicemi pojmenovanými po obcích Jabloneckého okresu, s radnicí, která je parafrází té jablonecké a rozsáhlým muzeem Jizerských hor. V roce 2011 byl dokonce o vybudování Neugablonz natočen dokument „Wege der Hoffnung – Cesty naděje“.

⁷¹ Pokud rozšíříme zkoumanou lokalitu na celý okres Jablonec nad Nisou - tedy na všech 34 obcí, pak tvoří cennou složku památkového bohatství oblasti zejména lidová architektura. V lesnaté horské krajině převažovaly až hluboko do 19. století roubené stavby. Ty se podle vzhledu dají zařadit do několika krajových typů, podmíněných geografickou členitostí okresu i národnostní hranicí, která tudy procházela. Nejbohatší a výtvarně nejzajímavější jsou dřevěné stavby v jižní části Jablonecka se dvěma středisky na Maloskalsku a

Architektonické svědectví jeho nejhlubší historie nám zde podává pouze kostel sv. Anny. Jediná barokní a zároveň i nejstarší budova v Jablonci nad Nisou pochází ze 17. století⁷² a přirozeně byla i centrem staré obce.⁷³ Tato stavba nijak nekontrastuje s moderní architekturou z přelomu 19. a 20. st., neboť byla v 19. st. upravována a stejně tak jako podstatná složka celkové zástavby města má historizující charakter.⁷⁴

3.3.1 *Vznik vesnice Jablonec a typologie půdorysného uspořádání*

Oblast Jablonecka je specifická především svou polohou v horském lesnatém terénu v blízkosti k zemské hranici. Tyto dvě skutečnosti se staly determinanty pro historický vývoj daného místa, sehrály klíčovou roli při významných dějinných událostech Jablonce nad Nisou a v širším kontextu utvářely i jeho urbanistickou podobu. Kolonizace této konkrétní vysoko položené horské oblasti se jevila až do 16. století jako příliš obtížná a navíc nenabízela úrodnou půdu pro zemědělskou činnost.⁷⁵ Výjimkou se stal právě Jablonec nad Nisou, o kterém máme k dispozici první zmínku již z roku 1356, tudíž by jeho osídlení spadalo do tzv. „vrcholící fáze kolonizace“. Středověká vesnice *Jablonec* se vyvíjela v podobě izolované sídelní enklávy uprostřed horských lesů.⁷⁶ Většina místního obyvatelstva byli soukeníci a tkalci. Těžba dřeva mohl být jeden z důvodů vzniku Jablonce nad Nisou, stejně tak jako

---

Železnobrodsku. Tam až zasahují svými nejzazšími výběžky patrové typy středního Pojizeří (tzv. Pojizerský statek), ze druhé strany pak přízemní typy horního Pojizeří (horácká architektura Vysocka). SCHEYBAL, Josef a spol.: *Památky Jablonecka*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 1969. s. 8. - 10.

⁷² Středověký kostel doložený roku 1356 zanikl zřejmě spolu s vesnicí v roce 1468/9. Nový dřevěný kostel byl vystavěn po obnově vsi, nejpozději roku 1590, kdy pro něj Karel z Vartemberka a jeho manželka Kateřina dali ulít zvon. Nynější raně barokní jednododní novostavba z let 1685 - 1687, přičemž věž zakončená cibulí byla přistavěna až v roce 1706. Jedná se o jednododní stavbu na obdélném půdorysu, s trojboce uzavřeným presbytářem, k němuž přiléhá na severní straně pravoúhlé křídlo o dvou podlažích, které tvoří sakristie a oratoř. Okna jsou zaklenuta segmentově a celou loď kryje sedlová střecha. Na konci 19. století byla fasáda obnovena v neorenesančním duchu a zařízení kostela je rovněž z tohoto období. Přilehlý hřbitov fungoval jako pohřebiště do roku 1809. Více o kostele sv. Anny viz např.: RESSEL, Anton. *Geschichte der Kirche und Schule in Gablonz*. Reichenberg, 1910. Ani v celém jabloneckém okrese bychom nenašli význačné památky středověké monumentální architektury. Výjimku tvoří jen čtyři hradní zříceniny - Frýdštejn, Zbiroh, Vranov a Návarov. SCHEYBAL, Josef. *Památky Jablonecka*. s. 7.

⁷³ Plánek, který zachycuje urbanistickou strukturu 17. století bychom našli v publikaci MEISSNER, Josef. *Besiedlung des Bezirkes Gablonz an der Neisse*. Schwäbisch Gmünd: Selbstverlag der Leutelt-Gesellschaft, c1996. Autor zde vychází z indikační skici stabilního katastru, kterou následně podrobuje hlubší analýze a informace o nemovitostech i jejich vlastnících doplňuje z údajů maloskalského urbáře. Jako pramen pro poznání historické zástavby Jablonce v 17. století lze použít i reprodukce olejomalb místního malíře F. Wagnera. Z nich je patrné centrum, obklopené dřevěnými domky.

⁷⁴ Většina objektů z počátečního stavebního vývoje města prošla na počátku devatenáctého století úpravami dobového historismu. Cenným rysem památkové zóny je zejména kompaktní soubor novorenesanční architektury - celých ulic a bloků městských domů. VÁVRA, David., LIPUS, Radovan. *Šumná města*. Brno: Petrov, 2002, s. 350.

⁷⁵ MEISSNER, Josef. *Besiedlung des Bezirkes Gablonz an der Neisse*. s. **doplnit**

⁷⁶ Podobně a časově souběžně se vyvíjela i kolonizace sousedního Liberce (před rokem 1352), nicméně otevřená a velká liberecká kotlina zajistila pro liberecko lepší ekonomické podmínky. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 524.

eventuální role celnice ve vztahu k sousednímu Liberecku či Frýdlatsku.⁷⁷ Polemizovat lze i nad tím, zda by se vůbec Jablonec udržel v ekonomicky problematické pohusitské době, nebýt v 15. století násilného zásahu do kontinuity jeho osídlení, důsledkem čehož tato středověká ves totálně zanikla.

Osu raně novověkého osídlení Jablonce tvořila řeka Nisa, zástavba tedy vznikala po obou jejích březích, čímž se dosáhlo rozvolnění sídelní plochy. Z hlediska typů vesnického osídlení je patrné schéma oboustranné řadové vesnice s lesní lánovou plužinou (*der doppelseitige Reihendorf mit Waldhufenflur*).⁷⁸ Tento typ plužiny, kdy je půda rozdělena do dlouhých pásů napříč katastrálním územím, koresponduje právě s pozdně středověkou německou kolonizací a odpovídá také vyšším zalesněným polohám území.⁷⁹ Zástavba se zhušťovala u středu obce, který tvořil kostel a jeho okolí. První základní rozdělení ukazuje maloskalský urbář z roku 1608. Vykazuje celkem 26 jmen - vlastníků pozemků a původní obec je rozdělena na dvě jmenovitá území *Jablonec* a *Dzbanov*.⁸⁰ Jablonec by se dal v této době označit stále ještě za „malou vesnici“.⁸¹

Třicetiletá válka se stala předělem Jablonecka spíše v jeho historickém než li v sídelním vývoji. Opět došlo k vypálení vesnice, ale pro tentokrát nebyla narušena kontinuita osídlení. V Berní rule z roku 1654 již nefiguruje žádná usedlost na území jablonecka jako pustá a je zde navíc uvedeno, že samotný Jablonec obývaly celkem tři kategorie různě zámožných obyvatel - konkrétně 11 sedláků, 14 chalupníků a 2 zahradníci.⁸²

Během 2. poloviny 17. století se již Jablonec začal rychle rozrůstat, přičemž největší zásluhu na tomto tendenčním růstu měl vzestup oboru sklářství. Ten se odrazil i na naprosté proměně skladby osídlení, v níž začaly dominovat nezemědělské domky, kterých bylo kolem roku 1700 téměř dvakrát více než usedlostí. Celkový počet obydlí se přitom za toto období více než ztrojnásobil.⁸³ Rozvoj vsi, která v letech 1685 - 87 konečně získala i zděný barokní

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 524.

⁷⁸ MEISSNER, Josef. *Besiedlung des Bezirkes Gablonz an der Neisse*. s. 69. Německá literatura běžně používá pro typ plužiny, sestávající se z dlouhých širokých pásů termín *Waldhufenflur* (v doslovném překladu lesní lánová plužina) nebo *Streifenflur* (pásová plužina). V českém prostředí se dnes setkáme s označením *plužina lánová*, což lze považovat za ekvivalent dvou předcházejících variant. PEŠTA, Jan. Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. In: *Průzkumy památek 2/2000*, ročník 7, s. 153-168.

⁷⁹ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha: Argo, 1999. s. 61.

⁸⁰ Ves Džbánov se v pozdějších pramenech již neuvádí. Nezanikla však fyzicky, ale pouze administrativně a s největší pravděpodobností se sloučila přímo s Jabloncem. MEISSNER, Josef. *Besiedlung des Bezirkes Gablonz an der Neisse*. s. s. 71 - 72.

⁸¹ V roce 1628 čítal Jablonec o pouhé dva domy navíc oproti stavu v roce 1608. Kuča Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 526.

⁸² CHALUPA, Aleš (ed.) *Berní rula 8 - 9. Kraj boleslavský*. Praha 2001, s. 306.

⁸³ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 526.

kostel (sv. Anny) namísto dosavadního dřevěného, byl odrazem rozvoje zdejší sklářské a bižuterní výroby, která začala pronikat daleko za hranice Čech.⁸⁴

V období vlády Marie Terezie měla obec 82 domů, 39 hospodářů, několik obchodníků a řemeslníků.⁸⁵ Velký nárůst obyvatel Jablonce zaznamenal od konce 18. do poloviny 19. století, kdy vzrostl více než čtyřnásobně. Příliv osadníků (sklářů z Turnova, soukeníků z Liberce) zesílil zejména na počátku 19. století.⁸⁶ Roku 1808 pak došlo k povýšení Jablonce na městečko, čímž začal jeho novodobý, již jednoznačně městský vývoj. Urbanismus 19. století v mnohém představoval protínání historické siluety města širokými ulicemi a výstavbou mnohapatrových činžáků. Nejinak tomu bylo i v Jablonci nad Nisou, kde dřevěná vesnice musela ustoupit překotnému vývoji průmyslového města a zůstalo jen několik málo roubených staveb.⁸⁷

3.3.2 Od vesnice k průmyslovému městu *Gablonz an der Neisse*

Jakou rychlostí se město na počátku 19. století rozrůstalo, nejlépe vystihuje následující tabulka, ve které je zaznamenán jak počet domů, tak i počet obyvatel a jejich procentuální nárůst. Údaje pocházejí z let, ve kterých byl z různých důvodů zjištěn počet obyvatel.⁸⁸

Tabulka č. 1

<i>Rok</i>	<i>Počet obyvatel</i>	<i>Průměrný nárůst v %</i>	<i>Počet domů</i>
1802	1 976		411
1808	2 254	14,1	435
1827	3 136	39,1	512
1834	3 209	2,3	523
1850	4 553	41,9	555
1857	5 297	16,3	561

⁸⁴ Na počátku 19. století byla jizerskohorská skleněná produkce určena zejména pro zahraniční zákazníky. K největším přímým odběratelům patřila německá (Idar-Obberstein, Schwabisch Gmünd, Pforzheim, Hamburk, Norimberk, Lipsko, Frankfurt nad Mohanem) a italská města, Franice, Nizozemí, Velká Británie, Rusko, Osmanská říše a dnešní Polsko (Lodž, Štětín). Většinou přes partnerské firmy pak zvoží putovalo do severní a východní Afriky, Asie (Britské indie), Jižní Ameriky (dnešní Peru, Mexiko, Brazílie, Argentina, Kolumbie), Severní Ameriky (Filadelfie, New York, Baltimore) a Oceánie (Haity). Větší vývozní firmy se tehdy buď samy věnovaly sklářské výrobě, nebo pracovaly nákladnickým systémem, tedy bez prostředníka - faktora (dodavatele). NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. Praha: Grada, 2008. s. 30.

⁸⁵ Archivní správa ministerstva vnitra. *Tereziánský katastr český*. Praha 1964, sv. 1 - rustikál (kraje A - CH) s. 96 - 97.

⁸⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 527.

⁸⁷ Např.: Chalupa č. 32 v Křížové ulici. Jedná se o přízemní celoroubený domek z první poloviny 19. století, který má neporušenou lomenici a okénka pozdně klasicistního tvaru. Stavba je umístěna v „provizorním parčíku“, kam velmi dobře zapadá a naopak kontrastuje s vysokou hladinou zástavby průmyslového města v blízkosti chalupy. SCHEYBAL, Josef. *Památky Jablonecka*. s. 27.

⁸⁸ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 42. Údaje o počtu obyvatel v tabulce jsou sesbírány z různých zdrojů - většinou šlo o sčítání lidu či archivní záznamy.

1865	5 320	0,4	570
1866	5 350	0,6	593
1867	5 380	0,6	617
1869	6 752	25,5	651
1877	7 412	9,8	745
1880	9 030	21,8	770
1887	12 135	34,4	1 052
1890	14 653	20,7	1 140
1900	21 091	43,9	1 544
1910	29 521	40,0	2 061
1914	32 894	11,4	2 263
1920	28 767	-12,5	2 279
1928	37 500	30,4	2 800

Nejmenší nárůst obyvatel zaznamenal Jablonec během válečných let, kdy za první světové války byl přírůstek dokonce záporného charakteru. Město se však rychle vzpamatovalo a v období první republiky opět zaznamenalo konjunkturu a raketový start. Největšího nárůstu počtu obyvatel i stavební boom je patrný v posledních letech 19. století a v prvním desetiletí 20. století, kdy byl přírůstek bezmála poloviční.

3.3.2.1 Období let 1800 - 1880

Dosud byl centrem obce kostel sv. Anny společně s farou, špitálem a školou. Ve středu města stával také zájezdní hostinec Koruna, poblíž kterého se nacházelo příhodné rovné místo, kde mělo původně vzniknout první jablonecké náměstí. Tento záměr se ovšem neuskutečnil díky poměrně vysoké ceně pozemků a nejednotnému postoji jabloneckých měšťanů,⁸⁹ a proto vznikl plán zcela jiný, který počítal se založením nového středobodu, situovaného mimo dosavadní centrum města.

V souvislosti s povýšením Jablonce na městys vznikl urbanistický plán, který v konečném řešení obohacuje dosavadní zástavbu především o nový ústřední bod městečka, který nesl název *Alter Markt* (Starý Trh).⁹⁰ Celý koncept byl graficky znázorněn vrchnostenským stavitelem Johannem Beneschem na několika plánech.⁹¹ Základní

⁸⁹ LILIE Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*. s. 304. O prostoru historických náměstí viz také STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architektka Karla Wintera*. Jablonec nad Nisou: Město Jablonec nad Nisou - Městské informační centrum, 2008. s. 16.

⁹⁰ Název *Alter Markt* byl používán až do roku 1939, poté se názvy střídaly v závislosti na politických režimech v zemi: během protektorátu byl název *Adolf Hitler Platz*, poté krátce *náměstí Dr. Edvarda Beneše*, po roce 1948 *Stalingradské náměstí* a nakonec se ustálil název *Mírové náměstí*, který trvá dodnes. Náměstí z dob protektorátu jsou zachycena například na plánu s názvem *Übersichtsplan des Stadtgebietes Gablonz a/N*. SOKA Jablonec nad Nisou, fond Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 13.

⁹¹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 99. Johann Benesch je také spoluautorem plánů lidových staveb na maloskalském panství. EBEL, Martin. ŠKABRADA,

podkladová část s názvem *Günterbauer Kreis Herrschaft Kleinskall*“ (Selské usedlosti území Panství Malá Skála) byla vyhotovena dne 28. srpna 1808.⁹² Obsahuje podrobné rozmístění usedlostí s čísly popisnými, které jsou v pravém okraji seřazeny společně se jmenovitými držiteli statků i jejich povoláním. Barevné rozlišení ukazuje, zda se jedná o ulici, kamenné stavení, usedlost, vodní tok či les a abecední rozdělení vysvětluje vždy název a krátký popis daného místa (kostel sv. Anny, vodní tok Nisa atd..) Celkový koncept dotvářejí dva doplňkové plány z roku 1824, které se dají přiložit k severovýchodnímu nezastavěnému sektoru a předpokládají tak dvě varianty vzniku nového náměstí Jablonce.⁹³ První plán ukazuje podřízenost zástavby již existujícím hlavním cestám. Tato koncepce se však vymyká charakteristickým rysům regulačního urbanismu 19. století, ve kterém se nastávající uliční sítě starším trasám v převážné většině nepřizpůsobují.⁹⁴ Naproti tomu druhý plán zachycuje pravoúhlé schéma, které se realizovalo prostřednictvím obdélného náměstí napojeného na 8 ortogonálních ulic.⁹⁵ Tím bylo náměstí i poměrně organicky přisazeno na 4 již existující komunikační sítě, čímž se částečně zahrnul i princip „nezrealizovaného plánu“ a otázka pojetí prostoru nového náměstí byla dořešena.⁹⁶

Stavební parcely vyměřené po obvodu budoucího náměstí byly rozprodány a zastavěny jednopatrovými zděnými klasicistními domy.⁹⁷ Jak nám ovšem dokládá další plánová dokumentace s názvem *Der obere Marktplatz vom Gablonz a/N im Jahre 1824 und 1843*, nebyl ještě do roku 1843 celý jeho obvod beze zbytku zaplněn.⁹⁸ Z porovnání těchto dvou stavů z odlišných let je patrné, že původní regulace byla omezena jen na náměstí a výběhy koutových ulic, kolem nichž začaly také vznikat nové domy. V roce 1824 nejprve kolem obou vrstevnicových (západo - východních) ulic, neboť podélně ke svahu byla

---

Jiří. Johann Benesch a zednická rodina Mayerů – tvůrci lidových staveb na panství Malá Skála. In: *Dějiny staveb: Sborník z příspěvků konference Dějiny staveb*. Plzeň, 2008. s. 185 – 191.

⁹² Svědectví o tom kým a kdy byl plán vyhotoven nám podávání nápis v levém dolním okraji mapy: „AUFGENOMMEN DURCH JOHANN BENESCH VON LAAGE GABLONZ DEN 28 AUGUSTUS ANNO 1808.“

⁹³ Mapový podklad z roku 1945 s názvem *Die Gegend des heutigen Marktplatz in Gablonz a. N. im Jahre 1808 mit wahrsheinlich Umgebug* ilustruje původní severovýchodní sektor, na němž se z velké části nacházelo *Schulfeld* (školní pole). Je patrné, že skrze něj vedla diagonálně cesta. V regionální literatuře je cesta označována jako *Schlage Weg*, a lze se tedy i na základě směru domnívat, že vedla do nedalekých *Bad Schlag* (Jabloneckých pasek). SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07-38, mapy 04a - 10b.

⁹⁴ HALÍK, Pavel, et al. *Architektura a město*. Praha: Academia, 1996, s. 165.

⁹⁵ Plánek uvádí: *Kirchen Gasse* (Kostelní), *Schul Gasse* (Školní), *Wasser Gasse* (Vodní), *Lange Gasse* (Dlouhá), *Morchenstern Gasse* (Smržovská), *Kurze Gasse* (Krátká), *Reichenberg Gasse* (Liberecká), *Laager Gasse* (Táborová).

⁹⁶ Pojetí stavby moderního města a řešení jeho prostoru je vytvářeno dle Camillo Sitta třemi základními schématy - ortogonální, radiální a triangulární. Žádné samo o sobě nemá uměleckou hodnotu a účelem je uspořádání sítě ulic, tedy čistě technický cíl. HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. Praha: ČVUT, 1999, s. 246.

⁹⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 527

⁹⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07-38, mapy 11a - 21b.

výstavba domů snazší.⁹⁹ Vprostřed náměstí stávala pumpa s dřevěným sudem, která byla později nahrazena kamennou kašnou se sochou Alegorie průmyslu, která byla dílem známého jabloneckého kameníka Leopolda Zimmera.¹⁰⁰ Okrašlovací spolek později vysázel na náměstí několik lip.¹⁰¹

V roce 1827 měl již městys 512 domů a 3 126 obyvatel a v padesátých letech kolem 5 000 obyvatel. Ulice spojující náměstí s kostelem (Komenského) začala plnit roli hlavní třídy.¹⁰² Protější ulice získala již roku 1833 ve svém závěru akcent nového evangelického kostela, který na konci 19. století prošel regotizací.

V roce 1864 došlo k rozšíření města o další náměstí zvané *Neuer Markt*.¹⁰³ Uliční síť se tak připojila níže ve svahu v šířce dané oběma spádnicovými ulicemi k dalšímu náměstí. Sled těchto dvou náměstí za sebou se stal zajímavým přínosem Jablonce k pozdně klasicistní urbanistické praxi.¹⁰⁴ Tato struktura šachovnicového půdorysu je velmi dobře patrna na prvních císařských otiscích stabilního katastru.¹⁰⁵ *Neuer Markt*, tedy dnešní Dolní náměstí, které se dle plánů dotýká říční nivy, navíc zapojilo starý kostel do nové městské struktury mnohem více, než tomu bylo vzhledem k vyvýšené poloze Starého trhu doposud. Význam tohoto náměstí zdůraznila i velká pozdně klasicistní „stará“ radnice (1869) v západní části jeho severní strany - komolá věž se vzápětí stala novou městskou dominantou.¹⁰⁶

Překotný růst Jablonce lze demonstrovat zejména na neefektivní dopravě, neboť rychle se rozvíjející město dlouho postrádalo odpovídající komunikační spojení. Problémem bylo kupříkladu i odesílání pošty - když chtěl někdo ještě ve třicátých letech 19. století odeslat dopis z Jablonce, musel jej dopravit do Liberce nebo do Hodkovic. V roce 1831 byla zřízena

---

⁹⁹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 527.

¹⁰⁰ LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 304 Sochař Leopold Zimmer působil v Krásné Lípě na Šluknovsku a byl žákem známého česko - německého sochaře Josefa Maxe. Studoval ve čtyřicátých letech 19. století na vídeňské a pražské akademii a mezi jeho další díla patří například socha Alegorie Austrie v Krásné Lípě.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 304.

¹⁰² Plánová dokumentace z roku 1886 již uvádí tuto ulici jako *Haupt strasse*. Mapa nese název *Orientierungs Plan der Stadt Gablonz a/N* a ve svém levém dolním rohu je doplněná o autorské, tiskařské a místní údaje (*gezeichnet von Franz Koudela architekt und stadtbaumeister, herausgegeben von Emil Bohme. Lithografie und Druck von Corn. Jäger. Proschowitz*). V legendě bychom našli významné instituce a budovy, včetně již existujících kostelů a škol. Zakresleno je i pět nejvyhlášenějších jabloneckých hotelů - *Gelig, Krone, Post, Arnold a Stadt Wien*. SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07-44, mapa 11.

¹⁰³ Stejně tak jako první náměstí, tak i *Neuer Markt* vystřídal různá pojmenování - *Císaře Viléma, Masarykovo, Konráda Henleina, Švermovo* a na začátku 90. let se ustálil název *Dolní náměstí*.

¹⁰⁴ Klasicistní urbanismus se uplatnil například v Lisabonu po zasažení zemětřesením. Byl zde vytyčen šachovnicový půdorys s náměstím obráceným k moři. HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu I*. Praha: ČVUT, 1995, s. 149.

¹⁰⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 14.

¹⁰⁶ O staré radnici blíže viz publikace: NOSKOVÁ, Jitka. *Jablonecká knihovna v proudu času*. Liberec: nakl. Bor, 2013.

alespoň sběrna na dopisy pro poštu v Hodkovicích, ovšem při objemu korespondence, jakou udržoval Jablonec se zahraničím, se toto řešení zdálo nedostačujícím.¹⁰⁷ Císařskou krkonošskou silnici ve směru Liberec - Jablonec - Trutnov se podařilo vybudovat až ve čtyřicátých letech 19. století. Silnice měla pro hospodářský rozvoj regionu nebývalý význam, a proto na stavbu přijel přímo dohlížet zemský místodržící arcivévoda Štěpán Habsbursko - Lotrinský, na jehož počest je také pojmenovaná jedna z místních rozhleden - Štěpánka.¹⁰⁸ Silnice vycházela z Liberce ve dvou směrech - hlavní linie vedla přes Vratislavice, vedlejší přes Rýnovice a v Jabloneckých Pasekách se spojovaly. Slavnostní výkop byl uskutečněn 19. dubna 1847 v Liberci a do roku 1850 byla stavba dovedena až do Jablonce. Touto skutečností člověk putující do Liberce již nemusel obcházet vodní kaskády Nisy dalekou oklikou přes Rýnovice.¹⁰⁹

Kromě silnice Liberec - Jablonec - Tanvald a silnic do Rádlu (na trutnovsko - libereckou silnici) a přes Kokonín do Železného Brodu se Jablonec snažil o železniční napojení na trať z Pardubic do Liberce (1859),¹¹⁰ což se ovšem nepodařilo, a teprve roku 1886 si město vymohlo alespoň zřízení nádraží v Rychnově a roku 1888 se dočkalo železnice do Liberce. Nádraží bylo situováno ve svahu poměrně daleko od města jihozápadním směrem. Od počátku existovalo i dolní nádraží západně pod městem, u místní části Brandl. V roce 1894 se město konečně dočkalo propojení železniční trati z Liberce směrem na Tanvald, což vyvolalo ovšem určité komplikace, protože trať nebylo možné vést jinudy než po jižní straně údolí, kde narušila již existující plánované pravoúhlé domovní bloky, převážně rodinné zástavy a ve výsledku je prořala.¹¹¹ Dříve založenou uliční síť bylo nutno při stavbě hlubokého zářezu železnice a také tramvajových tratí, které po roce 1900 propojily celou

---

¹⁰⁷ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s.

¹⁰⁸ Arcivévoda a uherský palatin **Štěpán František Viktor Habsbursko - Lotrinský** (1817 - 1867) byl nejstarším synem uherského palatina Josefa Antonína a jeho druhé ženy Hermíny z Anhalt-Benburg-Schaumburg-Hoymu. V letech 1843 - 1847 zastával v Čechách funkci místodržitele a jak po menších německých knížectví tak i po zemích monarchie, aby se blíže seznámil s poměry v jednotlivých oblastech. Neuniklo mu, že krkonošské lnářství zažívalo ve čtyřicátých letech 19. století úpadek. Tuto situaci se snažil zlepšit právě podpořením návrhu na výstavbu Krkonošské císařské silnice. 17. června 1847 se arcivévoda osobně přijel přesvědčit o postupu pozemních prací, přičemž nejlepší výhled měl z vrchu zvaný Hvězda - zde dal také kníže Kamil Rohan na jeho počest vybudovat rozhlednu *Stephanshöhe*, která byla ovšem dostavěna až v roce 1897. NOUZA, Jan. *Rozhledny Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Nakladatelství 555, 1999, s. 36.

¹⁰⁹ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 39.

¹¹⁰ Více viz: VURSTA, Pavel. *130 = sto třicet let pardubicko - liberecké dráhy 1859 - 1989*. Praha: Nadas, 1989.

¹¹¹ Zobrazení podoby města po úplném dokončení železniční trati Liberec - Jablonec - Tanvald nabízí plán, jehož přesnou dataci bohužel nelze určit - Jan Kašpar uvádí chronologické zařazení mapy „po roce 1894“ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: Stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 70. Mapa má naprosto stejný koncept i vydavatele, jako plán z roku 1886 od Franze Kaudely. Co se však týče topografického obsahu, pak je patrné, že došlo ke značnému zhuštění zástavby, které se ubírá téměř všemi směry. V legendě je také označeno již 23 městských dominant (veřejné instituce, kostely, školy...). Oproti plánu z roku 1886 přibyla především nová tělocvična, městská jatka a samozřejmě obě vlakové stanice na katastru města - hlavní nádraží a zastávka v horním Jablonci. SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 05, mapa část 1.

jabloneckou aglomeraci s Libercem, Janovem nad Nisou, Jabloneckými Pasekami, Kokonínem a Rychnovem, dostatečně upravovat, což vedlo ke vzniku slepých uliček, řady přejezdů, mostů a jiných překážek. V tomto období velmi intenzivně pokračovala urbanizace celé jablonecké kotliny, přičemž uliční síť se rozvíjela důsledně na pravoúhlém schématu, který zajistil i okružní spojení v rámci celého rozsáhlého intravilánu.¹¹²

3.3.2.2 Období let 1880 - 1933

Zásadní zlom ve vývoji budoucího plánování zástavby se odehrál v roce 1890, kdy si Městský úřad zřídil potřebnou stavební radu a v zápětí se „roztrhl pytel“ s územně - plánovacími podklady.¹¹³ Z těchto plánů je patrné, že urbanistický vývoj města se ve 2. polovině 19. století orientoval několika směry a celkový vzhled Jablonce se dramaticky měnil.¹¹⁴ Starší trasy cest ještě místy narušovaly novou ortogonální uliční síť, která byla dotvořena v centru města. Do klasicistního obrazu zástavby se vměstnalo novorenesanční tvarosloví budov, které starší urbanistickou scénu měnily ve prospěch historismu.¹¹⁵

Hlavní osou města se stala Krkonošská silnice (*Reisengebirgs - strasse*), vedená novou přímou trasou severně od regulované Lučanské Nisy. Kolem ní se formovala souvislejší činžovní historizující zástavba, která už byla fenoménem velkoměstského stylu.¹¹⁶ I přes to se silnice ještě na samém konci 19. století vyhýbala starší vesnické zástavbě - v západním úseku byla vedena nad ní, ve východním pod ní. Do vnitřního města byla silnice svedena obloukem do Komenského ulice a odtud jižní stranou náměstí a serpentinou pod evangelickým kostelem. Kromě toho však již dříve existovala přímá spojnice vedená horní stranou náměstí, která překvapivě nepřevzala dominantní roli. Lze to zřejmě vysvětlit potřebou napojení liberecké silnice kolem kostela sv. Anny na silnice do Rádlu a Kokonína, a také již stabilizovaným centrálním obchodním postavením Komenského ulice.¹¹⁷

Mimo centrum se nová trasa stala také základem vytyčování příčných ulic, a to především ve východní části města, včetně přesahu na horní Malou stranu na protější straně

---

¹¹² KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 528.

¹¹³ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 48.

¹¹⁴ V sudetiku *Gablonz a. N.* je vytištěn plán města, který se zřejmě do dnešních dob nedochoval. Jsou na něm vyznačené jednotlivé oblasti Jablonce nad Nisou s různými letopočty nové zástavby, rozvinuté v souvislosti s urbanizačními plány - nejstarší pochází z roku 1808 a týká se centra kolem „Alter Markt“, následně v roce 1880 vznikl urbanizační plán, který se věnoval severozápadnímu sektoru, který tvoří „přechodový můstek“ ke Mšenu. V roce 1883 v souvislosti se stavbou zásadních komunikací se urbanisticky proměnil jihozápadní a východní blok města, přičemž jihovýchod se začal formovat cca o šest let déle, stejně tak jako zástavba ubírající se dále do Mšena. Okrajové čtvrti vznikaly až v první polovině 20. století. ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 53.

¹¹⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 528.

¹¹⁶ HALÍK, Pavel, et al. *Architektura a město*, s. 23.

¹¹⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 528.

údolí. Zástavba se začala šířit i severně od města po západní straně silnice do Mšena. Zde podobně jako v jiných bočních ulicích a také na svahu nad Libereckou ulicí, šlo často o velmi honosné vily či skromnější rodinné domky, ale výstavba tohoto typu vyvrcholila až v následujícím období. Na jižní straně údolí, která měla vždy perifernější ráz, se vývoj ubíral zčásti jiným směrem. Nová silnice do Kokonína (pražská) překonávala prudký svah velkým obloukem, který nová zástavba sledovala jen v menší míře. Rozhodující kompoziční význam připadl staré spádnicové cestě, stoupající od mostu u kostela sv. Anny v téměř přímé trase do místní části *Wustung* na Větrný vrch ve Vrkoslavicích (Revoluční). Souběžně s ní byla vytyčena i Slunečná a později další ulice. Spojení podél Nisy bylo na této straně údolí regulováno jen zčásti, a to spíše ve vztahu k nádraží (Nádražní, část ulice 5. května).¹¹⁸

Vrcholné období urbanistického a architektonického rozvoje Jablonce přinesla velká konjunktura bižuterní výroby na přelomu 19. a 20. století, v jejímž důsledku byla zahájena výstavba reprezentativních secesních vil v atraktivních vyvýšených polohách města. Stavěly se zejména na svazích mezi Mšenem, Jabloncem a na Žižkově vrchu. Městský prostor, situovaný při třídě spojující divadlo s nádražím a levým břehem Nisy a určený původně pro blokové zastavění, byl uvolněn v 80. letech 19. století pro založení městského parku (*Stadtpark*). K jeho ploše se na počátku 20. století přimkly urbanisticky exponované objekty lázní a tělocvičny. Dvojice paralelních ulic, spojujících stávající jablonecká náměstí, se dočkala protažení jižním směrem přes řeku na levobřežní ulici. Nová vyšší hladina secesní zástavby středu města potlačila dominantní působení radniční věže. Jablonec, zejména v centrální části, nabyl v tomto období téměř velkoměstského vzhledu. Novou lokální dominantou periferní východní části města se stal secesní starokatolický kostel.¹¹⁹

V tomto období se řešení měst již neomezuje pouze na půdorysný geometrismus, ale i na ostatní aspekty spjaté se životem lidí ve městě. Jedná se například o řešení kanalizačních soustav, protože uliční síť nemohla být jen „ornamentem“, ale musela umožňovat potřebný spád ulicemi položených stok a jejich zaúst'ování do vodních toků a později do kanalizačních čistíren. Bylo potřeba koncipovat vodovodní síť, které navazovaly na vodárenské věže a vodojemy tak, aby byl zajištěn dostatečný tlak vody.¹²⁰ Podle konceptu regulačního urbanismu postupoval i Jablonec nad Nisou a město bylo do roku 1900 vybaveno rozvody

---

¹¹⁸ Obecně lze říci, že celé toto období, jehož nikterak vyhraněný závěr zachycuje plán z roku 1899 (zobrazující o málo starší stav), bylo charakteristické prosazováním pokud možno šachovnicové uliční sítě všude tam, kde vznikala nová výstavba. Tato snaha byla podpořena novým dílčím zastavovacím plánem města z roku 1889. Přesto však ještě zůstává značná část „vesnického“ dřevěného Jablonce zachována, zejména na horní Malé straně (jihovýchod) a na Steinbergu (Skalka). Tamtéž, s. 529. Mapový podklad z roku 1899 se mi bohužel nepodařilo dohledat.

¹¹⁹ Kostel Povýšení sv. Kříže viz samostatná kapitola.

¹²⁰ HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*, s. 237.

vody, plynu i kanalizací.¹²¹ Kulturní vyžití i odpověď na technické problémy nabízela městská přehrada (42 ha) vybudovaná v letech 1905 - 09 na Mšenském potoce nad městem. Přehrada nahradila starší rybník a chránila město před povodněmi.¹²²

V období další konjunktury jabloneckého průmyslu ve 20. letech 20. století došlo opět k rozvoji výstavby, zejména rodinné, která pokračovala v pravoúhlé uliční síti. Město tehdy již tvořilo souvislou aglomeraci s Jabloneckými Pasekami, Vrkoslavicemi, Kokonínem, Mšenem i s Rýnovicemi.¹²³ Novodobý urbanistický vývoj Jablonce vyvrcholil v době těsně před těžkou krizí zdejšího průmyslu ve 30. letech 20. století.¹²⁴ Na začátku století se sice zástavba rozlévala do úctyhodné šíře, ale městu stále chyběly dominanty, které by formovaly jeho vzhled.¹²⁵ V tomto období se intenzivně projevil chaotický a nekoordinovaný vznik průmyslového města, které bylo sice na světové špičce ve výrobě skla a bižuterie, ale zároveň tomu urbanisticky nestačilo. Rušnému místu chyběla obvyklá elegance bohatých „uhlazených měst“ - ulice byly často úzké a mezi běžnými městskými domy zůstávaly vklíněny četné horské chalupy. Představitelům města zároveň chyběl prostor pro reprezentativní vítání obchodních a jiných návštěv a stará radnice se zdála pro tyto účely již nevyhovující. Z toho důvodu v letech 1929 - 33 město rozhodlo o stavbě nové velké radnice.¹²⁶ Souvztažně s novou radnicí byl realizován ještě jeden projekt podobného rozsahu a severní stranu Horního

---

¹²¹ KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 28.

¹²² Jablonecká vodní nádrž Mšeno je součástí sítě severočeských přehrad, které reagovaly zejména na katastrofální záplavy z roku 1897. K soustavě patří štola vedená z Lužické Nisy dlouhá 636 m a štola z Bílé Nisy dlouhá 1 758 m. Procesu budování přehrad se ujal Vodní družstvo pro regulaci vodních toků a výstavbu přehrad v povodí Zhořelecké Nisy. Podobu soustavě údolních přehrad postavených v prvním desetiletí dvacátého století na Jablonecku a Liberecku dal Prof. Dr. Otto Intze z Cách, specialista na vodohospodářské stavby. Ten byl i autorem projektu jablonecké přehrad, přestože se jejího dokončení již nedožil. Jablonecká přehrada je největší vodní městská plocha ve střední Evropě, a coby významná secesní stavba je kulturní památkou zapsanou v ÚSKP pod číslem rejstříku 43939/55219. O přehradě vyšla i samostatná monografie: SIMM, Otakar., et al. *Přehrada v klínu hor*. Jablonec n.N.: Agentura ZR, 2001.

¹²³ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. s. doplnit

¹²⁴ Urbanistickou situaci třicátých let ještě před válkou zachycuje plánová dokumentace s názvem *ORTSPLAN GABLONZ a. N.* V topografické rovině je zachycena už i budova kostela Nejsvětějšího srdce Ježíšova, ale náměstí ještě nejsou pojmenována po nacistických pohlavárech, tudíž lze plán chronologicky zařadit kamsi mezi léta 1933 - 1939. Celý koncept obsahuje také velmi podrobnou legendu celkem 89 veřejných objektů a všech ulic i náměstí - vilové čtvrti i centrum je v těchto letech v podstatě dotvořeno. V horní i dolní části jsou navíc umístěny reklamní vizitky obchodů, které se nacházely převážně v Jablonci: *Waren haus Eweko; Möbelwerkstätte Ernst Lange; Foto - Bildnisse J. Pliva; Ferdinand Hirschmann und Söhne - Zementwaren, Baumaterialien, Kohlen; Gasthaus Zum „Bartelberg“; Goldwaren Johann Schreirer; Roust Kaffe; Baťa; Hotel Geling; Kleiderhaus Adolf Eichenbaum; Café Central, Café Restaurant Bellevue...* atd. Zajímavostí je jediná česky psaná reklama v pravém dolním rohu mapy, která informuje o Hospodářské záložně v Železném Brodě. SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 08. Hranicí, která oddělovala německé osídlení od českého byl černostudniční hřeben - vesnice a města směrem na jih byla již česká (Železný Brod, Velké Hamry, Šumburk, Zlatá Olešnice...). Směrem na západ hranice vedla kolem Hodkovic a přes ještědský hřeben, který byl ještě německý (*Jeschken*).

¹²⁵ V plánu města s jednoduchým názvem *Gablonz a. N.*, který pochází z roku 1931, jsou již zakresleny (pravděpodobně dodatečně) dvě poslední velké dominanty centra - nová radnice i kostel. SOKA Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 06.

¹²⁶ „Nová radnice“ viz samostatná kapitola.

náměstí (dříve *Geweberplatz*) tak vymezila velká hmota katolického kostela Nejsvětějšího srdce Ježíšova od Josefa Zascheho. Podélná osa kostela byla směřována od západu na východ, v pravouhlém úhlu jsou k ní napojena sakristie a děkanství, mezi které je vestavěna mohutná hranolová věž. Živým členěním těchto stavebních částí bylo dosaženo monumentálního výrazu celé kompozice a navíc urbanisticky dokonalého uzavření severní a částečně i východní strany dnešního Horního náměstí. Chránová stavba se stala novou dominantou, která ve třicátých letech minulého století dotvořila panorama města.¹²⁷ Těmito dvěma stavbami se na dlouhá desetiletí uzavřela kapitola hodnotného urbanistického vývoje města. Naštěstí byl poměrně brzy vydán přímý zákaz výstavby průmyslových objektů v centru města (poslední tovární stavbou byly provozovny Jäger z roku 1904), který zachoval městu historickou tvář.¹²⁸

4 SPECIFIKA JABLONECKÉ ARCHITEKTURY

4.1 Víceúčelové a činžovní domy

Architektonické vlivy, přicházející ze severu od našich hranic mají ve zdejších regionu tradici napříč celou jeho historií. Stačí jen vzpomenout sousední Liberecko či Frýdlantsko, kam za působení pánů z Redernu vtiskla neodmyslitelně svou stopu severská renesance.¹²⁹ Není se tedy čemu divit, když je o několik století později skupina německých architektů Jablonce nad Nisou nositeli slohu na velmi podobné bázi, která svádí hmotovou i vizuální paralelu s renesancí. Dieter Klein uvádí, že za hlavní vzory novorenesance sloužila jabloneckým architektům Vídeň, Mnichov a Drážďany. Z velkolepého historismu vídeňské Ringstrasse „putují“ do Jablonce modelové ideje činžovních domů i veřejných staveb, které mají formu italské renesance a novobaroka.¹³⁰

Již samotná vídeňská renesance se opírá o určitá bytová specifika, přičemž jedním z nich byl archaický typ činžovního domu, tedy jakéhosi paláce s rezidencí aristokrata, doplněnou o obchody a nájemní prostory. Velmi nápadným způsobem tyto obytné a obchodní domy připomínají objekty v Jablonci nad Nisou, zejména v dnešních ulicích Komenského a Liberecké, tedy v bývalé *Hauptstrasse* a *Reichenbergstrasse*. Bohatě dekorované jsou zejména obytné a exportní domy, které modifikují běžný historizující či secesní dekor do forem,

¹²⁷ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 55.

¹²⁸ URBAN, Stanislav. *Jablonecká secese: katalog výstavy*. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 1973.

¹²⁹ Dějinami rodu Redernů se již několik let systematicky zabývá profesor z liberecké univerzity Milan Svoboda, který svůj výzkum v nedávné době završil rozsáhlou publikací (553 str.): SVOBODA, Milan. *Redernové v Čechách: nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta: 2011.

¹³⁰ KLEIN, Dieter. - HÖLZ, Robert. *100 Jabloneckých krás: detaily fasád jabloneckých domů*, s. 5 - 30.

souvisejících s jabloneckým bižuterním zbožím. Jsou to například vitráže na obytném a exportním domu Heinricha Hoffmanna, které jsou chápány jako jednotlivé světadíly (Afrika, Amerika, Evropa) a pravděpodobně označují místa, kam exportní firma vyvážela své zboží.¹³¹ Dále například plastika boha Merkura na bývalém obytném a exportním domě Schindler a Co., který evokuje, resp. „požehnává“ obchodním ziskům, plynoucím z obchodu s bižuterií nebo reliéf se zobrazením Sfingy na obytném a exportním domě podnikatele Krause, který poukazuje na obchodní vztahy vlastníka.¹³²

O vzdělání jabloneckých architektů z přelomu 19. a 20. století hovoří dostupné prameny velmi stroze, lze jen konstatovat, že většina těch známějších byla absolventy liberecké průmyslové školy (zde byli spolužáky kupříkladu Adolf Loos, Josef Zasche a Robert Hemmrich).¹³³ Jejich následné studium se ubíralo směrem do Německa či rakouských zemí. A právě Vídeňská akademie výtvarných umění a zde působící škola Otto Wagnera byla až do konce existence Rakousko - Uherska rozhodující a formovala německo - české studenty architektury.¹³⁴ V souvislosti s Jabloncem nad Nisou je na místě zmínit ještě jedno epicentrum moderny a to Vratislav. Největší podíl na zdejším uměleckém „podhoubí“ měla Státní akademie umění a uměleckých řemesel (*Staatliche Akademie für Kunst und Kunstgewerbe*).¹³⁵

4.2 Vilová architektura

Ještě než bude řeč o osobnostech jablonecké architektonické scény, považuji za nutné přiblížit alespoň rámcově fenomén vily, který stejně tak jako nájemní či víceúčelové domy v centru města, představuje významný prvek zástavby na jeho periferiích.

Zdeněk Wirth ve své odborné stati nazývá vilu *volnou architekturou* ve vztahu k prostředí, ve kterém se nachází.¹³⁶ Vila se nemusí řídit ohledy k ulici tak jako například činžovní dům, který většinou s přesností respektuje probíhající uliční čáru a navíc není omezena takovou parcelací, která by sledovala maximální stavební výtěžek plochy. Městská

---

¹³¹ Dům je situován v dnešní ulici 28. října, dřívější *Josef - Pfeiffer Strasse*, č. p. 424.

¹³² Ulice Liberecká, dřívější *Reichenbergstrasse*, č. p. 593. Dnes je stavba sídlem Okresního státního zastupitelství.

¹³³ LÚŠTICKÁ, Hana. Architekti a stavitelé předválečného Jablonce. In *Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Liberci*, 2006, s. 117 - 136.

¹³⁴ Plány pro nádraží nebo poštovní úřady v celém Rakousku - Uhersku navíc vznikaly centrálně ve Vídni. Architektem těchto staveb v Jablonci nad Nisou byl Friedrich Satz. Vídeňští architekti potom navrhli pro Jablonce ještě dvě další stavby - byly jimi synagoga od Wihelma Stiasny a divadlo ateliéru Fellner a Helmer.

¹³⁵ Vratislavská akademie byla založena již na konci 18. století a před první světovou válkou se stihla vypracovat na jednu z nejvýznamnějších uměleckých škol v Německu. Do jisté míry tvořila svou otevřeností k různým myšlenkovým proudům protipól Bauhausu, který směřoval spíše k universálním principům moderny. Samotné město potom nabízelo zajímavosti staré i moderní architektury. KARÁSKOVÁ, Iva. *Funkcionalistická architektura v Jablonci nad Nisou* (diplomová práce). Dějiny výtvarných umění. Olomouc, 2009. s. 57 - 59.

¹³⁶ WIRTH, Zdeněk. Villa. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst*. 1910, roč. 2, č. 1, s. III-VI., s. IV.

zástavba stlačuje domy do poměrně malých bloků se stále se zmenšujícími dvorky, do nichž se ještě vestavují menší nezbytné objekty související s údržbou venkovního prostoru i samotného domu. Z těchto důvodů je nejvhodnější situování pro *volnou architekturu* na předměstí, kde se nachází dostatek prostoru pro její realizaci.

Inspiraci k vilám prvotně poskytly anglické vzory. Vila je v těchto případech velmi často vázána na zahradu, která má prakticky tvořit jakési pokračování domu.¹³⁷ V příspěvku Otokara Nového se dozvídáme, že v nastupující průmyslové době *zahrada čeká na své obrození*,¹³⁸ v čemž lze spatřovat nadcházející období inklinující k rozvoji zeleně, které zažívá svůj vrchol v tzv. zahradním městě.¹³⁹

K vnitřnímu vybavení vily a potažmo i zámožnějších obyvatel obytného domu obecně patří různé detaily, které se hojně vyskytují především v období secese. Jedná se o například o umělecky kované mříže výtahů, kované nárožníky - ozdobné kovové lišty přes rohy zdí a pilířů, supraporty - nadedvevní nástavce, někdy také s figurálními reliéfy, prosklené dveře a okna, buď se skládanými barevnými skly zalitými do olova, nebo leptanými či lazurovými skly s orientálním, rostlinným či figurálním motivem, různé keramické obklady a terazzové podlahy, štukatury, silová svítidla, zábradlí atd...V období moderny pak architekti navrhují nábytek a různé doplňky individuálně a společně s dalšími umělci často i výmalbu a koberce (což se pak praktikuje i v kubismu a některých dalších směrech). Architekt, resp. projektant v dohodě se stavebníkem dovádí do důsledku myšlenku provozu bytu a architektura se tu opět spojuje v kvalitativně nový celek s dalšími obory umění a uměleckých řemesel.¹⁴⁰

V období moderny jsou vily konstruovány jako jednoznačně účelné objekty a dochází i k důslednému oddělení funkce hospodářské od obytné. Ve vilách a domech zámožnějších stavebníků se jako nový prvek objevuje ústřední obytná hala, tedy ne pouze průchodní prostor, a byt v návaznosti na ni dostává různě vysoké úrovně podlaží a také v jednotlivých místnostech bývají části odděleny jedním nebo několika stupni nebo schůdky.¹⁴¹ O pojetí moderního interiéru vily, který již naprosto abstrahuje od historizujících prvků, píše ve svém článku Otakar Nový: „*Navrhuje - li architekt nábytek, nesmí se pokládat za tvořivého umělce,*

---

¹³⁷ WIRTH, Zdeněk. Villa., s. IV.

¹³⁸ NOVÝ, Otokar. Charakter zahrady. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst.* 1910, roč. 2, s. 187 - 188.

¹³⁹ Více viz samostatná kapitola.

¹⁴⁰ HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás.* Praha: Paseka, 2001, s. 276.

¹⁴¹ Tamtéž., s. 276.

*nýbrž za organizátora běžných požadavků; znalost životních potřeb a společenských forem musí být základem“.*¹⁴²

4.3 Rozhledny

Morfologie vysokohorského terénu vytvořila první předpoklad pro prvenství Jizerských hor a přilehlého Ještědského hřebenu, co by území s největším počtem rozhleden na km². Mezi léty 1876 - 1932 zde bylo vybudováno celkem šestadvacet vyhlídkových věží. V současnosti na tomto území situováno 11 vyhlídkových věží.¹⁴³ Reakci na horský terén a jeho smysluplné využití zastávají v této oblasti rozhledny, stavěné především z jizerskohorské žuly. Výjimku tvoří výletní restaurace a rozhledna Petřín (dříve „Zur Nickelkoppe“) ¹⁴⁴ od architekta Roberta Hemmricha.¹⁴⁵ Jedná se o objekt, který reaguje na citlivou konfiguraci terénu, ale zároveň je také zasazen do zástavby městské čtvrti. Z toho důvodu je jeho zděná, resp. polohrázděná stavební konstrukce více žádoucí než materiál z masivních žulových kamenů, příhodnějších spíše pro vysokohorské polohy. Pozice jabloneckého Petřína je velmi výhodně situována ve výšce 618 m. n. m. na stejnojmenném vrchu v městské části Vrkoslavice, která přiléhá k jižnímu sektoru centra. Rozhledna byla postavena v roce 1907 a svými detaily odkazuje na secesní styl.¹⁴⁶

5 KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY MODERNÍ ARCHITEKTURY V JABLONCI NAD NISOU

Dvacáté století vytvořilo prostor pro nebývalý rozvoj nových technologií a tím došlo k překotné proměně architektonických slohů, stylů a proudů, která v historických érách neměla obdoby. Vývoj byl mnohdy natolik rychlý, že většinou probíhalo několik uměleckých trendů paralelně.¹⁴⁷ Z pohledu architektury lze spatřovat určitý revoluční předěl na konci 19. století, kdy mizí napodobování antického a středověkého dědictví, ačkoliv není úplně zřejmé, zda

---

¹⁴² Otakar Nový. Interieur, architekt a obecnost. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst.* 1910, roč. 2., s. 67 - 70.

¹⁴³ Ještěd (1012), Černá Studnice (869), Královka (859), Bramberk (787), Slovanka (820), Špičák u Tanvaldu (831), Štěpánka (959), Prosečský hřeben (593), Liberecká výšina (548), Lidové sady v Liberci (450), Petřín v Jablonci nad Nisou (618), Frýdlantská výšina (399) a od roku 2002 také ocelová stavba architekta Jana Dudy, která nahradila dřívější dřevěnou rozhlednu na Smrku (1124). NOUZA, Jan. *Rozhledny Čech, Moravy a Slezska*, s. 31 - 41.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 38.

¹⁴⁵ Původní plány se zřejmě nedochovaly. Majitel p. Hásek má k dispozici pouze plánovou dokumentaci, která byla zhotovena v 90. letech, která existuje v digitální podobě i v archivu místního stavebního úřadu.

¹⁴⁶ Objekt je zděný převážně z cihlového zdiva, suterénní zdivo je smíšené. Stropy nad suterénem jsou dřevěné trámové s plovoucí podlahou. Krov je vaznicové soustavy se stojatou stolicí, krytinu tvoří azbestocementové šindele. Archiv Stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 117.

¹⁴⁷ LUKES, Zdeněk. *10 století architektury: Architektura 20. století.* Praha: Správa pražského hradu: Dada, 2001, s. 11.

skončilo definitivně. Nastává odklon od historismů, což později vrcholí odmítnutím jakéhokoliv dekoru.¹⁴⁸ V případě překotného vývoje Jablonce nad Nisou jsem však přihlédla ke značné provázanosti moderního konceptu města s historizujícím stylem a tudíž i tento sloh zahrnuji do své práce, stejně tak jako dekorativní secesi či asketickou modernu.

Co se osobních stylů jabloneckých architektů a stavitelů týče, pak Arwed Thamerus, Emilian Herbig, Robert Hemmrich a Josef Zasche přecházeli z německé novorenesance plynule k pojetí staveb ve smyslu secesního stylu. Historizující koncept postupně přejímal prvky secesního dekoru a prostřednictvím vlnokvových linií docházelo k rozrušování dříve tak přísných historizujících prvků novorenesance. Produkce Arweda Thamera se soustřeďovala spíše na klasickou podobu historizujících slohů, na rozdíl od secesních staveb, kterých nemá na svém kontě mnoho. Architektonickou tvorbu Emiliana Herbiga a Roberta Hemmricha lze od sebe jen těžko rozpoznat už jen proto, že spolu velmi často spolupracovali a často se u nich prolíná historismus se secesním dekorem. Emilian Herbig skrze secesi dospěl k moderně a jeho poslední realizace jsou ovlivněné funkcionalismem s prvky art deco. Josef Zasche se od dvojice architektů odlišoval velmi svébytným pojetím secese a postupně daleko více inklinoval k modernějším vlivům, spjatých s funkcionalismem. Od dvacátých a třicátých let působí v Jablonci mladší generace architektů, kteří již eliminují formu i dekor a projektují čistě v duchu moderny a mnohdy docházelo k úpravám historizujících fasád ve stylu art deco. Zástavba se v těchto letech specializuje až na výjimky především na soukromé objekty. Zástupcem této generace je například architekt Rudolf Günter. Trojici nejznámějších jabloneckých funkcionalistických vil potom navrhovali Heinrich Lauterbach a Heinrich Kulka. Na severu Čech působil také ateliér Lossow & Kühne, který vycházel ze saského baroka a pruského klasicismu.¹⁴⁹

5.1 Historismus

Období historizujících slohů zabírá téměř celou druhou polovinu 19. a zasahuje až do počátku 20. století. V širším slova smyslu jej nahrazujeme výrazem „eklektismus“, který se váže na jakýkoliv historický sloh či pseudosloh a vyjadřuje *slučování rozdílného*. Samotný

---

¹⁴⁸ SYROVÝ, Petr. *Dobrodružství architektury*. Praha: Nakladatelství ARCH, 1999, s. 289.

¹⁴⁹ Předmětem této práce není záběr všech architektů a stavitelů, kteří v Jablonci nad Nisou v daném období působili. Pro ilustraci se však v adresářích pod heslem „Stavitelé“ objevují další významní tvůrci jako např. Karl Daut, Johann Schwalm, Anton Ulbrich, Ignatz Pohlmann a. j. Mnozí z nich zasedali také ve stavební radě města.

pojmem pochází z řeckého eklegein (vybírat) a poprvé byl použit k vybírání a slučování zásad rozdílných filosofických škol, přičemž nesl význam stagnace ve vývoji antické filosofie.¹⁵⁰

Hlavním vyjadřovacím prostředkem na poli církevní architektury se stala novogotika, která demonstrovala kontinuitu tradice místa a křesťanství. Původní novogotické stavby často využívaly jako stavební materiál kámen, neomítnuté či glazované cihely, terakoty i štukové detaily - např.: liché kružby či lilie. Nejužívanější krytinou byla břidlice a velmi často se na hřebenech střech objevovaly ozdobné mřížky. Novorenesance se v českých zemích stává oficiálním slohem s určitým zpožděním. Čerpá se zejména z pozdní italské renesance s mohutně vyvinutými vysokými sloupovými řádů, se sloupy stavěnými před pilíře arkád, často slepými nebo vytvářejícími okenní otvory. Samozřejmostí se stávala pro mladého architekta studijní cesta do Itálie. Novobaroko se do českých zemí rozšířilo kolem roku 1900, především díky dílu Bedřicha Ohmana. V detailech ornamentiky a členění, tvarech vikýřů a mansardových střech čerpá novobaroko výhradně z vrcholného baroka 18. století, přičemž skladebnost se zejména u mnohapatrových nájemních domů historické předloze vymyká. Ve spojení s českým prostředím je novobaroko spjata s nechvalně známou asanací Prahy, které padlo za oběť židovské město.¹⁵¹

Historismus byl ve svém závěru i s odstupem času vystaven ze strany umělců kritice. Například Jan Koula píše, že *“...XIX. století končí formovým zmatkem a slátaninou všech možných historických slohů...a kladnou stránkou secese jest osvobození průčelí od lži historických sloupových řádů a jiných tvarů architektonických, kterými se ze setrvačnosti zdobily činžáky konce století bez vztahu k jejich vnitřku a účelu budovy, u nás podle osvědčených předloh Wiener Neubauten.”*¹⁵² Petr Wittlich nazval eklectismus pro změnu *„falešným zdemokratičením, určeným ideologicky jako masový konzum pro maloměšťáka“*.¹⁵³ Proti určité masovosti, resp. mezinárodnosti historizujícího slohu se pokoušeli někteří čeští tvůrci ohradit a začali na stavbách prosazovat regionální specifika.¹⁵⁴

V případě Jablonce nad Nisou došlo několikrát k přestavbě historizujících či secesních domů ve stylu nastupujícího funkcionalismu, přičemž v některých variantách byly tyto stavby

¹⁵⁰ Academia. *Encyklopedie antiky*. Praha, 1973.

¹⁵¹ KRATOCHVÍL, Petr (ed.) *Velké dějiny země koruny české: tematická řada architektura*. Praha: Paseka, 2009, s. 556 - 597.

¹⁵² KOULA, Jan. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*. Praha: Česká grafická unie, 1940., s. 11.

¹⁵³ WITTLICH, Petr. *Česká Secese*. Praha: Odeon, 1985. s. 11.

¹⁵⁴ S „českou renesancí“ přišel např. Antonín Wiehl.

rovnou srovnány se zemí a nahrazeny odpovídající moderní budovou.¹⁵⁵ V naprosté většině bylo však kompaktní historizující a secesní jádro města zachováno.

5.1.1 Arwed Thamerus

Stavitel a majitel stejnojmenné stavební firmy¹⁵⁶ je spjat především s přestavbou evangelického kostela do novogotického stylu. Další významnou stavbou pro Jablonec nad Nisou byla budova dnešní sokolovny ve Fügnerově ulici.¹⁵⁷ Podíl autorství na stavebních plánech této budovy však není zcela jistý. Jablonecký *Turnverein* vyhlásil na projekt soutěž, která shromáždila celkem dvacet návrhů. Odměnu získal návrh Arweda Thameruse a Franze Haslera, doporučena však byla práce Philippa Hannovera, který zajímavě zpracoval uspořádání velkého a malého sálu. Další soutěž byla vypsána na založení objektu, které bylo možné až v hloubce čtyř metrů, a tady komise doporučila k realizaci projekt architekta Roberta Stübchena Kirchnera.¹⁵⁸ Řešení budovy ovlivnil i majitel prováděcí stavební firmy Karl Daut¹⁵⁹ a později ji upravoval Robert Hemmrich. Sokolovna byla postavena mezi lety 1897 - 1898. Monumentální budova má dvě nadzemní podlaží a polozapuštěný suterén. Fasády jsou zdobené pásovou rustikou, hlavní průčelí je členěné dvěma rizality a bohatě dekorované štukovými novorenesančními prvky. V jižním rizalitu je v mohutném portálu umístěn hlavní vstup. Nad halou za tímto vstupem je situovaná hranolová věž s oválnými okny a čtyřdílnou kopulí.¹⁶⁰

Architekt Arwed Thamerus je také autorem návrhů secesní vily v ulici v Nivách.¹⁶¹ Tato rodinná vila je oproti ostatním nápadná svým asymetricky řešeným štítem. Po bližší historicko - stavební analýze bylo zjištěno, že je objekt ochuzen o původní omítku, která byla

---

¹⁵⁵ Stalo se tak konkrétně v případě České eskomptní banky, které musela být vyhraněna parcela, na níž dříve stávala poměrně mladá secesní stavba. Více viz v kapitole o Maxu Kühnovi.

¹⁵⁶ SOkA Jablonec nad Nisou. *Adressbuch der Stadt Gablonz an der Neisse*. sign. A 149.

¹⁵⁷ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka domu č. p. 1054.

¹⁵⁸ Architekt **Robert Stübchen Kirchner** se narodil v roce 1852 v Praze. Absolvoval pražskou Německou vysokou školu technickou a současně navštěvoval kurzy kreslení na pražské Akademii výtvarných umění a přednášky z dějin umění na Karlově univerzitě. Po studiu absolvoval praxi u svého učitele Josefa Zítka. V roce 1885 byl jmenován profesorem liberecké průmyslové školy a také správcem odborné školy v Jablonci nad Nisou. Po osamostatnění jablonecké školy se stal v letech 1885 - 1898 jejím prvním ředitelem. LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*, s. 121.

¹⁵⁹ **Karl Daut** byl majitelem stavební firmy, která v Jablonci podle dostupných plánů postavila velké množství budov a podílela se na nich i autorsky. V jeho stopách kráčeli i stavitelovi synové - například nápis v přízemí Městského úřadu v Rychnově v Jablonci nad Nisou informuje o autorovi projektu Karlu Dautu mladším. Jeho další syn Maxmilián Daut studoval v liberecké průmyslové škole a stavební inženýrství na drážďanské technice. Jeho jménem je signován projekt domu v Podhorské ulici č. 510. Dautové navrhli i mnoho budov v Tanvaldu, Smržovce či v Jiřetíně. Tamtéž, s. 121.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 121.

¹⁶¹ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonce nad Nisou, složka domu č. p. 1874.

nahrazena brizolitem.¹⁶² Rehabilitace je však podle odborníků stále možná.¹⁶³ Podobně je na tom i další dům vilového typu, jehož autorem byl právě Thamerus. Nájemní dům v ulici v Nivách¹⁶⁴ má i bez absence odborné analýzy na první pohled některé části své secesní štukové výzdoby výrazně poškozené.

Dalším objektem, který je dle dostupných pramenů dílem Arweda Thameruse je funkcionalistický dům v Podhorské ulici.¹⁶⁵ Ve spojitosti s přestavbou domu v ulici Budovatelů z roku 1934 je uváděn Alfréd Thamerus. V jakém příbuzenském poměru byl s Arwedem Thamerusem, o tom se v současné době můžeme jen dohadovat.

5.1.1.1 Kostel dr. Farského

Původně evangelický, v současnosti husitský, kostel Dr. Farského je situován na stejnojmenném náměstí, které má svou specifickou trojúhelníkovou kompozici a vytváří urbanistický akcent bývalé *Humboldt gasse*, dnes Jungmannově ulici.¹⁶⁶ Za prostorem náměstí v *Gebirge strasse*, dnešní Podhorské ulici se nachází již zmiňovaný fenomén „jabloneckých mrakodrapů“,¹⁶⁷ které mají převážně historizující tvarosloví a tudíž společně s církevní stavbou opět vytvářejí jednorodý urbanistický komplex, charakteristický pro památkově chráněnou oblast.¹⁶⁸ V souladu s dřívějšími tolerančními doktrínami je také patrné, že původní modlitebna, na jejímž místě dnes kostel stojí, nebyla záměrně postavena na parcele, která by umožnila sakrální evangelické architektuře příliš vyniknout.¹⁶⁹ Byla sice postavena na mírném kopci, ale netvořila výrazně viditelnou dominantu sídelní zástavby Jablonce nad Nisou tak, jako tomu bylo například v minulosti u kostela sv. Anny, který byl

¹⁶² Brizolit (lidově břizolit či brezolit) je druh jednovrstvé tvrdé cementové jádrové omítky, používané zejména na vnější fasády budov. Lze se setkat i názvem Minerální škrábaná omítka. Typický povrch je rovný, s malými prohlubněmi o velikosti cca 0,5×0,5 cm, a s drobnými lesklými ploškami slídy. Na brizolit se zpravidla nenanáší žádná další vrstva. Svou popularitu získal zejména v 70. - 80. letech, kdy namísto opravy štuku historických budov, byla původní fasáda stržena a místo ní nanesena jednovrstvá monolitní omítka.

¹⁶³ LUŠTICKÁ, Hana. Architekti a stavitelé předválečného Jablonce, s. 122.

¹⁶⁴ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka domu č. p. 977.

¹⁶⁵ Tamtéž, složka domu č. p. 469.

¹⁶⁶ Náměstí Dr. Farského se v minulosti nazývalo *Bismarckplatz* (později *Goethe platz*), které kromě *Humboldt - gasse* soustřeďovalo ještě z jihu se přimykající *Goethe - gasse* a od západu k východu směřující *Gebirge - strasse*. Viz např.: urbanistický plán Jablonce nad Nisou z třicátých let 20. století: SOKA Jablonec nad Nisou, fond Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 02 - mapa 1. V současnosti má náměstí funkci nástupního prostoru do bývalého jabloneckého výstaviště - budovy Eurocentra. HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*, s. 12.

¹⁶⁷ V Archivu Kostela Dr. Farského se nachází výřez z podrobného územního plánu z roku 1963, který nabízí rozvinutý pohled do *Gotwaldovi ulice* a demonstruje svažitost terénu

¹⁶⁸ Co se týče památkově chráněného bloku okolo náměstí Dr. Farského, pak na rekonstruovaných budovách byly použity některé rušivé komponenty, které nejsou pro památkovou zónu vhodné - jedná se například o plastová okna a novotvary velkých vikýřů u objektu čp. 722., a nevhodné střešní krytiny objektu čp. 967. HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*, s. 27 - 28.

¹⁶⁹ NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 43.

v 17. století centrem obce nebo u římsko - katolického kostela Nejsvětějšího srdce Ježíšova, který má ve svažitém terénu výhodnou pozici na viditelně vyvýšené ploše zástavby nad městem a společně s „novou“ radnicí tvoří od jihu pohledovou osu šachovnicové urbanistické struktury. Vzhledem k tomu, že se však kostel Dr. Farského nachází v centru, lze usuzovat, že místní augsburský sbor nebyl nijak distancován od společenského dění ve městě. Domnívám se tedy, že ještě na počátku 19. století běžná diskriminace evangelíků rozhodně nebyla v jabloneckém regionu, zřejmě díky jejich početnosti a zdejším německým kořenům, tak markantní jako v jiných oblastech českých zemí.

5.1.1.1.1 Evangelická sakrální architektura

České království společně s Moravským markrabstvím a některými slezskými knížectvími bylo součástí Habsburské monarchie a Svaté říše římské národa německého. Možnost postavit svou tzv. *toleranční modlitebnu* měly stoupenci evangelického vyznání na území monarchie (mimo Uhry) až po vydání Tolerančního patentu.¹⁷⁰ Stejně tak jako veřejný život evangelíků,¹⁷¹ tak i jejich stavební činnost byla v praxi omezena řadou patentů, přičemž i pro různé země monarchie vznikala odlišná prováděcí nařízení. Architektura modliteben měla zakázáno vzhledově připomínat kostely, být za kostely označována, mít zvony a tudíž ani věže, vstup nesměl být situován z prostoru veřejného prostranství a okna musela postrádat oblý záklenek.¹⁷² Celkový vzhled měl tedy popírat jakékoliv známky příslušnosti k architektuře kostela. Není tedy k podivu, že dispozičně modlitebny připomínaly spíše než svatostánky „běžné domy“ - přízemní stavby obdélného půdorysu s vchodem na delší straně objektu.¹⁷³ Obvykle byly tyto stavby neklenuté, plochostropé nebo otevřené do krovu. Plášť býval většinou členěn plochými lizénovými rámci a uvnitř byly podél kratších stěn a často i u jedné delší (vstupní) stěny vestavěné dřevěné empory.¹⁷⁴ Z hlediska typologie sakrálních

---

¹⁷⁰ 13. října 1781 byl Josefem II. vydán tzv. Toleranční patent. Jednalo se o nařízení, které nezaručovalo náboženskou svobodu v pravém slova smyslu, ale prostřednictvím něhož došlo vedle privilegovaného římskokatolického náboženského vyznání ke „strpění“ augsburské (luterské), helvétské (kalvínské) víry a pravoslaví.

¹⁷¹ LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 316.

¹⁷² Z popisu legitimní evangelické architektury je zřejmé, že záměrem byla společenská diskriminace evangelíků. Stavební parcelu museli navíc sami získat s povolením příslušných úřadů, v souladu se zněním patentu a dokonce i se souhlasem místních katolíků. NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 45 - 46.

¹⁷³ Rozměrově větší toleranční modlitebny byly možné pouze za patronace šlechty. Takto byl kupříkladu v Jaworze v letech 1782 - 1786 pod patronátem evangelické šlechty vystavěn rozsáhlý klasicistní jednolodní kostel s emporami. Tamtéž, s. 45.

¹⁷⁴ Výraz „empora“ pochází z německého nahoru, vzhůru, hořejší prostor. Mají tedy charakter tribuny, galerie či balkónu.

staveb takovéto konstrukční řešení odpovídalo tradici pozdně gotických a renesančních emporeových kostelů, které využívali čeští kališníci, na něž se evangelíci snažili navázat.

Stylově toleranční modlitebny odpovídají zejména klasicizujícímu tvarosloví. První evangelické stavby tohoto typu byly na území Čech vysvěceny v roce 1783 v Chvaleticích a Semtěši. Další evangelická svatyně vznikla v roce 1785 v Humpolci podle návrhů Bartoloměje Krpálka z Herálce. Plochostropá modlitebna s hloubkovým uspořádáním má vstupní trojúhelníkový štít a proti němu půlválcovou apsidu, která plynule navazuje na stěny lodě. V roce 1786 byly ještě vystavěny modlitebny ve Vysokém u Mělníka, Křížlicích a v Borové. V mnohých případech na stavbách docházelo k porušení tolerančních předpisů. V takovém případě mohlo ze strany josefínské vlády dojít k vojenským exekucím, které trvaly až do doby legitimní nápravy podle platných pravidel.¹⁷⁵

Změna nastala po roce 1861, prostřednictvím tzv. Protestantského patentu,¹⁷⁶ kdy předešlá stavební omezení pozbyla platnosti. Augsburské sbory začaly napodobovat katolické chrámy a „staré“ modlitebny obohacovaly o věže a zvony. Docházelo tak k historizujícím přestavbám či vzniku nových evangelických chrámů, které již disponovaly obecnými znaky kostela. V sakrální architektuře se stala dogmatickým stylem novogotika, která vyjadřovala kontinuitu tradice křesťanství. Evangelické kostely v novorománském či v novogotickém stylu tvořil například žák Ignáce Ulmana, Josef Blecha. Novorenesance se uplatňovala především u českých sborů¹⁷⁷ a mnohdy se prolínala s novoklasicismem (například reformovaný kostel v Krabčicích). Novobaroko se v evangelické sakrální architektuře uplatňovalo pouze ojediněle nebo jenom v prvcích, neboť jeho podstata se váže spíše k římskokatolické náboženské tradici.

Na evangelické kruhy byl na počátku 20. století napojen architekt sakrálních staveb Otto Bartning, který v českých zemích vystavěl několik evangelických svatyní v moderním pojetí předvídající funkcionalismus a bauhaus. Těžiště jeho tvorby spočívalo v severních Čechách, přičemž spolupracoval i s evangelickým sborem v Jablonci nad Nisou. Pod jeho

---

¹⁷⁵ Např.: Ve Vysokém u Mělníka byla stavba obohacena o půlkruhové záklenky u oken i vstupu do modlitebny, která musela být po vojenské exekuci řádně přestavěna. Až po pádu toleranční pravidel byla čtyřhranná okna opět opatřena záklenky. NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 48.

¹⁷⁶ Absolutní náboženská rovnost před zákonem byla v habsburské monarchii zřízena po vzoru Uherska tzv. Protestantským patentem z 8. dubna 1861. Formálně se tak protestantská náboženství vyrovnala s římským katolicismem, který však zůstal i nadále upřednostněný většinou obyvatelstva, stejně tak jako samotného panovníka. Pravoslaví bylo zrovnoprávněno zákonem až v roce 1864, který v našich zemích vešel v platnost prosincovou ústavou z roku 1867.

¹⁷⁷ Zřejmě proto, že ve své liberalistické podstatě nebyla ideově vázaná na Rakousko či Prusko. NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. s. 48.

záštitou navrhl kostel pro Kořenov a Smržovku. Další své návrhy realizoval v Hradci Králové, v Mokřinech u Aše, v Kraslicích a v Novém Městě pod Smrkem.¹⁷⁸

5.1.1.1.2 Evangelická církev v Jablonci nad Nisou

Z důvodu převahy obyvatelstva německé národnosti na území severních Čech, byl Augsburský sbor v Jablonci nad Nisou přirozeně jeden z nejstarších sborů, které vznikly po vydání Tolerančního patentu. Sbor byl podstatně posílen imigrací z německých zemí a ještě v roce 1886 dokonce platilo že „sbor záleží co do čtyř pětín z cizozemců; i v staršovstvu jsou mimo faráře a jednoho staršího jen cizozemci“.¹⁷⁹

Jablonec nad Nisou byl tedy až do období protireformace převážně evangelický. Po roce 1624 však došlo ke změně náboženské situace v zemi a mnozí protestanti emigrovali. K oficiálnímu přiznání k původnímu náboženství zdejších obyvatel i nově příchozích mohlo dojít až na konci 18. století. Do Jablonce emigrovali především evangeličtí řemeslníci ovládající tkalcovství (*die Tuchmachers*) a přicházeli ze sousedního Saska a Pruského Slezska.¹⁸⁰ Zajímavostí bylo, že původně směřovali do Liberce, který jim ovšem z důvodu přísného mistrovského práva nevyhovoval, proto se cca 50 těchto evangelických tkalců nakonec usadilo v blízkém Jablonci nad Nisou.

První německé bohoslužby se zde konaly 29. června 1820 a to dokonce v prostorách římskokatolické fary,¹⁸¹ konkrétně v pokoji pro hosty.¹⁸² V příštích 13 letech se evangelická obec scházela k bohoslužbám například v prostorách tzv. staré lékárny nebo ve zdejším penzionu *Vorbach*.¹⁸³ Ještě téhož roku byl sbor ustanoven filiálkou většinově českého sboru v Křížlicích. Národnostní rozpory však v této době nehrály velkou roli, mnohem podstatnější byla vzdálenost a obtížná dostupnost Jablonce z Křížlic. Proto byl sbor již v roce 1838 prohlášen samostatným a založil ve svém okolí velké množství kazatelských stanic.¹⁸⁴ Po první světové válce a rozpadu Rakouské monarchie došlo v českých zemích k oddělení

¹⁷⁸ MOHR, Jan. *Otto Bartning v Čechách*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2012.

¹⁷⁹ *Šematismus evangelické církve augšb. a helv. vyznání v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených*. Vrch. církv. rada, Vídeň 1887, s. 49.

¹⁸⁰ LILIE, Adolf. *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 316.

¹⁸¹ KUTLÍK, Bohdan. Zrcadlo Křížlické neb Dějiny církve evangelické augsburského vyznání v Křížlicích na 100letou památku Tolerančního patentu. Praha, 1881, s. 29.

¹⁸² FINKE, Fidelio. *Heimatskunde des politischen Bezirkes Gablonz*, s. 29.

¹⁸³ *Alte Apotheke* sídlilo v *Mühlgasse 27*, později v ní byla zřízen penzion *Belveder*. V budově hostince byl později zřízen okresní soud, který zde sídlí dodnes. LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 316.

¹⁸⁴ V roce 1850 byla zřízena kazatelská stanice v Liberci, která se v roce 1862 osamostatnila. Další kazatelská stanice vznikla v roce 1863 Českém Dubu, 1899 v Jeřmanicích, 1901 na Smržovce (osamostatnila se 1910), 1905 v Nové Vsi nad Nisou (osamostatnila se 1927), 1911 v Hodkovicích nad Mohelkou. NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 196 - 197.

německých evangelických sborů od evangelické církve augburského a helvétského vyznání v bývalém Rakousku. Obce se spojily na svém prvním církevním sjezdu v Trnovanech, dne 26. 10. 1919 v náboženské společnosti s názvem Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nebyla náhoda, že církevní presidium si vybralo za své sídlo právě Jablonec nad Nisou.¹⁸⁵

Německá evangelická církev přestala prakticky existovat odsunem Němců a de iure zanikla ke dni 4. 5. 1945. V roce 1952 jablonecký kostel i fara připadly Církvi Československé husitské a ta pojmenovala svůj svatostánek po ThDr. Karlu Farském.¹⁸⁶ Jediným způsobem jak zachránit svůj majetek před konfiskací bylo pro Německou evangelickou církev spojení s Českobratrskou církví evangelickou. Evangelický kostel v Jablonci nad Nisou byl ve spoluužívání Českobratrské církve evangelické a Církve Československé husitské až do 80. let 20. století a i když stoupenci evangelického vyznání od počátku usilovali o zřízení vlastního sborového domu, dříve než v roce 1986 potřebná povolení nedostali.¹⁸⁷

5.1.1.1.3 Historické okolnosti stavby evangelického kostela

Za první protestantský svatostánek v Jablonci nad Nisou by se dal považovat dnešní katolický kostel sv. Anny, resp. dřívější dřevěný kostelík, který dal na konci 16. století vystavět pro protestanty Karel z Vartenberka.¹⁸⁸ Protestantská modlitebna na dnešním náměstí Dr. Farského byla postavena z důvodů různých překážek až mezi léty 1833 - 1838.¹⁸⁹ Jednalo se o dílo zedníka Josefa Wörfela ze sousedního Liberce a místního tesaře Marrase. Základní kámen první modlitebny byl položen 11. května 1833 a bylo to umožněno zejména díky dobrovolným darům a příspěvkům od jabloneckých i libereckých příslušníků evangelické obce, dále z ruských provincií, Pruska, Saska, Německa, Holandska, Francie, Anglie a pomocná ruka byla podána dokonce i od místních katolíků. Díky několika

---

¹⁸⁵ Úřad zde vykonával Erich Wehrenfennig. Tamtéž, s. 197.

¹⁸⁶ Náměstí i kostel jsou pojmenován po reformistickém knězi ThDr. Karlu Farském (1880 - 1927), který byl spoluzakladatelem, vůdčí osobností, teologem, biskupem a prvním patriarchou Církve československé husitské.

¹⁸⁷ Českobratrský evangelický sbor v Jablonci nad Nisou získal v roce 1986 patrový dům v ulici Pod Baštou. Následujícího roku byla v přízemí zřízena provizorní modlitebna a v patře byt duchovního. Dostatečně velká modlitebna se samostatným vchodem, navržená architektem Pospíšilem byla přistavěna k boku domu až v letech 1992 - 1995. Celý objekt slouží jako sídlo jabloneckých stoupců evangelické církve dodnes. NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 197.

¹⁸⁸ LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 167.

¹⁸⁹ Dekret, který povoloval stavbu protestantské modlitebny, obdržela evangelická obec 27. června 1831 a stavební parcelu se podařilo odkoupit až 24. dubna 1832 za 277 zlatých a 12 krejcarů. BENDA, Adolf. *Geschichte der Stadt Gablonz und Umgebund*. s. 577.

přerušením trvala stavba modlitebny pět a půl roku a celkové náklady byly spočítány na 117 007 zlatých.¹⁹⁰

Stavba měla pravděpodobně obdélný půdorys se šířkovou orientací,¹⁹¹ jak bývalo u tolerančních modliteben postavených v tomto období zvykem.¹⁹² Vchod s klasicistním pětiúhelným frontonem byl situován z jihu, z delší strany stavby a naproti byla pravděpodobně kazatelna. Zajímavostí je, že stavebníci se zde odchýlili od běžných předpisů a okna modlitebny nebyla pravoúhlá, jak vyplývalo z tolerančního nařízení, nýbrž zaoblená. Ve spodní části budovy bylo i několik oken se segmentovým záklenkem. Celá stavba měla klasicistní ráz a podobu „obyčejného domu“.

Interiér byl na vybilém podkladě skromně dekorován zlatými liniemi. K vybavení kostela patřil oltář, křtitelnice, několik nahrubo osekaných lavic a kazatelna potažená červeným plátnem s černým olemováním.¹⁹³ K vysvěcení modlitebny došlo dne 20. října 1838 prostřednictvím pražského církevního představeného superintendenta Kreitschy a c. k. krajského komisaře Ferdinanda Rittera von Widmanna, úředníka Stelziga a dalších významných osobností.¹⁹⁴

Dřevěná věž byla postavena až v roce 1861 stavitelem a tesařským mistrem Ferdinandem Mikskem, přičemž první plány na stavbu věže vznikaly již v průběhu roku 1856, ale nemohl být realizován vzhledem finančních prostředků a v zákoně nezakotvené náboženské rovnosti.¹⁹⁵ Výstavba věže se odehrála mezi 31. červnem a 2. zářím, přičemž zvláštní zásluhu na tomto rozšíření kostela měl trhový právník Peter Sarder a tkalcovský kupec Friedrich Rohne. Náklady spojené se stavbou byly uhrazeny z dobrovolných darů (1 444 zlatých a 40 ½ krejcarů, z toho bylo 941 zlatých a 94 krejcarů soustředěných v Jablonci), od soukromého donátora (256 zlatých a 70 krejcarů) a z kostelní kasy (245 zlatých a 76 ½ krejcarů). Díky místnímu drsnému klimatu však začala věž chátrat a po jedné obzvláště silné vichřici dokonce docházelo i k samovolnému zvonění a zřítíl se nosný trám. V interiéru kostela se také vyskytly plísňe, které rozežraly prkenné obložení a kostelní lavice,

---

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 576.

¹⁹¹ Archiv kostela Dr. Farského, sbírka dobových fotografií a výkresů. Jediné dobové zachycení původní modlitebny je provedeno prostřednictvím její kresby z jihovýchodu z prostoru dnešní Podhorské ulice. Autor je i po odborné konzultaci s archiváři nejspolehlivější a při jaké příležitosti výkres vznikl také není jasné. Modlitebna byla dle výkresu postavena na lehce vyvýšeném prostranství a spolu s ní jsou zachyceny také dva domy - jeden roubený a druhý zděný s roubeným přístavkem. Zleva je patrná přimykající se zástavba, houstnoucí směrem k centru obce.

¹⁹² NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 44.

¹⁹³ LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz* s. 316.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 317

¹⁹⁵ BENDA, Adolf. *Geschichte der Stat Gablonz und Umgebung*, s. 575.

což vedlo k definitivnímu rozhodnutí evangelické obce o radikální přestavbě kostela v dobovém eklektismu.¹⁹⁶

První snahy o nápravu značně neuspokojivého stavu evangelického svatostánku se odehrály v březnu roku 1885. Zdejší kostelník Josef Kroner tehdy daroval při příležitosti oslavy zlatého výročí své svatby první obnos do nově zřízeného fondu pro stavbu kostelní věže. Ten se do roku 1891 díky dalším představeným kostela a různým dobrovolným darům značně navýšil a 12. dubna 1892 se evangelická obec usnesla, že obnovu kostela svěří staviteli Arwedu Thamerovi.¹⁹⁷ Náklady na stavbu nového kostela byly odhadnuty na 15 000 zlatých. Základní kámen věže byl položen v květnu roku 1892. Celá ceremonie se odehrávala ve slavnostním duchu - poté co dozpíval chorál, byla pronesena slavnostní řeč tehdejším farářem Arthurem Schmidtem a za asistence náměstka byl vykonán tradiční „rituál“, provázející stavbu téměř každého veřejného či soukromého objektu - pod základní kámen a do věžní makovice byly uloženy různé pamětní předměty od kostelních novin až po mince a umělecká díla místní industrie.¹⁹⁸ Církevní stavba byla ještě téhož roku v prosinci slavnostně vysvěcena. Evangelická fara byla přistavěna až na počátku 20. století a je situována při jižní straně kostela.

5.1.1.1.4 Analýza archivních pramenů k novogotické přestavbě

Kostel od procesu regotizace a dostavby věže neprošel žádnou zásadní změnou a hmotově i vizuálně je z podstatné části zachován dodnes přesně tak, jak jej můžeme shledat na celkem pěti dochovaných plánech, které jsou uloženy ve stavebním archivu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou.¹⁹⁹ Autorem plánů je Arwed Thamerus, což je doloženo vždy jednak osobním podpisem a také razítkem jeho stavební firmy, které nese nápis: „*ARWED THAMERUS, Architekt und Baumeister Gablonz a. N.*“ Plány jsou opatřeny kolkem v hodnotě 15 korun a razítkem města Jablonce nad Nisou (*Stadtamt Gablonz a/N.*) Nechybí ani razítko zadavatele projektu, tedy evangelické církve. Datace je téměř na všech nákresech shodná - 11. května 1892 - výjimku tvoří jen doplňkový plán oplocení ze dne 4. srpna 1922,

---

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 575.

¹⁹⁷ Neboť se dochovaly zápisy z jednání stavební rady města pouze z 20. století, jsme na této platformě ochuzeni o část badatelské základny, nicméně o autorství architektonického díla se spolehlivě můžeme dočíst ze signatury Arweda Thamera na původních plánech k novogotické přestavbě.

¹⁹⁸ Konkrétně se jednalo o listinu vyhotovenou farářem Arthurem Schmidtem, dosavadní sepsanou historii místní evangelické obce, dvě čísla „*Kirchlichen Anzeigers*“, dvě čísla „*Gablonzer Zeitungen*“ z 8. a 18. května 1892 obsahující soupis darů, dvě pohlednice s vypočtením starého kostela z roku 1861 a 1885, zlatá mince a předměty darované Richardem Haasisem. Lilie Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*. s. 317.

¹⁹⁹ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, složka č. p. 582, stp. č. 52/1.

který zahrnuje i situační pohled a půdorys kostela. Razítko firmy Arweda Thamera je zde navíc obohaceno o jeho adresu v ulici *Burgerstrasse 10*.

5.1.1.1.5 Exteriér

Jednodílnému novogotickému chrámu dominuje štíhlá hranolová věž, zasazená do středu průčelí. Od paty až po špici měří cca 60 metrů a před vrcholkem v podobě kříže je osazena typickým gotickým motivem zvaným *die Kreuzblume* nebo li křížová kytka.²⁰⁰ Hmota věže je z části předsazená před loď a vede skrze ní vstup do předsíně kostela. K odstupňovanému portálu ve tvaru lomeného oblouku stoupá kamenné schodiště a kámen byl použit i na bosáž nárožních pilířů ohraničujících vstup do kostela a zakončených fiály s kraby a křížovými kytkami. Zatímco materiálem k výrobě portálu byl pískovec, kamenné ozdoby exteriéru jsou vytesány z jizerskohorské žuly, která je ve zdejším prostředí běžným stavebním materiálem. Hlavnímu průčelí se věnuje první z pěti plánů, který nese název „*Thurm der protest. Kirche in Gablonz von Arwed Thamerus*“. Z plánu je patrná původní fasáda, která měla imitovat kvádřikové zdivo, přičemž tento princip je i po několika úpravách zachován dodnes. Celý kostel je do detailů symetrický a veškeré jeho vnější znaky reagují na reminiscenci gotického tvarosloví v historizujícím pojetí. Vertikalita průčelí je zdůrazněna vimperkem, který je umístěn nad hlavním odstupňovaným portálem s dvojicí prutů a dekorem. V trojúhelníkovém štítu je do středové osy zasazena typická rozeta. Podle plánu byl nad rozetou navržen umělecký reliéf v podobě okřídlené hlavy anděla, který ovšem v současnosti chybí. Celá věž je bohatě plasticky dekorována pásy rozvilinových a čtyřlaločných motivů a nechybí ani hodiny.

Pohled z boku nám nabízí plán s názvem „*Renovierung der protest. Kirche in Gablonz*.“, který je ve svém středu mírně poškozen. I přes to je však nákres dobře patrný a podává svědectví o detailech na boční stěně věže, loďi i presbyteria. Okna dodržují rámeček vysokých gotických oken s pruty a kružbou se čtyřlaločným obloukem. Podobně jako na francouzských gotických katedrálních stavbách fiály převyšují hlavní římsu a vycházejí z opěrných pilířů lodí. Na vrcholové hraně sedlové střechy kostela byla navržena kovaná balustráda s květinovými motivy, která se ovšem v současné době na kostele nenachází.²⁰¹

---

²⁰⁰ *Kreuzblume* je specifický květinový ornament, který při pohledu z boku připomíná tvar kříže a skládá se z listů ve stylizovaných podobách. Nejčastěji se nachází na gotických štítech, fiálách nebo věžích. V českém jazyce byl pro něj vytvořen ekvivalent křížová kytka. Největší soustava *Kreuzblumen* byla vytvořena na katedrále v Kolíně nad Rýnem.

²⁰¹ Na dobovém perokresebném vyobrazení se skutečně kovaná balustráda v minulosti nacházela, kdy došlo k jejímu odstranění však není známo. Archiv Kostela Dr. Farského, sbírka dobových kreseb a fotografií. Sign. K (2)a.

Kostel byl dříve i opatřen sanktusovou věžičkou, která se tyčila pravděpodobně nad prostorem presbytáře.²⁰²

V roce 1922 byl částečně objekt kostela společně s farou částečně oplocen. Plán s názvem „*Plan zu - einer Einfriedung an der evangelischen Kirche u Gablonz a/N.*“ podává podrobný náčrt novogotického kovaného oplocení s horními nástavci v podobě srdíčkového tvaru, které bylo umístěno mezi pravou stěnou loď kostela a objektem s č. p. 1897/4, jak ukazuje podrobný situační náčrt.

5.1.1.1.6 Interiér

Plánová dokumentace s názvem „*Projekt zum Thurmbau und zur Kirchen - Renovierung der Evangelischen Kirche zu Gablonz a/N.*“ zachycuje půdorys jednolodního kostela s pravoúhlým presbyteriem s plochým závěrem. Plán obsahuje celkem dva náčrty, z nichž první je nástinem konstrukce stropu, a druhý obsahuje přesné půdorysné uspořádání vybavení kostela. Strop byl v minulosti kazetový s celkem patnácti poli, přičemž v některých těchto polích se vyskytovaly malby.²⁰³ Další součástí interiéru po novogotické přestavbě byl nový oltář s obrazem Krista, kazatelna a kostelní lavice. Na stropě byly zavěšeny dva skleněné lustry s elektrickým osvětlením a celý prostor kostela začal být dokonce již vytápěn, a to konkrétně plynovými kamny.²⁰⁴ Nad vstupním portálem je umístěna kruchta s varhanami, kam je umožněn přístup prostřednictvím schodiště vedoucího z předsíně.

Pohled na příčný řez věže nabízí poslední plán s názvem „*Profil und Grundrisse des Thurmes*“. Věž je čtvercového půdorysu a konstrukčně je členěna na dvě části - spodní čtvercová část je zděná a horní je tvořena vaznicovým dřevěným krovem. Konstrukce krovu věže je tvořena osmi obvodovými krokvi, přičemž ve vrcholu jsou krokve opřeny do hrotnice a v patě jsou osedlány na osmiboký věnec, který je podepřen osmi sloupky dosedajícími na křížový rošt. Krokve jsou v určité výši stmeleny trojicí kleštin.

Ve věži jsou umístěny dohromady tři zvony, které byly odlité 24. května 1864 ve zvonářské dílně v Lipsku uměleckým kovolitec G.A.Jauckem. Zvony byly osazeny do dostavěné věže v roce 1892 a stalo se tak na přímělu tehdejšího faráře Leopolda Petriho. Největší zvon váží 7 ¾ centýře (tedy bezmála půl tuny)²⁰⁵ a nese nápis: „*Rüstet euch, ihr*

²⁰² Archiv Kostela Dr. Farského, sbírka dobových kreseb a fotografií. Sign. K (2)a.

²⁰³ Malby na stopě a stěnách lodí byly dílem Ernesta Meiningerera z Liberce. Lilie Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 314.

²⁰⁴ FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz*, s. 71.

²⁰⁵ Centýř je stará váhová jednotka odpovídající cca 60 kg.

Christenleute!“ (Vyzbrojte se, Vy křesťané!). V roce 1863 ho daroval kostelu společně s evangelickým sborem také ženský spolek ze Severního Porýní - Vestfálska, konkrétně z Deltmoldu. Druhý zvon nese nápis: „*Hallelujah! Lobet den Herrn!*“ (Hallelujah! Velebte pána!) a byl věnován kostelu prostřednictvím evangelického sboru a různých příspěvků.²⁰⁶ Poslední zvon v kostele pochází od rodiny známého místního exportéra Wilhelma Klaara, který v Berlíně vlastnil firmu *W. Klaar*, zabývající se prodejem jabloneckého zboží.²⁰⁷

Štědrými dary místních obyvatel, zejména majitelů významných firem a podniků byl pravděpodobně vybaven celý kostel. Kupříkladu bratři Mahlové věnovali oltářní koberec a křtitelnici a Richard Haasis daroval broušený skleněný lustr. Katolík Wilhelm Riedel z Polubného opatřil lustr provazy na přichycení. Po dokončení přestavby kostela poskytla firma *Mahla - Hoffman und Comp.* bezplatné elektrické osvětlení na dvacet pět let. Evangelický ženský spolek věnoval také deset čtyřramenných nástěnných svítidel a zlacený rám pro oltářní obraz.²⁰⁸

V současné době není oltář nositelem žádného vyobrazení a umělecké dílo s ukřižovaným Kristem je umístěno v jednacím místnosti přilehlé budovy fary. Interiér kostela neobsahuje žádné malby ani sochařskou či štukovou výzdobu, povrch je hladký a nově vymalovaný - celá loď kostela je vyzděna ze smíšeného zdiva, na kterém je aplikována omítka z perku s hydratizujícím pojivem, která dosahuje místy tloušťky až 60mm. Výjimkou je pouze busta Th. Dr. Farského pocházející z 50. let 20. století, která demonstruje převzetí kostela Československou církví husitskou. Plynové topení navíc ničilo architektonický ráz interiéru a rozrušovalo dřevěné obložení, tudíž bylo v těchto prostorách památkáři v 90. letech zakázáno.²⁰⁹ Kostel v současnosti není vytápěn a v zimě se bohoslužby odehrávají v modlitebně.

---

²⁰⁶ LILIE, Adolf (ed.) *Der politische Bezirk Gablonz*. s. 314.

²⁰⁷ Firma založená **Wilhelmem Klaarem** je příkladem jabloneckého exportního domu, který byl po dlouhá léta nejprve pobočkou a po té i součástí podniku se sídlem v zahraničí. V roce 1862 převzal Wilhelm Klaar po rodičích obchod s krátkým zbožím v Gross - Neuendorf a ještě téhož roku se potkal s jabloneckým exportérem Eduardem Dresslerem a za peníze, které si od něj půjčil a prostředky stržené za prodej zděděného obchodu si zřídil v Berlíně svou vlastní firmu. Sortiment byl zpočátku odebírán zejména od firmy Dressler Brzy však začal do Jablonce zajíždět osobně, což vyústilo v roce 1866 ve zřízení pobočky přímo v místě, kterou dostal na starost neméně známý jablonecký exportér Richard Haasis. Klaarův exportní dům expandoval dále do světa a v roce 1885 si zřídil na prodej jablonecké, německé a francouzské bižuterie pobočku v Paříži, ve Velké Británii, Londýně a ve na počátku 20. století v Manchesteru, dále filiálky v Moskvě, Miláně, Kodaně a dokonce i v Hong Kongu. Firma se zabývala výrobou skleněných knoflíků a bižuterií obecně - obchodovala s jetovou (černou) bižuterií, bižuterními kameny, perlemi či krystalérií. NOVÝ, Pavel. *Jablonecká bižuterie*, s. 116 - 118.

²⁰⁸ NOVÁ, Jana, et al. *Otcové města Jablonce*, s. 218.

²⁰⁹ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, složka čp. 582. stpč. 52/1. Spis z roku 1999 s názvem „Interiér, dřevomorka“ obsahuje podrobnou studii zabývající se dřevokaznými houbami v kostele Dr. Farského.

Kostel byl v průběhu minulosti několikrát opravován a prostory v něm byly mírně poupravovány - v roce 1958 například vzniklo na místě presbyteria tzv. kolumbárium, které slouží svému účelu dodnes. V letech 1972 - 1973 proběhla generální oprava celé fasády kostela a po posouzení fasády v letech 1992 - 1993 došlo znovu v roce 1994 ke generálním opravám exteriéru. Na konci 90. let pak došlo i k opravě střechy a v současnosti se dočkal úprav ochoz věže i pískovcoví portál.²¹⁰

5.1.1.2 Zámeček Schlaraffie

Vedle snah klasicismu o resuscitaci antických forem architektury, které vznikly v reakci na osvícenství i přebujelost baroka a rokoka se v 1. ½ 19. století objevuje také záměr napodobovat mimoevropské kultury, exotiku, venkov nebo středověké ruiny. Téma středověku opět zpracoval Arwed Thamerus ve svém projektu ke stavbě zvané zámeček Schlaraffie či dobově *Neisseburg*. Budova bývalého sídla spolku Schlaraffie je součástí zástavby městské části kolem autobusového nádraží. Po rozsáhlých demolicích v ulici 5. května *Neisseburg* výrazně vyniká svou pozoruhodnou architekturou a poutá pozornost. O to více je smutnější, že bude v brzké době stavba srovnána se zemí.

5.1.1.2.1 „*In arte voluptas!*“

V 50. letech 19. století docházelo k zásadním změnám především v oblasti politiky. Roku 1851 byla ustanovena říšská rada, která tzv. silvestrovskými patenty odvolala oktrojovanou ústavu, a ve státě se obnovil absolutismus. Ministr financí Alexandr Bach vytvořil státní aparát, jehož hlavní opory tvořila armáda a policie.²¹¹ Veškeré tyto změny byly zároveň doprovázeny restrukturalizací společnosti a vytvářením nových forem způsobu života i komunikačních kanálů, které byly více či méně cenzurovány. Spolková forma komunikace zde sice nebyla úplně novým jevem, nicméně se od předchozích let vyznačuje značným nárůstem. Bezprostřední příčiny zakládání spolků se lišily – vznikaly ze společné potřeby po rozšiřování znalostí a vzájemné komunikaci, ke zprostředkování technického, vědeckého a provozně - hospodářského pokroku do zemědělství, průmyslu a živnostenského podnikání, ke

---

²¹⁰ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, složka čp. 582. stpč. 52/1. Spisy obsahují veškerou dokumentaci k opravám kostela až do současnosti.

²¹¹ Historiografy bývá toto období hodnoceno spíše negativně zejména z hlediska útlumu českého národního hnutí (např. v roce 1852 byla zavedena němčina jako jediný vyučovací jazyk). Na druhé straně byly některé reformy neoabsolutismu pozitivní (např. byla reorganizována správa a soudnictví a byly zřízeny obchodní a živnostenské komory). BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny země koruny české XIIa*. Praha: Paseka, 2012, s. 459.

spojení osob se stejnými nábožensko – osvětovými názory či vědeckými a kulturními zájmy, ale i k obraně skupinových zájmů nebo sociálních jistot.²¹²

Spolek Schlaraffie vznikl v roce 1859 v Praze a můžeme ho specifikovat jako „sdružení osob se stejnými kulturními zájmy“, byť se od těch ostatních v podobné „kategorii“ v mnohém liší.²¹³ Hlavním impulsem pro jeho vznik se stala událost, která zasáhla člena literátského bratrstva a ředitele Německého divadla Franze Thomé. Ten podporoval jistého operního pěvce, který ovšem pocházel z velmi chudých poměrů a většina bratrstva ho pro jeho bídu nechtěla přijmout mezi sebe. Rozezlený Thomé proto s několika dalšími členy (mezi nimi i basista divadla Albert Eilers) odešel a na protest proti tomuto „tmářství“ založil tzv. „Proletarierklub“. Název spolku se ovšem v 50. letech 19. st. jevil jako velmi provokativní až revoluční, proto byl změněn na Schlaraffii.²¹⁴

Spolek měl od počátku jasné ideály – přátelství, humor a umění. V odrazu těchto myšlenek se snažil distancovat od profánního způsobu života společnosti, především od její marnivosti, a na jeho půdě se nesmělo debatovat o náboženství, politice, národnostních rozmrštkách a financích. Všechny tyto zásady fungovaly na principu parodie šlechtického životního stylu, která byla vyjadřována skrze středověkou symboliku. Členové spolku si dávali směšné tituly, razili pamětní medaile s šifrovanými nápisy a nosili šaškovské uniformy. Po přijetí do spolku museli projít několika stupni, než byli slavnostně pasováni na rytíře. Hlavním symbolem společnosti byl výr zvaný „Uhu“, nejdůležitějším slovem bylo „lulu“, které vyjadřovalo pozdrav pochvalu či souhlas a jejich ústředním sloganem se stalo úsloví „*In arte voluptas!*“ (V umění je rozkoš!). Dále schlaraffové měli svůj vlastní letopočet, názvy měsíců a dokonce i samostatný zpravodaj zvaný „Schlaraffské noviny“.²¹⁵

---

²¹² DRAŠAROVÁ, Eva. Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu – spolky 50. let 19. století. In *Paginae Historiae*. s. 128 – 169.

²¹³ Svě první shromáždění uskutečnili členové Schlaraffie na Novém Městě Pražském v hostinci U Freundů. Tato stavba byla bohužel na počátku 20. století zbořena, i přesto se však v těchto místech můžeme setkat s pamětní deskou, která nám podává svědectví o založení Schlaraffie. WALKO, Karl. *Schlaraffia*. Prag, 1936.

²¹⁴ BEER, Walther. Die Gablonzer Schlaraffia „Preciosa Iserina“. In *Isergebirge Rundschau*, 1985, roč. 5. s. 3. Starší tvary *Slúderaffe*, *Slúraffe*, *Schlauraffe* souvisí s německým *schludern* – odmítat práci, pracovat bezmyšlenkovitě, být povalečem. Od 15. století se tento pojem nejčastěji vyskytuje v pašijových hrách. O jeho významový základ se opírá výraz *Schlaraffland*, který značí smyšlenou zemi pohádkové dokonalosti, kde se každému dostane bez větší fyzické nebo duševní námahy všech hmotných požitků a kde „*tečou potoky mléka, medu a vína, proudy polévek tečou rovnou se lžící, ryby přicházejí do domů a samy se opékají, pečení holubi a koláče sami létají do úst, salámy rostou na stromech apod*“. Analogii pohádky o Schlarafflandu bychom mohli najít téměř u všech národů a byly známy již ve starém Řecku, kde se v. 5. stol. př. n. l. stávaly námětem ke komediím. Do německého prostředí se tento motiv dostal kolem 16. st., pravděpodobně z Francie. *Meyers konversations lexikon*. Sv. 14. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1889. s. 503.

²¹⁵ O Schlaraffii doposud nebyla vydána žádná současná monografie, která by se věnovala její historii a ideálům. K dispozici jsou pouze příležitostné články, týkající se především regionálních spolků a v posledních letech tato studie: HLAVNÍČKOVÁ, Kateřina. Jak na sebe vážení pánové pokřikovali Uhu a Lulu: Spolek Schlaraffia Budovicia v letech 1882 až 1918. In *Jihočeský sborník historický*, č. 79, 2010, s. 99-118.

Nápad o založení Schlaraffie v Jablonci nad Nisou má své kořeny již v roce 1894, kdy zde byla založena stolní společnost, jejíž členové se dvakrát týdně scházeli v hotelu Koruna.²¹⁶ Spolek si říkal „*Gesellschaft am runden Tisch*“ a hlavním iniciátorem se stal bankovní ředitel Richard Näbe, který již několikrát vznesl na ostatní členy požadavek, aby založili pobočku Schlaraffie. Uskutečnit tuto myšlenku se mu však podařilo až 17. dubna 1909. K uskupení se hlásila řada významných osobností městského života.²¹⁷

Jablonecká Schlaraffie dostala příznačné jméno „*Preciosa Iserina*“. Udržovala styky s kolegy ze sousedních říší ve Varnsdorfu, Frýdlantu, Trutnova či Vrchlavě a i v zahraničí měla věhlas zejména v Budyšině, Žitavě, Zhořelci nebo v Jelení Hoře. Členové spolku se nejprve krátce scházeli ve vile Richarda Haasise, než v roce 1910 dospěli k závěru, že bude nejlepší zřídit si vlastní sídlo, které nazvali *Neisseburg*.²¹⁸

5.1.1.2.2 *Současná podoba zámku*

Dvoupodlažní podsklepený objekt má obdélníkový půdorys a vychází z architektury romantizujících hradních sídel 19. století.²¹⁹ Severnímu průčelí dominuje čtverhranná věž s jehlancovou střechou. Vpravo od věže se nachází výrazné zádveří v horní části s cimbuřím. Na východní straně se k věži přimyká půlkruhový rizalit zakončený cimbuřím. Směrem k jihu se objekt mění na jednopodlažní s dominantními segmentovými okny, zakončený v úrovni korunní římsy cimbuřím. Fasáda je kombinací hladké omítky a žulových kamenných bloků v nárožích a orámování oken. V exteriéru se uplatňují především prvky odkazující k eklektizujícím slohům 19. století. Ve výzdobě interiéru se pravděpodobně prosazovala

---

²¹⁶ BEER, Walther. Die Gablonzer Schlaraffia „Preciosa Iserina“. In *Isergebirge Rundschau*, 1985, roč. 5, s. 3.

²¹⁷ Patřili tam například starosta Karl. R. Fischer, ředitel městského úřadu K. Utischill, ředitel městského divadla J. Weninger, malíř Dominick Brosick, architekt A. Thamerus, spisovatelé A. Wildenr a H. Schwan, herec K. Felmar, zakladatel lázeňského sanatoria v Jabloneckých Pasekách G. Gletler, význační podnikatelé Richard Haasis, Heinrich Hoffmann a Julius Schindler, Hugo Löbl z firmy Kramer et Löbl v Pasekách, Heinrich Flögel – ředitel městské školy a mnoho dalších. BEER, Walther. Die Gablonzer Schlaraffia „Preciosa Iserina“. *Isergebirge Rundschau*, 1985, roč. 5, s. 3.

²¹⁸ Zápis ze shromáždění: „*Náklady na stavbu byly spočítány na 35000 reychsmark, byla zařízena hypotéka a chybějící obnos byl zapůjčen proti ručení všech členů j. jasností Vorwärtsem. I když stavitel hradu rytíř Bramante nemohl vždy chválit stavební klima, byl přesto do 9. října se stavbou hotov. Toho dne jsme začali konat zase shromáždění. Členové se shromáždili ve Džbáně u zeleného věnce a odjeli do nového hradu. Jasnost Krakehl pozdravil členy při vstupu do hradu světicí řečí a poděkoval rytíři Bramante za promptní zhotovení Nisského hradu. Ten předal jasnosti Krakehlovi klíče k hradní bráně a pronesl přitom projev. Členové poprvé vešli slavnostně do osvětleného sálu doufajíce, že se hrad dočká mohutného vzrůstu a posílení Preciosy Iseriny.*“ SOkA Jablonec nad Nisou. BÖHME, Emil. *Die ersten 25 Jahre Geschichte der Schlaraffia Preciosa Iserina*. Sign. A 2931.

²¹⁹ Analogii k jablonecké stavbě zámku Schlaraffie bychom našli kupříkladu v zámeckém parku ve Vlašimi. Ve světě potom v Innsbrucku.

secesní ornamentika.²²⁰ Tyto prostory bývaly velmi bohatě zdobeny malbami, uměleckořemeslnými stavebními prvky a uměleckými díly, které se bohužel nedochovaly.²²¹

V letech 1939 – 1945 byla činnost spolku protektorátní vládní mocí zakázána a objekt využívaly německé vojenské orgány. Po roce 1945 již nebyla obnovena a v „zámečku“ několik let sídlila tehdejší organizace mládeže ČSM. V té době došlo k likvidaci jeho interiérů, které se vyznačovaly jedinečnou architektonickou a uměleckou hodnotou. Později jej převzal podnik LIAZ, který provedl řadu jeho stavebních úprav a využíval jej až do poloviny 90. let 20. století.²²² Při privatizaci potom přešel do soukromého vlastnictví. V současnosti je dům nevyužíván a chátrá. Poškozena je velká část střešních konstrukcí, část oken a interiérů. Základy jsou podmáčeny, omítky rozrušeny zatékáním a objekt je určen k demolici.²²³

5.2 Secese

Pojem *secese* v původním slova smyslu vznikl jako označení uměleckých spolků na počátku 90. let 19. století.²²⁴ Etymologie samotného slova má však jistý morální charakter a zavádí nás ještě mnohem hlouběji do historie a to až k vrstvě plebejů do starověkého Říma. Ve snaze prosadit si svoje požadavky na zrovnoprávnění ve všech aspektech společenského života, plebejové několikrát (v letech 494, 449 a 287 př. n. l.) protestně dle své tradice opustili Řím. Tento čin se v dějinách označuje latinským souslovím *secessio plebis*, nebo li odchod plebejů.²²⁵ Na rozšíření pojmu do širšího povědomí společnosti měla významný vliv také Americká občanská válka (1861 – 1865), ve které byly jižanské státy odtržené od Unie označovány novinářským žargonem jako tzv. *Secessie*.²²⁶

Latinské *secessio* tedy v překladu znamená odchod stranou, ústup, odloučení se, odštěpení nebo odtržení. V aplikaci na umění přelomu 19. a 20. století termín chápeme jako odloučení od předchozích tradičních hodnotových představ a navázání na zcela nový moderní umělecký vývoj. Propagátorem vědomé snahy o modernitu se stala především generace

---

²²⁰ Návrh na prohlášení domu č. p. 2032, na pozemku parc. č. st. 1949, k. ú. a obec Jablonec nad Nisou, Liberecký kraj, za kulturní památku. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou.

²²¹ Stejně tak tomu bylo i v liberecké Schlaraffii, ve které byla ovšem výzdoba poničena relativně nedávno, v 90. letech 20. století.

²²² Návrh na prohlášení domu č. p. 2032, na pozemku parc. č. st. 1949, k. ú. a obec Jablonec nad Nisou, Liberecký kraj, za kulturní památku. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou.

²²³ Viz příloha č. 4.

²²⁴ WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1985, s. 7.

²²⁵ Academia. *Encyklopedie antiky*. Praha, 1973, s. 447.

²²⁶ WITTLICH, Petr. *Česká secese*, s. 7

mladých lidí, která se ve svém spolku pod názvem Secese poprvé sdružila v roce 1892 v Mnichově. Dalším ohniskem secesního hnutí byla Vídeň, kde byl spolek založen v roce 1897 a nejinak tomu bylo s ročním odstupem i v Berlíně.²²⁷ Formální význam těchto hnutí byl sice vždy stejný, ale jejich pojmenování a konečně i obsah se regionálně lišily.²²⁸

V Anglii vzniklo hnutí „*Arts and Crafts*“, které reagovalo na strojovou výrobu a velkovýrobu levných kopií uměleckých děl pro měšťanstvo, napodobující způsob života šlechty. Hlavní myšlenkou hnutí byla obroda rukodělné výroby z přirozených pravých materiálů. Představitelé a prvotní šířitelé této myšlenky byli John Ruskin a William Morris.²²⁹

Secese je v první řadě antitradicionalistická. Abstrahuje od dosavadního akademismu historizujících forem a principiálně je založena na návratu k podstatným uměleckým funkcím. Úzká ideová souvztažnost secese a funkcionalismu byla ostatně vyjádřena již v roce 1894 jedním z hlavních tvůrců vídeňské školy Otto Wagnerem, který ve svém prohlášení „*Krásné může být jen to, co je účelné*“ demonstroval svůj příklon k myšlenkám racionalismu. Pod vedením Otto Wagnera se na speciální škole architektury vídeňské akademie formovali další vůdčí osobnosti secese. Byli jimi Jan Kotěra, J. M. Olbrich a J. Hoffmann.²³⁰

5.2.1 *Josef Zasche*

Již ve třicátých letech 20. století imponovali Jablonci nad Nisou dva nadčasové církevní svatostánky, jejichž autorem byl architekt evropského formátu Josef Zasche. Narodil se 9. listopadu 1871 v chalupě č. p. 164 v Křížové ulici, jako druhé dítě Josefa a Franzisky Zachových.²³¹ Stejně jako většina místních architektů, i on studoval na průmyslové škole v Liberci, kde byl v odborných předmětech hodnocen jako „student vzorných mravů a vytrvalé píle“.²³² Po maturitě nastoupil k profesoru Karlu von Hasenauerovi na Akademii výtvarných umění do Vídně.²³³ Své první zkušenosti nabyl ve vídeňských ateliérech Friedricha Ohmana a Friedricha Schachnera a od roku 1895 působil jako samostatný architekt v Praze. V první dekádě nového století patřil k nejvýraznějším architektonickým osobnostem české metropole a měl zde několik klíčových zakázek. První z nich byla zakázka na stavbu

---

²²⁷ Tamtéž, s. 8.

²²⁸ GÖSSEL, Peter - LEUTHÄUSEROVÁ, Gabriele. *Architektura 20. století*. Praha: Slovrat, 2006, s. 43.

²²⁹ KOULA, Jan. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*. Praha: Česká grafická unie, 1940. s. 10.

²³⁰ WITTLICH, Petr. *Česká secese*.

²³¹ GÜNTNER, Rudolf. *Josef Zasche: Lebensbild eines Architekten*. Stuttgart: Bogen - Verlag, 1969, s. 13.

²³² STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou* s. 12.

²³³ **Karel von Hasenauer** (20. července 1833 - 4. ledna 1894) byl významným představitelem historismu a během své úspěšné kariéry navrhl například několik staveb na vídeňském Ringu, Muzeum dějin umění, Přírodovědné muzeum a císařský palác. Jeho styl by se dal označit za pompézní a silně dekorativní. URL: <<http://www.arch-pavouk.cz/index.php/architekti/119-202-hasenauer>>

tzv. Modré vily pro výtvarníka Karla Wilferta na Letné, kde uplatnil asketicky řešený exteriér (1905). V letech 1906 - 1908 se prosadil v centru města stavbou tří palácových objektů. Byl to hotel u Tří jezdců, administrativa pražské železářské společnosti na Senovážném náměstí a především dům Vídeňské bankovní jednoty na Příkopech.²³⁴ Jeho spolupracovníkem nejen v oblasti pražských realizací se stal sochař Franz Metzner,²³⁵ který dokázal jeho díla vždy vhodně doplnit, což fungovalo i naopak. Oba byli navíc schopni zaujmout domácí scénu natolik, že jejich styl začal být hojně napodobován a stali se vzory pro budoucí generaci ve svých oborech.²³⁶ Jako jeden z mála německých architektů se Josef Zasche stýkal i s kolegy české národnosti, čímž se stal jeho pozdější osud o to smutnějším. Důkazem přátelských vztahů s českou uměleckou scénou byla například spolupráce s předním architektem secese a moderny, Janem Kotěrou. Ze společné práce dvou tvůrčích osobností vzešel projekt Všeobecného penzijního ústavu. Na projektu k paláci Adrie pro změnu spolupracoval s Pavlem Janákem.

Josef Zasche byl natolik respektovanou osobností na poli architektury, že se proti jeho odsunu po druhé světové válce postavila řada architektů a dokonce i jabloneckých rodáků, kteří sepisovali petici. Tok historických událostí však nešel zvrátit ku Zascheho prospěchu a nakonec i on musel opustit svou rodnou zem. Po roce 1945 byl navíc zničen jeho osobní archiv, který obsahoval knihovnu a veškerou dokumentaci.²³⁷ Poslední léta života strávil v obci Schackensleben u Magdeburku, kde 11. října 1957 zemřel.

Pro Jablonec nad Nisou realizoval Zasche projekty již v raném období své tvorby, na přelomu 19. a 20. století. Kromě secesního kostela Povýšení sv. Kříže, o kterém bude

---

²³⁴ GUNTER, Rudolf. Josef Zasche: *Lebensbild eines Architekten*, s. 16 - 21.

²³⁵ **Franz Metzner** (18. listopad 1870 - 24. březen 1919) pracoval jako kameník ve Zwickau, Drážďanech, Hamburku a Berlíně, kde měl také od roku 1894 svůj samostatný ateliér. O deset let později je jmenován profesorem na vídeňské uměleckoprůmyslové škole a záhy také dostává objednávku na rozsáhlé sochařské práce na Památníku bity národů v Lipsku. Má na svém kontě jak soukromá sochařská díla (palác Vídeňské bankovní jednoty, lidová knihovna v Ústí nad Labem, palác Asekuračního spolku průmyslu cukrovarnického...) tak i veřejné realizace (Stelzhammerův pomník v Linci, pomník císaře Josefa II v Teplicích, pomník W. A. Mozarta v Teplicích, kašna Nibelungů v Jablonci nad Nisou...). STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou* s. 174.

²³⁶ „Pro nastupující generaci architektů i výtvarníků to byl vítaný posun od vláčné dekorativní secese k secesi geometrické a posléze k asketické moderně.“ LUKÉŠ, Zdeněk. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900 - 1938*, s. 15.

²³⁷ „Dne 5. 5. 1945 jsem se kvůli pouličním bojům nemohl dostat do svého bytu a utekl jsem do bytu mé švagrové. Odtud jsem byl 7. 5. internován do školy vedle policejního ředitelství. Mezitím se dovidám, že můj uzamčený byt v Praze byl vyrabován, všechno zařízení, šaty, prádlo, boty odneseno. V přílehlých kancelářích (celkem 5 místností) všechny za 50 let nashromážděné originály projektů, plány, skici, rozsáhlá odborná knihovna, cenná sbírka fotografií, snímky mých projektů a staveb byly zničeny.“ (Koncept dopisu J. Zascheho Kanceláři prezidenta ČSR z druhé poloviny čtyřicátých let 20. století). Citováno v: STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou* s. 65.

vyprávět následující kapitola, byl rovněž autorem druhého kostela Nejsvětějšího srdce Ježíšova na dnešním Horním náměstí, bývalém *Gewerber Platz*. Kostel je řešený ve stylu meziválečné moderny a stal se novou dominantou a symbolem města. Zasche na kostel vypracoval několik návrhů, první pochází již z roku 1905. Tyto návrhy předpokládaly obrysný půdorys i řazení hmot, jako má realizovaný kostel, avšak vlastní architektonické řešení bylo odlišné. Pro nedostatek finančních prostředků byla stavba odsunuta až do 30. let 20. století. Stávající kostel je trojlodní bazilika s polygonálně zakončeným presbyteriem, příčnou lodí a vysokou hranolovou věží, která je zastřešena nízkým jehlanem. Fasády jsou obloženy hnědými keramickými tvarovkami, doplněnými kamennými a betonovými prvky. Jednoduché, hladké průčelí má v přízemí trojdílný vstup obložený hlazeným kamenem, nad jehož středem vybíhá po celé výšce průčelí trojboké okno. Nad oknem přesahuje do střechy vysoký kříž. Monumentalita vstupu je zdůrazněna předsunutím bočních lodí, které člení vysoká pravouhlá okna s vitrážemi. Obdobná okna se nacházejí i v polygonálním presbyteriu. Střecha přiléhající fary i kostela je kryta tmavou pálenou taškou bobrovkou. Interiér kostela je velmi střízlivý s přiznanou železobetonovou konstrukcí. Stavbu realizovala jablonecká firma Ing. Maxe Dauta. Zajímavostí je, že areál kostela byl urbanisticky dotvořen kašnou se sochou rytíře Rüdigerera z eposu o Nibelunzích od Franze Metznera.²³⁸

Činnost Josefa Zascheho v Jablonci nad Nisou se však neomezovala jen na projektování sakrálních staveb - v období kolem roku 1906 navrhl několik rodinných hrobek, z nichž jedna byla pro jabloneckého podnikatele Josefa Scheiblera. Hrobka skvěle zapadá do jizerskohorského prostředí, neboť se skládá z masivních žulových kvádrů, které jsou typickým stavebním materiálem zdejšího regionu. Klasicizující ráz je dán symetrickou kompozicí a ztvárněním střední části, kde dominuje tvarově jednoduchý štít a středová nika rámovaná řadami svazkových polosloupků. Bezpatkové sloupky s hladkým válcovým dříkem a jednoduchou geometrizovanou hlavicí jsou Zascheho oblíbeným kompozičním prvkem, který použil na mnoha svých návrzích. Strohé kamenné tvary ožívují jemné kovové prvky navržené v duchu geometrické secese. Ve stejném stylu jsou i náhrobní desky. Stavbu hrobky provedla firma Emiliana Herbiga a 12. března 1910 byla zkolaudována.²³⁹

V neposlední řadě projektoval Josef Zasche v předválečném Jablonci dvě rodinné vily. Realizace domu č. p. 1885 na rohu Korejské a Jugoslávské, bývalé *Gartenstrasse* a

---

²³⁸ LUŠTICKÁ, Hana. Architekti a stavitelé předválečného Jablonce, s. 118.

²³⁹ Podle nepodložených zpráv navrhoval Zasche hrobky také pro dnes již neexistující židovský hřbitov v Jablonci. Zdá se to být pravděpodobné i s ohledem na to, že jedna jím navržená hrobka byla objevena na židovském hřbitově v Liberci. S jabloneckou hrobkou má některé shodné znaky - použití žuly jako základního materiálu, středovou niku rámovanou sloupky, štítové zakončení. STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 65.

Turnergasse.²⁴⁰ Vila má půdorys ve tvaru písmene „L“, střechy jsou valbové, fasády téměř nedekorované, vnitřní schodiště je umístěno v kulaté schodišťové věži. Dominantním prvkem stavby je předsazené zděné schodiště s plnou poprsní zdí vedoucí z terasy na zahradu. Pod terasou je fontánka zdobená skleněnou mozaikou. Vila je pravděpodobně první stavbou architektonické moderny v Jablonci a svým řešením připomíná Modrý dům v Praze.²⁴¹ Druhou vilou je dům č. p. 2137 na rohu ulic Korejské a Opletalovy, dřívější *Gartenstrasse* a *Emil Müller Gasse*.²⁴² Jedná se o rozsáhlou členitou barokizující patrovou stavbu s vysokou mansardovou střechou a opět velmi úsporně dekorovanými fasádami. Polozapuštěný suterén byl využíván k výkonu povolání majitele a byla zde situována advokátní kancelář společně s reprezentativními prostory. Dnes je vila rozdělena na několik samostatných bytových jednotek a řečeno slovy památkáře působí *značně neutěšeným dojmem*.²⁴³

5.2.1.1 Secesní Kostel Povýšení sv. Kříže²⁴⁴

Mezi hlavní principy urbanismu patří snaha o jednotný charakter území. V urbanistickém konceptu Jablonce nad Nisou z přelomu 19. a 20. st. se proto vyjímá starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže a ze severu na něho navazující strmá uliční fronta, stoupající podél kostelní lodi.²⁴⁵ Kostel, fara i zde postavené obytné domy (tzv. Scheilblerovy domy) mají totiž v některých prvcích shodnou koncepci, což vede k podtržení urbanistického významu místa a následně i jeho památkových hodnot. Zejména na budově fary je patrný

²⁴⁰ Vila Heinricha Dresslera (1908)

²⁴¹ Obě stavby vycházejí z víceméně podobné kompozice - mají stejný půdorys, válcovité schodiště, spojující křídla budovy v jeden celek a asketické moderní průčelí, které nedovoluje „zbytečnou“ dekorativnost. HALÍK, Pavel (ed.) *Slavné vily libereckého kraje*, s. 72 - 73.

²⁴² Vila Josefa Geibische (1912)

²⁴³ LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*, s. 118.

²⁴⁴ Povýšení sv. Kříže je v křesťanské liturgii svátek, který připadá na 14. září a připomíná velikonoční utrpení Ježíše Krista a vykoupění lidstva jeho smrtí. V Jeruzalémě se již v 5. století 14. století vystavovaly k veřejné úctě věřících části dřeva z Kristova kříže. Svátek se postupně rozšířil i na západ, kde je označován také jako svátek Nalezení sv. Kříže v reakci na znovuzískání svatého Kříže z Persie, kam byly jeho ostatky odneseny jako válečná kořist a císař Hérakleios je v roce 628 přinesl zpět do Jeruzaléma. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Pov%C3%BD%C5%A1en%C3%AD_svat%C3%A9ho_K%C5%99%C3%AD%C5%BEE>

²⁴⁵ Jedná se o dnešní Husovu ulici, jejíž původní název zněl *Döllingergasse*. Byla pojmenována po historikovi Johannu J. Ignazi von Döllingerovi, který je považován za duchovního otce starokatolictví. Kapitoli z ...s. 25. Urbanistický koncept náměstí Boženy Němcové nám dokonce podává i jeden z plánů Starokatolického kostela. Nese název *ALTKATOLISCHE KIRCHE GABLONZ a. N., SEITEN - FACEDE, KAPELLEN - SEITE* a kromě hlavního nákreso boční fasády lodě i věže je v pravém horním rohu zachyceno zapojení kostela do stávající zástavby a uliční sítě. Tento plánek byl pravděpodobně zakreslen dodatečně, neboť překrývá podpisy Josefa Zascheho a Josefa Scheiblera. Znázorněny jsou na něm očíslované parcely, čtyři budovy s čísly popisnými, z nichž jedna nese název Carl Zappe a střetávající se ulice: *Gebirge - Strasse* a *Neudorfer - Strasse*. Kolem kostela také protékají také dva potoky, které je mimo jiné důvodem nynějších komplikací s podmačením. V nákrese jsou uvedeny jako *Rausebendes Wasser* a *Mühlbach*.

motiv vysokých „olbrichovských“ štítů a celou kompozici uzavírá poslední dům, umístěný na osu ulice, se segmentovým oknem ve štítu.²⁴⁶

5.2.1.1.1 *Architektonická kuriozita: secesní sakrální stavba*

V dějinách architektury se secesní sloh řadí k těm, prostřednictvím nichž se formovala celá města. Velké architektonické dominanty byly prezentací spíše historizujících slohů a ideově se opíraly o horní feudálně monarchistické vrstvy dřívějšího rakousko – uherského mocnářství, přičemž secese se naopak integrovala v obytných městských blocích a čerpala z liberalistických a demokratických tendencí. Secesní architektura vznikala na základech měšťanstva, jeho spolků a institucí a přirozeným projevem tohoto slohu se stala secesní vila či nájemní dům.²⁴⁷ Z ideové podstaty secese tedy nevyplývá inklinace k církevní architektuře, která lpí na tradičních hodnotách a novátorské ideje přenechává spíše soukromým stavbám.²⁴⁸ Mezi specifika Jablonce nad Nisou bychom však mohli zařadit i takové unikum jakým je církevní architektura provedená v secesním stylu. Zdejší kostel Povýšení sv. Kříže je postaven podle plánů Josefa Zascheho, architekta ovlivněného moderními proudy vídeňské univerzity. Doposud ovšem nejsou známy okolnosti jeho výběru pro projektování objektu sakrálního charakteru ani přesné důvody, proč se starokatolická obec rozhodla vystavět kostel právě v secesním stylu.

5.2.1.1.2 *Starokatolická církev v Jablonci nad Nisou a okolnosti stavby kostela*

Starokatolická církev je odnoží křesťanství, která se pro neshody v základních doktrínách (zejména v otázce papežské neomylnosti) oddělila od římskokatolické církve. Poprvé se tak stalo v Utrechtu v roce 1723. V českých zemích se starokatolictví ujalo zejména v severních Čechách, kde mělo své početné zastoupení u německého obyvatelstva.²⁴⁹ Německojazyčná starokatolická obec byla původně součástí jizerské náboženské obce s centrem v Desné (*Dessendorf*) a první starokatolická bohoslužba se v Jablonci konala 27. prosince 1885.²⁵⁰ Této záležitosti předcházelo shromáždění starokatolíků v hotelu Geling, které svolal Josef Mieth. Ten také jako první přestoupil ke starokatolictví a dalších dvanáct rodin jej následovalo. V průběhu pozdějších shromáždění přecházelo ke starokatolictví stále

²⁴⁶ LUKEŠ, Zdeněk. Secesní kostely v Čechách. In *Bůh a bohové: církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století: sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 217 - 226.

²⁴⁷ WITTLICH, Petr. *Česká secese*, s. 238.

²⁴⁸ FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Barrister and Principal, 2004. s. 108.

²⁴⁹ KOLÁČEK, Karel. *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech*. Brno: L. Marek, 2006.

²⁵⁰ NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 46.

více rodin²⁵¹ a bohoslužby se nakonec začaly konat v prostorech kostela evangelické obce. Žádost o zřízení samostatné obce byla zpočátku 15. května 1886 zamítnuta, což bylo revidováno až 1. září 1897. K definitivnímu povolení farní obce došlo teprve 4. března 1907.²⁵²

Starokatolická obec získala pozemek na nynějším náměstí Boženy Němcové dne 4. 9. 1899 za 6 000 zlatých, které obci věnoval jablonecký továrník a příznivec starokatolického hnutí Josef Scheibler. O měsíc později došlo na shromáždění jablonecké starokatolické obce, konaném dne 22. 10. 1899 k rozhodnutí postavit si vlastní svatostánek. Položení základního kamene kostela se konalo dne 18. 8. 1900, v den oslavy 70. narozenin monarchy Františka Josefa I. Farář J. Marschall sepsal k této příležitosti pamětní spis, který byl ke kameni přiložen v kazetě z měděného plechu a obsahoval kromě spisu také fotografie členů představenstva, poslední čísla zdejšího novinového tisku, jablonecké výrobky, pohlednice města a soupis tehdejších tržních cen.²⁵³

5.2.1.1.3 Analýza archivních pramenů

Plány starokatolického kostela Povýšení sv. Kříže jsou uloženy v archivu Jablonce nad Nisou v digitální podobě.²⁵⁴ Všechny nákresy jsou provedeny úzkým rýsovacím perem, přičemž tloušťka stěn je červeně vyšrafována. Plány nesou dataci 11. června 1900, obsahují vždy podpis Josefa Zascheho, razítko stavební firmy Emiliana Herbiga, razítko města Jablonce, vyjádření stavebního úřadu a městské rady a rovněž razítko zadavatele, tedy biskupství starokatolického hnutí ve Vansdorfu a kostelní rady. Počet značek vypovídá o zdlouhavém procesu úředního schvalování, kterému musel být projekt kostela Povýšení sv. Kříže před svou realizací podroben. Zajímavostí je, že archiv nevlastní originály těchto nákresů, které jsou pravděpodobně v držení soukromé osoby, jejíž identita není známa ani místním archivářům. Jablonecký secesní kostel byl již několikrát pod drobnohledem památkářů, historiků, ba i studentů, a byť mu nebyla věnována prozatím žádná ucelená monografie, jeho historický kapitál nezůstal neprozkoumán.²⁵⁵

²⁵¹ V roce 1887 bylo v samotném Jablonci nad Nisou již 200 starokatolíků. KOLÁČEK, Karel. *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech*, s. 107.

²⁵² NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, s. 197 - 198.

²⁵³ KOLÁČEK, Karel. *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech*, s. 108 - 109.

²⁵⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonce nad Nisou, Sběrka map a plánů, kostel Povýšení sv. Kříže, sig. 1- 9b.

²⁵⁵ Prostor ve své knize kostelu i jeho architektovi věnuje: STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 11 - 65. Zájem o památku podpořila také vysokoškolská práce: CHRUDIMSKÁ, Kateřina. *Secesní kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou a jeho architekt Josef Zasche*. Seminář dějin umění, Jihočeská univerzita, Českých Budějovice, 2013.

5.2.1.1.4 Exteriér

Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže je situován při východním okraji města na dnešním náměstí Boženy Němcové, dříve *Josef Schrieblers Platz*. Stavba se svým půdorysem řadí k podélnému, jednolodnímu typu kostela. Presbytář je orientován k severovýchodu, přičemž hlavní průčelí je obráceno do prostoru náměstí.

Kostel je dlouhý 32 metrů, šířka hlavního průčelí je 15, 2 metru, ve výšce dosahuje 20 metrů, výška společně s věží (bez vrcholového kříže) činí 34, 5 metru.²⁵⁶ Hranolová věž celé stavbě dominuje a je umístěna asymetricky vlevo od osy hlavního průčelí, čímž do jisté míry naplňuje zákonitost secesního antitradicionalismu. Neméně dominující částí stavby je vysoký zaoblený štít výrazně secesního tvaru v hlavním průčelí a malé štíty opakující se na bočních průčelích. Podobné oblé a různě zvlněné štíty bychom shledali i na jiných secesních stavbách v Jablonci nad Nisou.²⁵⁷

Ke vstupnímu portálu vede žulové schodiště s pískovcovým zábradlím, které zdobí motivy terčíků. Celý portál je zakončen výrazně secesním štítem, v jehož středu byl původně umístěn medailon s Kristovým monogramem a po stranách stojí nárožní plastiky andělských postav. Zábradlí tvoří tektonicky zvlněný, zaoblený povrch, kterým je rovněž podtrhnuto secesní tvarosloví. Florální motivy se potom nacházejí na kamenném ostění, které využívá kontrastu jednoduchých hladkých tvarů a štukového dekoru růží. Vstupní dveře jsou dvoukřídlé, obložené železným plechem, který je zdoben kovářskými technikami vysekáváním, rýhováním a tepáním. Prosklený světlík je vyplněn mříží v podobě stylizované vázy s květinami.²⁵⁸

5.2.1.1.5 Interiér

Plánovací dokumentace nám umožňuje detekovat využití jednotlivých místností. Do kostela se vchází skrze vstupní předsíň, která je klasicky umístěna pod kruchtou.²⁵⁹ Napravo od prostoru předsíně se nachází křestní kaple a vlevo je situováno schodiště, vedoucí na varhanní kruchtou a do věže. Boční vnější stěny předsíně jsou hladce omítnuty, jen v horní části probíhá úzký vlys s rostlinným reliéfem. Nad portálem je v úrovni kruchtou umístěno kulaté okno a pod ním nápis „*Ehre sei Gott in der Höhe und Frieden Menschen auf Erden*“.

²⁵⁶ Všechny plány kostela jsou v měřítku 1:100 a základní jednotkou je metr.

²⁵⁷ Jedná se především o secesní vilovou architekturu.

²⁵⁸ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 11 - 65.

²⁵⁹ Varhany byly do kostela nainstalovány v roce 1911a přestože byly ještě do nedávna nefunkční, prošly rekonstrukcí a se vrátily do provozu kostela. Archiv odboru památkové péče Městského úřadu Jablonec nad Nisou.

Čelní fasáda je zdobena jemnou štukaturou, v níž vedle rostlinných a geometrických dekorů najdeme také ikonograficky důležité symboly a emblémy (kříž, srdce, kotvu symbolizující tři hlavní křesťanské ctnosti - víru, lásku a naději, Strom života apod.)²⁶⁰

Předsíň navazuje na hlavní loď. Strop kostelní lodi je tvořen zavěšenou skořepinovou klenbou, která které sice vyžaduje náročné bednění, ale zato umožňuje překonat velké rozpětí a téměř libovolné geometrické tvary.²⁶¹ Boční zdi lodi jsou na každé straně členěny čtveřicí jednoduše tvarovaných opěráků, podseknutých do tvaru podkovy, štukatérsky zdobených jemným rostlinným secesním dekorem. V okenních nikách mezi pilastry je celkem šest obdélných půlkruhově zakončených oken. Jejich výplň tvoří dekorativní vitráž s motivem tulipánu. Co se týče mobiliáře, do dnešních dob se dochval oltář, který je dílem Josefa Zascheho. Základem je podélný podstavec, na němž je symetricky postaven kříž výrazných rozměrů a na nárožích jsou umístěny figury andělů. V křestní kapli se dochoval tak lustr a křtitelnice z červeno - hnědého mramoru.²⁶²

5.2.2 *Ateliér Fellner & Hellmer*

Kdybychom v dějinách architektury hledali nejznámější projektanty divadel, byly by jimi dva pánové, kteří svůj umělecký ateliér nazvali jednoduše zkratkou svých příjmení Fellner & Hellmer. Zakladatelem firmy byl Ferdinand Fellner starší (1815 - 1871), který se narodil ve Vídni jako desáté dítě tesařského mistra. V letech 1834 - 1837 studoval architekturu na vídeňské Akademii výtvarných umění a později absolvoval k doplnění vzdělání tradiční cestu po Itálii. Ve Vídni se stal časem uznávaným specialistou na projektování veřejných budov a v jeho šlépějích se vydal i syn Ferdinand Fellner mladší (1847 - 1916), který po ukončení reálné školy vystudoval architekturu na vídeňské Vysoké škole technické. Přitom již pomáhal svému otci při projektech divadel. Po otcově smrti založil společnou firmu se svým vrstevníkem a zaměstnancem otcova ateliéru Hermannem Helmerem (1847 - 1919). Hermann Helmer se narodil v Hamburгу jako desáté dítě zlatníka a obchodníka. Vyučil se zedníkem a potom postupně studoval v Nienburgu, Hannoveru a Mnichově. V roce 1868 nastoupil jako kreslič v ateliéru Ferdinanda Fellnera staršího. V roce 1870 vyhrál soutěž na divadlo ve Warasdinu a začal projektovat samostatně. S Ferdinandem Fellnerem mladším se spojili ve společném ateliéru v roce 1873. Oba architekti úspěšně

---

²⁶⁰ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 19.

²⁶¹ URL <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Klenba>>

²⁶² STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 23.

spolupracovali až do Ferdinandovi smrti.²⁶³ Poté ateliér ještě pokračoval pod vedením Hermanna Helmera, ale když i on o tři roky později zemřel, zanikl.

Fellner & Helmer se stali pravděpodobně nejplodnějšími divadelními architekty všech dob, neboť realizovali téměř padesát divadelních budov. Mezi jinými to jsou i divadla v Liberci, Mladé Boleslavi, Brně, Karlových Varech, v německém Giesenu, Darmstadtu a rakouském Grazu, Salzburgu, Klagenfurtu a Badenu. Ateliér až do začátku 20. století stavěl honosná, bohatě zdobená a vybavená divadla v historizujících slozích. Teprve na sklonku své existence se architekti nechali ovlivnit secesí, což se projevilo v menší okázalosti a využívání nových technologií - tyto vlivy lze pozorovat právě na budově jabloneckého divadla.²⁶⁴

5.2.2.1 Městské divadlo v Jablonci nad Nisou

Přirozeným projevem rozvíjejícího se města je i bohatý kulturní život. Budova Městského divadla (*Stadttheater*) patří mezi ty objekty, jejichž význam byl nejen kulturní, ale i hluboce reprezentativní a místy s nacionálním podtextem. Stačí jen prolistovat stránky dobového novinového tisku a přečíst si například telegram zasláný tehdejší starostou Adolfem Posseltem k příležitosti položení základního kamene divadla, který má výrazně německý podtext,²⁶⁵ stejně tak jako nápis na mramorové desce, která stávala v interiéru divadla.²⁶⁶ Na jabloneckých prknech, která znamenají svět, se proto hrálo výhradně německy a vůbec první hra v českém znění zde byla zinscenována paradoxně jen několik málo let před propuknutím druhé světové války, v roce 1936.²⁶⁷

Budova divadla je situována podél rušné Liberecké ulice, dřívější *Reichenberger Strasse* a od severu k jihu překonává mírnou svažitosť terénu Poštovní ulice, dřívější *Post Strasse*. Na rohu těchto dvou ulic byl 22. července 1902 odkoupen pozemek, který původně patřil exportérovi a jednateli divadelního spolku Maxu Jeitelesovi. Na jižní části pozemku

---

²⁶³

²⁶⁴ KLEIN, Dieter. *Architektonický ateliér Fellner & Helmer*. Jizerská Kóta: Kulturní a společenská revue severovýchodních Čech. Roč. 1997, s. 20-22.

²⁶⁵ Viz citát v úvodu této práce. Citát dále pokračuje ve volném překladu zhruba takto: „...*Jedná se o významnou práci podepřenou odhodlanou snahou pro naši milovanou vlast. Divadlo je zářící symbol neochvějně čerstvého pokroku našeho města, které neustále roste a získalo zvláštní postavení mezi ostatními německými městy v zemi. Jsem nadšený, že mohu poslat srdečné blahopřání všem, kteří se zasloužili o šťastnou budoucnost našeho města. Cítím, usiluji a doufám se všemi, kteří mají pro Jablonec opravdové pochopení, otevřené srdce a upřímné a čestné city.*“ *Stadttheater - Grundsteinlegung. Reichenberger Zeitung*, roč. 47, č. 196, 19. 8. 1906. s. 9.

²⁶⁶ Viz níže.

²⁶⁷ Jednalo se o představení pro německé školy, na němž se podíleli Češi i Němci a mělo přispět k vzájemnému poznávání mládeže v národnostně smíšených oblastech a pomoci vytvářet přátelské prostředí. Ve slovenské pohádce „Zlatá nit“ účinkovalo sto dvacet žáků místních českých škol. STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, Jablonec nad Nisou: Jizerská kóta, 1998, s. 11.

stála dřevěná roubenka, která byla v roce 1903 rozhodnutím stavební komise zbourána.²⁶⁸ Městské zastupitelstvo již od roku 1894 jednalo také o umístění divadla na dnešním Mírovém náměstí a byly vytvořeny i podrobné nákresy, ale z důvodu finanční tísně se projektování v této lokalitě zastavilo.²⁶⁹

5.2.2.1.1 Analýza archivních pramenů

Budova městského divadla patří mezi stavby s velmi obsáhlým archivním fondem,²⁷⁰ což nezůstalo bez povšimnutí místních badatelů a fond byl již podrobně prozkoumán. Nejprve byla vydána zdařilá publikace určená ke slavnostnímu znovuotevření Městského divadla po rekonstrukci²⁷¹ a ke stoletému výročí založení divadla následně vyšla i další monografie.²⁷² Plánová dokumentace je momentálně v soukromém vlastnictví městského divadla a obsahuje řádově stovky nákresů, z nichž některé jsou i ze zamýšlených úprav, jež nebyly nikdy pravděpodobně z finančních důvodů zrealizovány. Výzkum lze opět opřít o zápisy ze schůzí stavební komise z let 1903 - 1905, 1905 - 1908²⁷³ a zprávy stavebního úřadu z roku 1906.²⁷⁴

5.2.2.1.2 Historické okolnosti stavby divadla

Myšlenka vybudovat v Jablonci nad Nisou stálou divadelní scénu se posunula blíže svému cíli v roce 1894, kdy vznikl Jablonecký divadelní spolek (*Gablonzer Theater - Verein*).²⁷⁵ Předsedou shromáždění nově vzniklého spolku se stal ředitel místní filiálky banky Union Richard Nābe. V době svého založení mělo sdružení 200 nadšenců. V roce 1903, kdy už město s určitostí vybralo pozemek pro budoucí stavbu, byla vypsána mezinárodní architektonická soutěž, jejíž uzávěrka proběhla 31. ledna následujícího roku. Vyhrál ji vídeňský architekt Rudolf Krausz, rodák z České Lípy.²⁷⁶

---

²⁶⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, Úřední kniha, inv. č. 148, kn 133.

²⁶⁹ STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, s. 32.

²⁷⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, inv. č. 889, evid. jed. kt. 293.

²⁷¹ STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Jizerská kóta, 1998. Kniha publikuje i některé plány a nákresy.

²⁷² ŠVECOVÁ, Jana. *Městské divadlo Jablonec Nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Městské divadlo, 2007.

²⁷³ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, Úřední kniha, inv. č. 170, kn 133, kn 134.

²⁷⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, Úřední kniha, inv. č. 170, kn 154.

²⁷⁵ Původní idea kamenného divadla vznikla v bowlingovém klubu trefně nazvaném „Všech devět“, jehož členové se pravděpodobně stali také členy nově vzniklého divadelního spolku. ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 206.

²⁷⁶ Dodnes není zcela jasné, proč se nakonec město nakonec rozhodlo zakázku svěřit ateliéru Fellner & Helmer. Mohlo se jednat o časové nebo finanční důvody, popřípadě mohlo jít i o věhlasnost ateliéru. STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, s. 38.

Ze zápisu jednání stavebního úřadu ze dne 16. června 1906 vyplývá, že stavební práce budou svěřeny firmě Emiliana Herbiga. Zároveň byl zakoupen i dům č. p. 520, ve kterém mělo být podle všeho skladiště pro provozní účely divadla.²⁷⁷

Základní kámen divadla byl položen 18. srpna 1906, ke dni výročí císaře Františka Josefa I. Novinový tisk v zápětí uveřejnil telegram, ve kterém město Jablonec císaři blahoprálo a informuje jej, že byl k jeho počtě položen základní kámen divadla: „*An die Kabinettskanzlei Gr. kaiserl. und königl. apostolischen Majestät, Zschl. Die Vertretung der Stadt Gablonz a. N. bittet, Ge. Majestät geruhe die untertänigsten Glück und Gegenswünsche aus Anlaß des allerhöchsten Geburtstages huldvollst entgegenzunehmen. Zur ewigen Erinnerung wird das allerhöchste Geburtsfest zum Anlasse genommen, den Grundstein zum Stadttheater zu legen, wobei die Bürgerschaft unter der Versicherung unwandelbarer Treue und Ergebenheit ihre Huldigung barbringt und dem Wunsche Ausdruck gibt: Gott erhalte und beschütze Ge. Majestät noch ungezählte Jahre zum Wohle Österreichs. Der Stadtrat: Franz Lucke.*“²⁷⁸

Starosta Adolf Posselt bohužel nemohl být přítomen, ale jak již bylo uvedeno, „blahopřál“ divadlu také prostřednictvím telegramu. Ke slavnosti byli sezváni všichni, kteří myšlenku divadla prosazovali, sponzoři a další vybrané osobnosti z jabloneckého kulturního života. Stavba byla dokončena 2. září 1907 a 21. září slavnostně otevřena.

5.2.2.1.3 Exteriér

Současníci označují stavbu za secesní, dobové publikace nicméně uvádí, že divadlo je provedeno v empírovém slohu.²⁷⁹ Program pravidelně vydávaný k divadelním sezónám navíc označoval divadlo za „skutečnou šperkovicu“: „*Das Theater stellt sich nach außen und innen als ein Wales Schuckkästchen dar.*“²⁸⁰ Zapravdu je třeba dát oběma názorům, neboť jablonecké divadlo v sobě směšuje jak prvky geometrické secese, tak i pozdní historismus, to vše zabalené do klasicistního tvarosloví. Secese je jedním ze slohů, který nachází své nejvýraznější uplatnění v detailech a jsou to právě prvky na fasádě a převážně pak v interiéru

²⁷⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, Úřední kniha, inv. č. 170, kn 154.

²⁷⁸ *Kabinetní kanceláři císařského a královského a apoštolského majestátu. Zastoupení města Jablonce nad Nisou prosí, aby Ge. majestát přijal pokorné přání štěstí a vzdání holdu při příležitosti jeho nejvyššího narozeninového dne. K věčné vzpomínce bude uspořádána narozeninová slavnost, a při této příležitosti bude položen základní kámen městského divadla, při čemž měšťanstvo přinese ujištění nezměnitelné věrnosti a oddanosti jeho milosti a přeje: Bože zachovej a ochraňuj Ge. Majestát k dobru Rakouska ještě nepočítané let. Městská rada: Franz Lucke. Stadttheater - Grundsteinlegung. Reichenberger Zeitung, roč. 47, č. 196, 19. 8. 1906. s. 9.*

²⁷⁹ ADOLPH, Gustav., et al. *Gablonz a. N.*, s. 206.

²⁸⁰ HENNIG, Fred. *Stadttheater Gablonz a. N.: Saison 1935/36.*

jabloneckého divadla, které místy propůjčují divadlu onu secesní tvář. Dominujícím dekorem hlavního průčelí divadla jsou dvě dvojspřeží umístěná na pylonech nad úrovní střechy. Ve vozech tažených tygry stály alegorické ženské postavy: Thalie, múza komedie držela hůl, vavřínový věnec a komickou masku a Europé, múza hudby svírala v dlaních lyru a trubku.²⁸¹ Průčelí dramaticky ožívují také dvě reliéfní kompozice pojmenované Tanec a Rozloučení bojovníka. První zpodobnila múzu tanečního umění Terpsichoré, druhá symbolizovala tragédii ve scéně s múzou Melpomené. Vedle toho najdeme v exteriéru obvyklé dekorativní prvky - dvě velké lyry na střeše jeviště, štukovou výzdobu s motivy maskaronů, festonů, městského znaku, emblémů umění a dalšími běžně užívanými prvky.

Zajímavé je také hmotové řešení budovy, například zakomponování vestibulu, který je vysunutý více do prostoru a tvoří tak samostatný stavební prvek.²⁸² Obecně se dá říci, že jednotlivé části budovy - jak vestibul, tak i severní foyer, schodiště, sál, jevištní část a zákulisí jsou v jakémsi vzájemném přiřazování složené v jeden celek. Oddělení navíc zdůrazňují různorodé podélné a příčné konstrukce sedlových střech, které jsou novým prvkem, typickým pro skupinu divadel ovlivněných secesí.²⁸³

5.2.2.1.4 Interiér

V přízemí se vstupuje do hlediště celkem pěti vchody - jedním středovým a čtyřmi dalšími po stranách. Schéma divadelního interiéru podává přehled o lóžích, které jsou umístěné pouze v prosceniu.²⁸⁴ Parter měl 258 míst k sezení v amfiteátru a deset ve dvou proscéniových lóžích. Na první balkónu bylo deset lóží pro dvaadvacet diváků a další sto čtyři místa k sezení. Druhý balkon měl dvě proscéniové lóže pro deset osob a sto šedesát sedadel. Díky použití železobetonové konstrukce nemusel být v prostoru žádný opěrný prvek, který by bránil ve výhledu. Co se kapacity týče, pak bylo při otevření divadla k dispozici celkem 826 míst, z toho 590 k sezení.²⁸⁵ Později bylo divadlo upraveno pro 900 míst. Jeviště zaujímal plochu 170 m² a zákulisí 225 m², nechybělo ani místo na orchestr se dvaadvaceti

²⁸¹ Obě tyto sochy byly v šedesátých letech 20. století sneseny při opravách, a od té doby se již do svých vozů nevrátily. Jejich další osud je nám bohužel záhadou. LUŠTICKÁ, Hana. Architekti a stavitelé předválečného Jablonce, s. 122.

²⁸² Ateliér se v tomto případě nechal inspirovat projektem Martina Dülfera, který navrhl městské divadlo v Meranu v Jižním Tyrolsku. STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, s. 46.

²⁸³ Nákres s názvem „Stadttheater in Gablonz - I. Rang“ jsou označeny specifické místnosti spjaté s divadelním prostředím. Lze z něj vyčíst, že v prvním patře jabloneckého divadla bychom našly 10 lóží (*Logen*), dvě lóže v bezprostředním prosceniu (*Proscenium Loge*), buffet, foyer, toalety, okružní chodba (*Wandelgang*), sekretariát (*Sekretariat*), ředitelna (*Direktions - Zimmer*), Garderoba (*Garderobe*), sklad kulis (*Kulissen Depot*) a zkušební sál (*Proben Saal*).

²⁸⁵ STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, s. 46.

hudebníky.²⁸⁶ Veškeré horizontální konstrukce se skládaly, jak již bylo řečeno, z moderních kovových nebo železobetonových prutů, což umožnilo vytváření různorodých linií ve hmotě budovy. Z cihel a kamene se vyzdívalo pouze horizontální zdivo a krov budovy byl smontován rovněž ze železných dílů.²⁸⁷

Oproti exteriéru se ve vnitřních prostorách sochařská díla neobjevují vůbec. Stejně tak ani jakákoliv malířská výzdoba a vše je provedeno na uměleckořemeslné bázi. Neuplatňují se zde ani žádné drahé materiály, základem veškeré dekorace jsou vkusné zlato - červené potahy, pozlacený štuk, leštěné mosazné prvky a plyšové čalounění. Fakt, že má účelnost přednost před dekorem, se projevil zejména na vynikajícím technickém vybavení divadla. Zřejmě nepřekvapí, že ve městě skla a bižuterie bylo maximálně využito rozmanitých druhů svítidel s absencí honosných lustrů v hledišti a použitím daleko více účelnějších nástropních osvětlení. V hledišti bylo celkem 400 elektrických lamp, s tím celkový počet svítidel v divadle byl 850. Protipožární zařízení bylo zajištěno prostřednictvím systému oddělených vchodů a východů a samostatných schodišť, které dávaly divákům možnost rychle opustit divadelní prostory. Ve střeše byl navíc ventilační otvor s mechanismem, který bránil přetlaku kouře v hledišti. K dalšímu zabezpečení patřily: železná opona, protipožární zeď mezi hledištěm a jevištěm, hydranty a systém požární signalizace.²⁸⁸

V novinovém článku, který vyšel souvztažně se slavnostním otevřením divadla se navíc dočítáme, že ve vestibulu divadla stála mramorová deska, která nesla následující nápis: „*Deutsche Bürger der deutschen Kunst. Errichtet von der Stadt Gablonz über Anregung und aus den Mitteln des Theatervereines, unterstützt durch Widmungen der Sparkasse und Spenden der Bürgerschaft. MCMVII.*“²⁸⁹

5.2.3 Robert Hemmrich

Město Jablonec nad Nisou by zřejmě nevypadalo jako excelentní vitrína secesních staveb, nebýt architekta Roberta Hemmricha.²⁹⁰ Jeho životopis je naplněn množstvím zahraničních cest, ale městem kde se narodil i převážně tvořil, se stal Jablonec nad Nisou. 1. 5. 1871 přišel na svět do rodiny zámečnicka Franze Hemmricha - Fischera a „*už jako školák*

²⁸⁶ ADOLPH, Gustav., et al. *Gablonz a. N.*, s. 206.

²⁸⁷ STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, s. 53.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 51 - 53.

²⁸⁹ „*Němečtí občané německému umění. Vybudováno městem Jabloncem z podnětu a prostředků Divadelního spolku, podpořených skrze příspěvky Jablonecké Spořitelny a darů občanů. MCMVII.*“ *Das Gablonzer Stadttheater. Reichenberger Zeitung*, roč. 48, č. 225, 21. 9. 1907. s. 7.

²⁹⁰ Robert Hemmrich je s určitostí autorem řádově stovek budov v Jablonci nad Nisou. Údajně se jedná o pětset různých objektů, nicméně se ještě nenašel nikdo, kdo by se systematicky zabýval jeho díly či stanovil jejich konkrétní počet.

měl zájem o různé stavební materiály, prostřednictvím kterých tvořil modely podle své fantazie.²⁹¹ V letech 1885 - 1889 studoval na průmyslové škole v Liberci a v roce 1895 složil stavitelskou zkoušku v rakouském Linci. Později absolvoval několik studijních cest za poznáním evropské architektury po Itálii, Švýcarsku, Rakousku a Německu.²⁹² Jako samostatný architekt pracoval pravděpodobně od roku 1902.²⁹³ Hemmrich byl také významnou postavou uměleckého a společenského života českých Němců - např.: byl člen Metznerbundu. Po druhé světové válce měl být, co by příslušník německé národnosti řádně odsunut, avšak „stihl“ zemřít ještě ve městě, které během své historie doposud nedbalo národnostního členění, ve městě, kterému věnoval 40 let usilovné práce a kterého obdaroval dnes již neodmyslitelnou secesní tvář. V Jablonci skonal 15. 4. 1946.²⁹⁴

Styl, který je Hemmrichovým raným pracím vlastní, bychom mohli zařadit do specifického regionálního slohu geometrické a florální secese, jejíž zdobnost se projevuje prostřednictvím prvku bižuterní výroby. Jedná se o případy, kdy je dekor domu ovlivněn buď přímo módním secesním šperkem (perle, květinové vzory..) nebo skrze obchodní vztahy majitele (viz výše). Příkladem takovéto secese je dům č. p. 1664 v ulici Emilie Floriánové. Na fasádě domu se nachází datace 1902.²⁹⁵ Ukázkou specificky zdobné secese jsou rovněž tzv. *Scheiblerovy domy* č. p. 1773 - 1776 postavené v roce 1903 vedle Starokatolického kostela Josefa Zascheho.²⁹⁶ Další stavbou, tentokrát již v čistě geometrické secesi je realizace domu č. p. 407 v prostu dnešního Mírového náměstí. Původně se jednalo o Café Habsburk, které bylo slavnostně otevřeno v roce 1908 a po první světové válce zřejmě z politický důvodů přejmenováno na Café Metzler. Čtyřpodlažní nárožní dům míval fasády zdobené drobnými geometrickým dekory a v secesním stylu byly řešeny i interiéry kavárny v prvním patře. V 60. letech 20. století tato budova podle dobové ideje „zmodernizována“, tedy nenávratně poškozena a z památkového hlediska znehodnocena.²⁹⁷ Z dalších Hemmrichových realizací lze uvést například dům č. p. 595 v ulici J. A. Komenského s pozdně secesní fasádou členěnou mělkými arkýři a zdobenou geometrickými štukovými dekory, postavený okolo roku 1910. V téže ulici byl podle Hemmrichova návrhu kolem roku 1920 postaven dům č. p.

---

²⁹¹ NEUMANN, Alma, et al. *Künstler aus dem Jeschken - Isergebirge*, s. 272.

²⁹² *Tamtéž*, s. 272.

²⁹³ Stavební archiv MěÚ Jablonec nad Nisou. *Adressbuch der Stadt Gablonz an der Neisse*. heslo „Stavitelé“

²⁹⁴ NEUMANN, Alma, et al. *Künstler aus dem Jeschken - Isergebirge*, s. 272.

²⁹⁵ Dům je rekonstruovaný, nicméně okna zůstala zachována v původní podobě. Dekor tvoří štukové nadokenní římsy a masky s květinovými ornamenty. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, složka domu č. p. 1664.

²⁹⁶ Jedná se o čtyři řadové vily s odlišným hmotovým řešením i plastickou výzdobou, ale s jednotnou architektonickou ideou, kterou bylo dotvoření prostoru vedle kostela. Sjednocujícím prvkem je obdobný štukový dekor.

²⁹⁷ LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*, s. 119.

2486 s fasádou zdobenou prvky ve stylu art deco. Tento dům má nápaditě řešené nároží, kde je pozemek zastavěn pouze do výše prvního podlaží a plochá střecha tvoří velkou terasu zakončenou kruhovým otevřeným altánem. Protože v objektu byla cukrárna s kavárnou, sloužila terasa hostům jako „zahrádka“. Stavební plány signované Hemmrichovým jménem má rovněž nepřehlédnutelná budova č. p. 678 v prostorech dnešního Dolního náměstí. Byla postavená v roce 1932, přičemž pohltila původní historizující objekt s nárožní věží. V duchu módního funkcionalismu byl přestavěn i pozdně klasicistní dům č. p. 487 na Mírovém náměstí. Také v okrajových čtvrtích stojí řada Hemmrichem navrhovaných objektů, které dodnes upoutávají kvalitním architektonickým řešením.²⁹⁸

Mimo Jablonec, kde je soustředěn největší počet jeho staveb, navrhoval například v nedalekém Liberci hotel Praha na náměstí Dr. Beneše, v Loučné nad Nisou kapli sv. Josefa, v Jiřetíně pod Bukovou komplex továrních budov pro firmu Schowanek, rozhledny na Černé Studnici, Bramberku, tanvaldském Špičáku a Prosečském hřebeni, v Novém Městě pod Smrkem městské lázně, v Josefově Dole a na Dobré Vodě pomníky padlým, ve Smržovce, Antonínově a Jiřetíně školní budovy.²⁹⁹

Kromě geometrické secese byl Robert Hemmrich také známý svými projekty k jizerskohorským rozhlednám. Nejvýznamnější budovou, kterou Robert Hemmrich pro Jablonec nad Nisou navrhnul, jsou však městské lázně.

5.2.3.1 Městské lázně

Budova Městských lázní využívá prostoru v přímé blízkosti parku a je situována u křižovatky frekventovaných ulic bývalé *Bürgerstrasse* a *Poststrasse*, dnešní Sadové a Fügnerovy. Tvoří dominantu bezprostřední zástavby levého břehu Nisy, která je zároveň hranicí parku, jehož blízkost podtrhuje ozdravný a relaxační účel lázní. Dobový situační plánek rovněž dokládá mírně svažité terén obou ulic, se kterým si stavitelé museli poradit, stejně tak jako s neustále se měnící hladinou řeky.³⁰⁰

---

²⁹⁸ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, složky domů č. p. 595, č. p. 2486, č. p. 678 a č. p. 487. Zmiňované objekty jsou popsány také ve studii LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*, s. 120.

²⁹⁹ NEUMANN, Alma, et al. *Künstler aus dem Jeschken - Isergebirge*, s. 272

³⁰⁰ Stavební úřad MěÚ Jablonec nad Nisou, složka č. p. 430. „Novostavba - situace“

5.2.3.1.1 Analýza archivních pramenů

Fond „Městské lázně“(Die Kaiser Franz Josef Stadtbad) nabízí ucelenou sbírku dobových spisů, která vydá v SOkA Jablonce nad Nisou celkem na tři kartony.³⁰¹ Plánová dokumentace je uložena v archivu stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou a sestává se z obšírného množství nákresů: nezrealizovaných variant návrhů, plánů realizované novostavby, jejich doplňků (komín, kotle, kůlna, střecha..) a obsahuje také vybrané spisy, týkající se budovy - např. ocenění, kolaudaci apod. Plány jsou vždy jednoduše opatřeny pouze podpisem architekta Roberta Hemmricha či razítkem jeho firmy.³⁰² Všechny jsou provedeny v měřítku 1:100 a jsou datovány do roku 1908. Výzkum lze opět doplnit o zápisy ze schůzí stavební komise z let 1905 - 1908, 1908 - 1910 a zprávy stavebního úřadu z téže let, umístěné v SOkA Jablonec nad Nisou.³⁰³ Produkce místních badatelů je vzhledem k tak obsáhlému fondu městských lázní strohá, ba vpravdě nulová a doposud nebyla sepsána žádná studie ani nebyl proveden příslušný historicko - stavební průzkum, který by se lázněmi a budovou jako takovou zabýval.³⁰⁴

5.2.3.1.2 Historické okolnosti stavby

Výstavba městských lázní byla předmětem dlouholeté debaty stavební komise a byla na ni vypsána i soutěž - dochované archivní plány vypovídají o nezrealizovaném projektu z roku 1902. Nakonec vyhrál projekt Roberta Hemmricha, což vyústilo v zahájení stavby, která proběhla mezi lety 1908 - 1910. Lázně byly slavnostně otevřeny 5. května 1910 a pojmenovány na počest šedesátiletého výročí vlády Františka Josefa I. Otevření lázní byla pro každé město společenskou událostí, která nezůstala bez ohlasu v regionálním tisku. O brzkém

---

³⁰¹ SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 – 1945, inv. č. 987, evid. jedn. kr. 390 - 392. Kartony vždy obsahují jednotlivé složky (*Aktenheft*), zabývající se konkrétní problematikou spojenou s provozováním městských lázní, např: *Badeordnung, Stadtbad Medizinal Bäden, Inzerate und Reklame, Unfall in Stadtbad*...pro účely této práce je atraktivní obsah složky *Erfordernisse und bauliche Arbeiten*, ve které se v účetním materiálu dokládá například i spolupráci Emiliana Herbiga.

³⁰² Plánová dokumentace obsahuje podrobné nákresy půdorysů, pohledové nákresy a několik příčných řezů. Stavební archiv MěÚ Jablonec nad Nisou, složka č. p. 430. „Novostavba“

³⁰³ SOkA Jablonec nad Nisou, Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 – 1945, Zápisy ze schůzí stavební komise, inv. č. 150, evid. jedn. Kn A134.

³⁰⁴ Jedinou zmínkou je odstavce ve studii primárně zaměřené na osobnosti stavitelů a projektantů Jablonce nad Nisou. Viz LUŠTICKÁ, Hana. Architekti a stavitelé předválečného Jablonce, s. 119. Lze ovšem očekávat, že se tato situace na poli historického bádání brzy změní, neboť díky svému nynějšímu havarijnímu stavu jablonecké lázně čím dál více přitahují pozornost. O to víc v momentě, kdy byla zdařile dokončena celková rekonstrukce lázní v sousedním Liberci.

otevření městských lázní a informacích, týkajících se jejich samotné stavby se čtenář *Gablonzer Tagblatt* měl možnost dozvědět již 1. května.³⁰⁵

Celkové náklady se pohybovaly okolo 550 000 K. Jejich popularitu dokládají jak dobová inzerce, tak i neustále vzrůstající počet návštěvníků, který se z původních 36 710 v roce 1910 vyšplhal o deset let později téměř na trojnásobek, dle dochovaných statistik konkrétně na 94 985 osob.³⁰⁶

5.2.3.1.3 Exteriér

Půdorys budovy, provázející ostré linie má tvar písmene „L“ a je kryt sedlovou střechou, kterou byla v době svého vzniku pokryta červenými taškami.³⁰⁷ O původní podobě exteriéru se dozvídáme celkem ze čtyř pohledových plánů. Plán hlavního průčelí (*Ansicht gegen die Bürgergasse*) vypovídá o bohatém klasicizujícím dekoru, uplatněného prostřednictvím římského tvarosloví, kdy je ve štítě mezi rytmickým rastrem pravoúhlých oken vykreslena klasická řádová architektura zřejmě kompozitního stylu. Ve vrcholu štítu byl umístěn název „*Kaiser Franz Josef Bad*“ a směrem k němu se otáčely dvě mužské postavy. Klasicistní ráz oken v horních patrech podtrhuje jejich způsob členění a to horní vodorovnou příčlí, která odděluje osmitabulkovou výplň od celistvé. V přízemí jsou oblounová okna, která mají podobné členění. Plán budovy z boku (*Ansicht gegen die Poststrasse*) poukazuje opět na přísně pravidelný rastr oken a vystupujícím štítem a odlišně konstrukčně řešeným oknem dává najevo interiérový prostor vymezený pro schodiště. Nad nárožím byla umístěna okrouhlá oplechovací větrací věžička, která se zachovala dodnes.

Jihovýchodní průčelí bylo dříve členěné vysokými okny plovárny, které jsou dnes bohužel zazděná sklobetonovými tvárnici, nad nimiž zůstaly zachovány pouze štítové vikýře. V 60. letech 20. století fasáda městských lázní kompletně přišla o svůj secesní dekor.³⁰⁸ Dle plánové dokumentace lze však stavbu shledat jako hmotově neoklasicistickou s nastupujícími prvky geometrizující secese. To také značí, že architekt Robert Hemmrich byl velmi dobře seznámen s dobovou vídeňskou architekturou i dílem Otty Wagnera, který se stal průkopníkem geometrické secese.

---

³⁰⁵ Článek zabíhá do detailní podoby jednotlivých místností, obsahuje seznam firem, které se na stavbě podílely, a také zmiňuje, že na stavbu dohlížel Emilian Herbig. Kaiser Franz Josef - Stadtbad. In *Gablonzer Tagblatt*. 19 Jahrgang. Nr. 99. 1. 5. 1910. s. 13

³⁰⁶ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 257.

³⁰⁷ Kaiser Franz Josef - Stadtbad. In *Gablonzer Tagblatt*. 19 Jahrgang. Nr. 99. 1. 5. 1910. s. 13

³⁰⁸ LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*, s. 119.

5.2.3.1.4 Interiér

Členitý půdorys ve tvaru „U“ s třípodlažním nárožím a dvoupodlažními křídly se sestává z několika místností, jejichž původní účel je z plánů patrný.³⁰⁹ V prvním patře se z předsíně vchází do prostorného vestibulu, na který přímo navazuje kasa a administrativní prostory, stejně tak jako vstup do bazénu a do velké místnosti s párou. Schodiště vede dále do druhého patra k prostorám, určených pro ozdravné koupele ve vaně, přičemž ústí až do nejvyššího patra, kde bylo dokonce možné opalování na čerstvém vzduchu.³¹⁰ V podkroví se také nacházel byt správce sestávající se z kuchyně a dvou pokojů. Z předsíně se lze dostat do veřejné sauny, ke sprchám a do provozních místností s kotlí, strojovnou, dílnou a prádelnou.³¹¹

Plavecký bazén disponoval vnitřkem vykládaným kachličkami, který byl celý proveden v moderní železobetonové konstrukci. Na délku měřil 15 m a co do šířky měl 7, 5 m a vodní plocha zaujímal celkem 105 m². Prostor bazénu byl klasicky rozdělen na dvě části pro „sváteční plavce“, kde nejmělkčejší místo činilo 0, 9 m a „pravidelné plavce“, kde šlo dosáhnout hloubky až 3, 5 m. Bazén disponoval i skokanským můstkem (*Sprungbrett*).³¹²

Zajímavou komparaci s budovou jabloneckých lázní nabízí lázeňský komplex v sousedním Liberci, který je o několik let starší a jeho autorství je připisáno vídeňskému architektovi Petru Paulu Brangovi.³¹³ Lázně byly slavnostně otevřeny 17. března 1910, o čemž informuje i regionální tisk, který tuto společensky váženou událost zařadil hned na titulní stranu.³¹⁴ Liberecké lázně byly navrženy jako honosné a velkolepé dílo módního historismu s nastupujícími prvky velmi zdobné secese. Srocují v sobě hned několik rovin historizujícího tvarosloví - robustní novobarokní koncepci dominuje průčelí se zvlněným štítem s prvky novogotických filiálních věžiček. Štít dokládá stejný název lázní jako v

---

³⁰⁹ Plánová dokumentace obsahuje celkem šest půdorysů čtyřpodlažní budovy s podrobným označením jednotlivých specificky lázeňských místností. **Suterén** (*Kellergeschoss*): *Brause - Bäder, Dampfkammer, Bassin, Douche., Warteraum, Rüheraum, Vorraum, Küche, Zimmer, Keller, Mangel, Trockenraum, Waschraum, Schwimmbassin, Apparate., Kesselhaus.* **Přízemí** (*Erdeschoss*): *Schwimmbassin, Gang, Vestibule, Verwaltung, Kassa, Eingang, Vorhalle, Wartenraum, Auskleide - Ruheraum, Dampfkammer, Douche, Bassin, Heis Luft, Warm Luft.* **První patro** (*Obergeschoss*): *Küche, 2x Zimmer, Wartenraum, Dorplatz, Wassenauskleideraum, Wäsche und Wärten, Wannenbäder, Obengeschoss.* **Podkroví** (*Dachgeschoss*): *Küche, Zimmer, 3x Kammer, Sonnen - baden, Auskleideraum, 2x Dachraum, Brause.* Stavební úřad MěÚ Jablonec nad Nisou, složka č. p. 430.

³¹⁰ *Gablonz a. N.* Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper, Band 6: Berlin - Fridenau, 1930. s. 255.

³¹¹ *Tamtéž*, s. 255.

³¹² *Tamtéž*, s. 255.

³¹³ Petr Paul Brang byl v navrhování lázní velmi aktivní - z jeho produkce vzešly ještě dvě další lázeňské komplexy a to v Ústí nad Labem (1905 - 1908) a Dianiny lázně ve Vídni s kavárnou a hotelem (1913 - 1917). Více viz MOHR, Jan, et al. *Lázně: Oblastní galerie Liberec - proměna libereckých lázní*. Liberec: Statutární město Liberec, 2013.

³¹⁴ Kaiser Franz Josef - Stadtbad. *Reichenberger Zeitung*, roč. 43, č. 66, 17. 3. 1910. s. 1.

Jablonec a to „*Kaiser Franz Josef Bad*“, jelikož byly rovněž zřízeny ke kulatému výročí vlády císaře Františka Josefa I. Ačkoliv lázně nesou v obou městech stejné pojmenování rozdílnost jejich architektury zřejmá již na první pohled - jablonecké lázně jsou na rozdíl od robustních dispozic od lázní v Liberci konzervativnější, co do tvarosloví se opírají zejména o novoklasicistické linie a navíc velmi elegantně absorbují nástup moderních stylů, které abstrahují od vyumělkované zdobnosti. Ta je pro libereckou budovu naopak stěžejní a podporuje naddimenzovanou pompéznost celého komplexu.

5.3 Meziválečná moderna

Na začátku 20. století doznívá pozdní historismus a rozbíhá se snaha prostřednictvím secese obrodit strnulý a dalšího vývoje neschopný akademismus. Umělecké vyjadřování secesního slohu však rychle pominulo a již před první světovou válkou byla secese opět slohem, opírající se o zastaralé a nežádoucí principy. Vzniká tedy pokus o vytvoření svébytné moderní architektury, jež by odpovídala potřebám doby, která požaduje vytvoření účelné a formálně čisté stavby oproštěné od předchozího dekorativismu.³¹⁵ V roce 1908 publikoval hlavní představitel této nové vlny Adolf Loos³¹⁶ článek, ve kterém ornamenty paušálně označil za „zločin“, což mimo jiného argumentoval tím, že výroba zdobných produktů je mnohem nákladnější nežli výroba hladkých předmětů.³¹⁷ Stavby, které samotný Loos navrhoval, se nesly ve stejném duchu radikálního odmítání ornamentu.³¹⁸

³¹⁵ POJSL, Miloslav. LONDIN, Vladimír. *Dvanáct století naší architektury*. s. 174.

³¹⁶ **Adolf Loos** se narodil v roce 1870, vystudoval průmyslovou školu v Liberci, poté se vrátil do Brna a krátce studoval i na univerzitě v Drážďanech. Hlavním působištěm se mu však stala Vídeň, kde stanul v čele modernistického hnutí a byl hlavním představitelem tzv. purismu, který v architektuře usiluje o naprostou stylovou čistotu. Je také tvůrcem specifického principu uspořádání vnitřních prostor, zvaného *Raumplan*. Podle tohoto rozvržení interiéru dochází k narušování horizontálního členění jednotlivých pater, kdy je vnitřek stavby členěn na jednotlivé kubusy s rozdílnou světlostou výškou a tím dochází k propojení místností s různými výškovými úrovněmi, což je patrné i na exteriérovém členění budovy. Mimo jiné spolupracoval kupříkladu s Heinrichem Kulkou, který pro Jablonec nad Nisou navrhl funkcionalistickou vilu Kantor a stále se také Loosovým životopiscem. Adolf Loos realizovat v českých zemích více než 30 projektů, zemřel v roce 1933. Více viz např.: KULKA, Heinrich. *Adolf Loos*. Vídeň: Anton Schroll, 1931.

³¹⁷ „*Moderní národové bohatnou, národové zaostali chudnou. Angličané hromadí nesmírné kapitály. V Rakousku při vši těžké dřině třeme nouzi. Taková je škoda, kterou platí spotřebitelé za svůj ornamentální vkus; však zmatek, jež přivádí do výroby, má důsledky ještě žalostnější. Ze skutečnosti, že ornament není již přirozeným plodem naší kultury, nýbrž přežitkem minulosti anebo znakem úpadku, plyne, že práce ornamentalisty nemůže být normálně placena. Platy řezbářů a soustružníků dřeva klesají ustavičně a ceny, které se platí vyšivačkám a krajkářkám jsou veřejným skandálem. Tato zastaralá zaměstnání nutí své oběti pracovat dvacet hodin, aby vydělaly mzdu odpovídající osmihodinné práci moderního dělníka. Potlačení ornament má za následek zkrácení denní pracovní doby a rozmnožení mzdy... Ornament se dopouští zločinu tím, že okrádá člověka o jeho zdraví, o národní majetek i kulturní vývoj... Překonali jsme ornament, pronikli jsme k umění bez ornamentu. Pohlédte, náš čas už je blízko, čeká nás naplnění. Brzy se městské ulice budou lesknout jako bílé zdi!*“ URL: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=5788&type=17>>

³¹⁸ Mezi významné Loosovy stavby patří například obytný a obchodní dům *Goldamn a Salatsch* ve Vídni, postavený mezi lety 1909 - 1911. Tento rohový dům utváří jasné struktury - obě spodní patra s obchody odlišuje

Za zakladatele české moderny je považován architekt Jan Kotěra, který byl žákem vídeňského profesora Otto Wagnera. Kotěruv architektonický projev jde již ruku v ruce se směrem zvaným funkcionalismus, jehož stěžejní myšlenku lze shrnout do poučky: „forma následuje funkci“. V roce 1924 vyšly v renomovaném časopise *Stavba* články nazvané „Náš názor na architekturu“, ve kterých Klub architektů v podstatě definoval zásady funkcionalismu: stavební dílo by mělo být totéž co dobrý stroj; úkolem architektury je zlepšit všeobecnou životní úroveň; nové konstrukce musí odpovídat zásadám ekonomie; nové poznatky musí být uskutečňovány vědecky; nové konstrukce nesmí předurčovat žádný estetický úmysl; nová architektura musí být hygienická; nový styl by měl fungovat na mezinárodní úrovni.³¹⁹ Funkcionalismus tedy působí jako jakýsi teoretický koncept pro moderní architekturu dvacátých a třicátých let 20. století, ve kterém jsou sledovány zejména provozní, ekonomické, sociální a hygienické funkce stavby, přičemž samoúčelné dekorativní prvky jsou naprosto vynechány, neboť taková architektura je esteticky působivá sama o sobě svou jasností, věcností formy a přiznáním její konstrukce. Rozdílné funkční požadavky jednotlivých místností mají potom za následek časté asymetrické pojetí budovy, která mívá tvar vzniklý skladbou hranolů. Uplatňuje se také skeletová konstrukce, pravidlem bývá plochá či sklonitá střecha, pásová okna a hladká fasáda.³²⁰

Funkcionalismus měl ve svém širším pojetí různé podoby. Specifické období v dějinách Československa, nazývané první republikou vyplňoval sloh, který se ve své ideové podstatě opíral o vědecko - technický styl 20. století a byl výrazně inspirován strojovou estetikou. Diagonála a vertikálita čistých konstrukcí, oprostěných od dekoru byly hlavními principy, které určovaly výslednou podobu stavby v duchu konstruktivismu. Konstruktivismus byl charakteristickým slohem zejména sovětské architektury po velké říjnové revoluci. Levicově a revolučně orientovaní intelektuálové, kteří se chtěli ve všech směrech distancovat od předešlého režimu, navrhovali budovy, pro které byl vzorem moderní stroj se svou krajní účelností. V meziválečném Československu byl významným architektem konstruktivismu například Josef Havlíček.³²¹

Odkaz historismu či samotného dekoru z architektury však naprosto nemizí. Například kolem roku 1910 se na české scéně formuje kubismus, k jehož čelním představitelům patřil Josef Gočár či Josef Chochol. Název směru je odvozen od latinského *cubus*, neboli krychle a

---

od zbylé části budovy mramorový obklad fasády a měnící se výška pater. Jednoduché sloupy přebírají rytmus okenních os, okenní otvory jsou hladkým způsobem vyřezány do bílých stěn.

³¹⁹ *Stavba*, 1924, roč. III, 25/9, s. 157.

³²⁰ GÖSSEL, Peter - LEUTHÄUSEROVÁ, Gabriele. *Architektura 20. století*, s. 19.

³²¹ SYROVÝ, Petr. *Dobrodružství architektury*, s. 308.

geometrické tvary tak zastávaly funkci neobvyklého dekoru, vystupujícího však z nových idejí. Mladší fáze tohoto směru se je také nazývána rondokubismem a spočívá v komponování architektonického tvarosloví za pomoci křivek.³²² Za starší fázi bývá označován tzv. krystalický kubismus, který člení fasádu na dekorativní krystaly. V pojetí kubismu se v podstatě jakýmsi zvětšeným ornamentem se stává celá budova.³²³

Další odkaz v přežívání dekoru na moderní architektuře 20. století lze spatřovat ve stylu art deco, který má své kořeny ve Francii, kde se vedle silného postavení secese začaly projevovat modernistické tendence. Název *art deco* má původ v mezinárodní výstavě na propagaci moderního způsobu života „*Exposition Internationale des Arts Decoratifs Industriels et Modernes*“, která se konala v roce 1925 v Paříži.³²⁴ Styl v sobě slučuje funkcionalistické tendence s vlivy kubismu, konstruktivismu, futurismu. České art deco má kubizující charakter a mnohdy je za něj považován již zmiňovaný rondokubismus, nicméně v celosvětovém měřítku v sobě nese rovněž znaky historizujícího dekorativismu a je třeba ho chápat jako svébytný styl.³²⁵

V neposlední řadě je třeba zmínit, že oficiální budovy veřejné správy jsou i nadále komponovány v klasicistické podobě. Tendence reprezentativního tvarosloví převládá i ve velmi funkcionalistickém Československu, kde se vedle hladkých průčelí obytných, obchodních a průmyslových budov stále ještě objevuje klasická řádová architektura, nebo její varianty se zjednodušeným geometrizujícím tvaroslovím.³²⁶

5.3.1 Karel Winter

Nepřehlédnutelnou dominantou města je „nová“ radnice, kterou tento severočeský rodák navrhl. Narodil se 18. srpna 1894 v Úpici u Trutnova, kde navštěvoval českou obecnou školu a poté německou reálku. Jeho původní vysněné povolání bylo malířství, ale nakonec se rozhodl zapsat na Vysokou školu technickou v Praze, kde se stal v oboru architektury žákem profesora Arthura Payera a později i jeho asistentem.³²⁷ Ještě za svých studií se Winter

---

³²² Českému kubismu, resp. rondokubismu v architektonickém pojetí odpovídá styl art deco.

³²³ SYROVÝ, Petr. *Dobrodružství architektury*, s. 304.

³²⁴ Tento název se začal používat až v 60. letech 20. století zásluhou britského uměleckého kritika a historika Bevis Hilliera, v době svého vzniku se Art Deco nazýval modernismus nebo Style Moderne.

³²⁵ Například Chicago Tribune Tower.

³²⁶ Filosofická Fakulta v Praze či budova Generálního štábu v Dejvicích společně s koncepcí přilehlé zástavby. SYROVÝ, Petr. *Dobrodružství architektury*, s. 314.

³²⁷ **Artur Payr** (1880 - 1937) byl nejen pedagogem, ale také architektem, který působil v německém Výmaru a Innsbrucku, kde se úspěšně zúčastnil několika architektonických soutěží. V Praze je mu připisováno autorství paláce Elbe na Národní třídě. Navrhl také klasicizující divadlo ve Františkových Lázních nebo spořitelnu v Karlových Varech. LUKEŠ, Zdeněk. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*, s. 150.

účastnil několika cest, v nichž byla cílovou distancí především Itálie. V roce 1919 úspěšně odpromoval a od roku 1927 působil jako profesor na liberecké průmyslové škole. Souvztažně s touto činností byl v letech 1928 - 1933 zaměstnán rozsáhlým projektem na stavbu nové radnice pro Jablonec nad Nisou. V práci samostatného architekta se potom specializoval především na průmyslové stavby.³²⁸ Během konce války byl nucen uprchnout díky své národnosti před sovětskými vojsky, přičemž přichází o většinu majetku včetně soukromého archivu. Návrat do Liberce mu byl umožněn skrze blízké přátelé. Ti mu také sehnali pracovní místo v ateliéru liberecké pobočky znárodněné projekční firmy Pittel a Brausewetter. Po roce 1950 byl zaměstnán jako vedoucí ve Stavoprojektu. Vzhledem k tomu, že poválečná doba kvalitní architektuře příliš nepřála, žádný významný projekt Winterovi nebyl svěřen. Od roku 1956 začal opět krátce učit na liberecké průmyslové škole a v roce 1958 nastoupil do projekční kanceláře Stavokombinátu. Zemřel 19. 10. 1969 v Hrádku nad Nisou.³²⁹

Kromě jablonecké radnice, která je bezesporu jeho nejvýznamnějším dílem a za niž sklídl největší uznání, zpracoval například projekt na rekonstrukci zadního traktu libereckého městského divadla a projekt na celkovou rekonstrukci starého horského hotelu na Ještědu krátce předtím, než v roce 1963 vyhořel.³³⁰

5.3.1.1 „Nová“ radnice

Neues Rathaus, jak byla v minulosti stavba označována, využívá severního prostoru dnešního Mírového náměstí, který realizací budovy získal čtvercový půdorys. Pozice radnice je podpořena jejím zásadním urbanistickým významem v šachovnicově se rozvíjející struktuře, kdy centrum tvoří linie tří po sobě jdoucích náměstí. Robustní radniční věž tak vytváří pomyslnou spojnicí mezi věží staré radnice a věží paralelně projektovaného římskokatolického kostela od Josefa Záscheho. Jak ukazují plány zachycující východní a západní pohled na budovu, Mírové náměstí překonává mimořádně svažitý terén, jehož výškový rozdíl v diagonále činil téměř deset metrů. Součástí stavby měla být i úprava jejího okolního prostředí, do které spadalo krom zbudování terasy se schodištěm a dláždění

---

³²⁸ Mezi jeho realizovaná díla průmyslových staveb patří komplex v Králově Dvoře nebo tovární objekt pro firmu Petrix v Mladé Boleslavi. KOBER, Jan., et al. *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 179. Ve třicátých letech ještě zrealizoval kotelnu pro firmu Rolffs ve Frýdlantě. STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 111.

³²⁹ Ještě v šedesátých letech navázal na svou studentskou zálibu v kresbě a vytváří sérii krajinářských studií z toulek po rodném kraji s motivy venkovských staveb, chalup a kostelů. STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 110.

³³⁰ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 179.

chodníků také sjednocení fasád okolních domů.³³¹ K tomu pravděpodobně z důvodu převládající krize a nedostatku financí již nedošlo.

5.3.1.1.1 *Analýza archivních pramenů*

„Nová“ radnice patří v Jablonci nad Nisou k těm budovám, ke kterým se dochoval bohatý fond, kompletně umístěný v Archivu stavebního úřadu.³³² Tyto materiály nezůstaly neprozkoumány a byla tak zpracována hodnotná publikace, která podává podrobný historický i architektonický pohled na objekt s nejreprezentativnější funkcí ve městě.³³³ Z téměř nepřehledného množství plánů, které v kompletním součtu dosahují trojciferného čísla, jsem pro účely této práce zvolila půdorysy, jednotlivé pohledy pater, řezy, některé umělecké detaily a černobílé dobové fotografie.³³⁴ Fotodokumentace mi napomohla identifikovat především původní interiérové vybavení, které se bohužel do dnešních dob víceméně nedochovalo.

Plány budovy jsou vždy v měřítku 1:100, jsou datovány do 30. prosince 1930, kdy byly opatřeny jednacím číslem 1874, podpisem starosty Karla R. Fischera a razítkem městského úřadu. Stavební komise ve čtyřčlenném složení projednávala návrh 11. února 1931 a 27. prosince 1932 došlo dle doplněného razítka ke kolaudaci stavby. Ze strany autora jsou plány signovány jednoduchým nápisem „*Arch. Prof. Karl Winter Reichenberg*“ a jeho podpisem. Na plánech je také vytištěn vodoznak, znázorňující městský znak Jablonce nad Nisou. Výzkum lze opřít i o zápisy ze schůzí stavební komise, přičemž ty nejstěžejnější pochází z let 1930, 1931, 1932.³³⁵

5.3.1.1.2 *Historické okolnosti stavby*

O stavbě nové radnice se začalo s vážností jednat až ve dvacátých letech 20. století, kdy urbanistické struktuře stále chyběla záchytná dominanta, přímo úměrná industriálně rozvinutému městu. Reprezentativnost s jakou Jablonec nad Nisou vystupoval na zahraničních trzích, se ještě na počátku třicátých let plně nesynchronizovala s tou, která by měla výrazu

³³¹ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3100. „Pohledy“, č. 24, 22.

³³² Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3100. Jednotlivé plány i doprovodná dokumentace je systematicky uspořádána po jednotlivých složkách a v plánech se lze orientovat alespoň prostřednictvím číselného označení.

³³³ Kromě Zdeňka Lukeše Jana Strnada se v jedné ze svých kapitol zabývá architekturou radnice samostatně poslední ze jmenovaných pánů v publikaci: STRNAD, Jan a kol. *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*. s. 105 - 135.

³³⁴ Studium tak obsáhlého fondu by vyžadovalo samostatnou práci věnovanou pouze budově radnice, proto svůj výzkum opírám jen o vybrané materiály, které dle mého úsudku poskytují tu nejstěžejnější badatelskou základnu.

³³⁵ SOkA Jablonec nad Nisou, Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 – 1945, Zápisy ze schůzí stavební komise, inv. č. 160 - 162, evid. jedn. Kn 144, 145, 146.

města náležet a také chyběl prostor pro přijímání obchodních a jiných významných návštěv. Dosavadní radnice již tomuto trendu nepostačovala. Zpočátku přicházelo v úvahu její rozšíření, poněvadž s radikálnějším zásahem do stávající urbanistické struktury prostřednictvím zakomponování objektu radnice, se objevily mnohé překážky. Nejvíce novému projektu bránily vlastnické poměry a konzervativní postoje části obyvatel. Ty byly nakonec prolomeny a pro umístění novostavby byla zvolena severní fronta dnešního Mírového náměstí.³³⁶

Po urbanistické soutěži na dobudování městského centra z roku 1925 následovala architektonická soutěž pro samotnou radnici, která probíhala v letech 1928 - 1929. Přihlásilo se do ní celkem 177 architektů a soutěžních kolektivů ze střední Evropy. Cílem této soutěže bylo podobně jako v roce 1925 lepší funkční uspořádání centra, navržení nových stavebních dominant a architektonické sjednocení okolní různorodé zástavby.³³⁷ Mezi projektanty se soutěžními návrhy byly například Karl Lehrmann/ Karl Kotratschek (Mödling), Heinrich Fanta a Emil Tranquillini (Brno), Leo Kammel (Vídeň), Viktor Löbl (Praha), Anton Valentin (Vídeň), Konrad Michael Bock (Rielasingen), Felix Pichler a Karl Tobisch (Mariánské Lázně), Fritz Schöne (Žitava), Felix Voretzsch (Drážďany).³³⁸ Všechny tyto návrhy předpokládaly víceméně funkcionalistickou podobu s občasnými historizujícími prvky. K definitivnímu zpracování byly však vybrány upravené návrhy Karla Wintera a 30. prosince 1930 podobu budoucí radnice definitivně odhlasovalo městské zastupitelstvo. O tak významné události byli samozřejmě informováni obyvatelé Jablonce prostřednictvím novinového tisku, kde se měli možnost dočíst veškeré podrobnosti o průběhu stavby.³³⁹ Práce trvaly celkem dvacet měsíců, účastnilo se jí cca 135 převážně jabloneckých firem a zaměstnala téměř na 2000 dělníků. Radnice byla dokončena v roce 1932 a 16. ledna následujícího roku se v ní konalo první zasedání městské rady. Liberecké novinové periodikum *Reichenberger Zeitung* vydali již 30. října 1932 dokonce speciální číslo, pojednávající pouze o novostavbě Jablonecké radnice.³⁴⁰

---

³³⁶ Jablonecký novinář a spisovatel Fritz Fiedler napsal ve svém pojednání o jablonecké radnici formou fejetonu: „A netruchleme po zmizelém příkrém Starém trhu. Ruku na srdce, vždyť to byla vlastně náves, jen husy chyběly. Cožpak není stokrát lepší, že tam teď stojí radnice? Jablonec tak má nový střed města - nový kostel a nová radnice mu daly zcela jinou tvář a teprve teď se stal opravdovým městem, městem v moderním smyslu toho slova. Dojem, který pohled na něj nyní vyvolává, je zcela jiný. To není vidět jen dole ve městě samotném, ale také ze všech vyhlídek v okolí.“ FIEDLER, Fritz. *Spaziergang ums neue Rathaus*. Gablonz a. N., 1933, Překlad uvádí také STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk a kol.: *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*. s. 37.

³³⁷ Tamtéž, s. 20.

³³⁸ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3100. „Soutěžní návrhy“

³³⁹ Das Projekt des Rathausbaues in Gablonz a. N. *Gablonzer Tagblatt*. Nr. 359, 39. Jahrgang, 31. 12. 1931. s. 1.

³⁴⁰ Neues Stadtebauen: Das Gablonzer Rathaus. *Reichenberger Zeitung*, roč. 73, 30. 10. 1932.

Při výběrovém řízení se pravděpodobně přihlíželo k tomu, že Karel Winter byl jediným přihlášeným architektem, který bydlel poblíž Jablonce. Podrobné návrhy interiéru a vybavení se z pod rukou projektanta uskutečňovaly až v průběhu stavby, což vyžadovalo těsnou spolupráci s městem a stavebními firmami.³⁴¹ Jablonecké radnici věnoval Karel Winter pět let svého života a po právu ji můžeme nazvat jeho nejdůležitějším dílem.

5.3.1.1.3 Exteriér

Na účet stavby s nejreprezentativnější funkcí ve městě poznamenal autor projektu v jeho doprovodné zprávě: „*Architektonické prvky členící fasádu, římsy, sloupy, rámování oken jsou komponovány ve velkých klidných liniích, žádné nepotřebné ozdoby a pomíjivé módní ornamenty, ale také žádné obnažené, mrtvé plochy, ale vážná době nepodléhající architektura, která odpovídá tomu, k čemu je objekt určen.*“³⁴² Nezbyvá než konstatovat, že jablonecká radnice je vsutku dílo, na kterém bychom nenašli žádnou nostalgickou vzpomínku po gotice, renesanci, baroku, ba ani zdobné secesi.

Stavba je funkcionalistická (resp. konstruktivistická) - členění fasády jednoznačně vychází z uspořádání vnitřních prostor a jejich účelu. Nejčlenitější charakter má jižní průčelí, obrácené směrem do náměstí.³⁴³ Obchody v přízemí a mezipatro jsou od vyšších poschodí ostře odděleny horizontálami (římsy, terasa kavárny). Přízemí s výkladními skříněmi i mezipatro s malými obdélnými okny disponují žulovou bosáží a v přechodu k vyšším podlažím mají z větší části omítnutou fasádu. Hlavní průčelí mezi terasou a posledním podlažím jasně odhaluje svou konstrukci prostřednictvím hranolových pilířů, mezi kterými probíhají vysoká pravoúhlá okna. Tyto vertikální klasicizující prvky bez patky i hlavice, definující prostor kavárny a zasedací místnosti dodávají stavbě na monumentalitě a potřebné reprezentativnosti. Kavárna, zasedací místnost a ostatní úřední prostory v průčelí jsou předsazeny před širším západním a východním traktem. V jižním průčelí je také umístěn hlavní vchod se schodištěm probíhajícím po celé šířce budovy. V žulovém portálu jsou vsazeny průhledné dubové dveře a nad ním je vytesán reliéf městského znaku.

Hlavním dominantním prvkem celé stavby je hranolová věž umístěná asymetricky na okraji jihozápadního nároží. Je 51 metrů vysoká, členěna pouze obdélnými okny a římsou se zastřešeným ochodem, oddělující nástavbu s lizénami. Na jižní straně jednoduše geometricky

³⁴¹ STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 40.

³⁴² Překlad uvádí STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 54.

³⁴³ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3100. „Pohledy“

řešené hodiny, které celkově korespondují s art deco doplňky celé stavby a zejména pak interiéru.³⁴⁴

5.3.1.1.4 Interiér

Koncept budovy stojí na spojení funkce správního sídla s funkcí střediska kulturního života města doplněného o komerční aktivity. Tím, že architekt zachoval tradiční funkci radnice coby symbolu města a zároveň objekt obohatil o prostory kina, obchodů a pohostinských zařízení nejen, že uplatnil požadavky kladené na moderní stavby tohoto typu, ale také podpořil brzkou návratnost vložených finančních prostředků. Novostavba radnice umožnila také velké množství nových pracovních pozic, které v těžkých časech nastupující krize snížily městu nezaměstnanost. Vinárna, restaurace a kavárna zároveň patřily mezi architektonicky nejzajímavější části interiéru budovy, který přirozeně nesl rysy dobově módního art deco.³⁴⁵

Vstup do společenských prostor byl zvolen v jihozápadní části budovy, v prostoru pod věží. Prosklené dveře umožňovaly průchod do vstupní předsíně, kudy mohl návštěvník po schodišti sejít až do suterénu s radničním sklípkem, nebo nahoru do patra určeného kavárně. Restaurace byla řešena jako stylová „lidová pivnice“ s řadou stolů s židlemi, masivními kulatými věšáky, lavicemi a vyvýšenou částí k sezení s velkým kulatým jídelním stolem pod dřevěným stropem. Stěny byly obloženy borovicovým dřevem a zdobeny různými ornamenty. Výzdoba byla provedena také malbami s motivy lyžařského a sánkařského sportu, které byly součástí prosvětlené stěny. K restauraci přiléhala spolková místnost s krbem a rovněž dřevěným stropem.³⁴⁶

Vinárna byla zařízena poměrně luxusně a vytvářela velkoměstský dojem. Ten podporoval štukový strop a stěny potažené sametem, obklady z dubu, kavkazského ořechu a kanadské břízy s intarzovanými částmi. V severním sektoru byl umístěn taneční parket důmyslně obložený zrcadly a zdobený malbou na textilu. Art deco prostory dotvářely různé geometrické intarzie.³⁴⁷

Pravděpodobně největší kavárna ve městě dosahovala kapacity až 550 osob. Hlavní sál byl umístěn v jižním křídle a přiléhala k němu terasa. Menší sál na něj volně navazoval a umožňoval návštěvníkům herní vyžití a správcům provozní zázemí. Šatna pro kavárnu byla

---

³⁴⁴ Stejně hodiny visely podle dobových fotografií také nad vstupem do restaurace.

³⁴⁵ Viz dobové fotografie v příloze.

³⁴⁶ STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et. al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*. s. 80.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 84. O mobiliář vinárny se postarala firma Karl Tornow a Josef A. Richter & Co.

situována v mezipatře. Hlavní sál měl pódium pro hudebníky, štukový strop, obklad z cizokrajných dřevin, intarzie nástěnné malby ve stylu art deca a k čelní stěně doléhal nízký ozdobný krb, sestávající se z travertinu, keramických a kovových součástí. V zadní části „herní místnosti“ byly dokonce telefonní kabiny a toalety s elektrickými sušiči rukou, které nebyly v této době ještě příliš rozšířené.³⁴⁸

Nejatraktivnější prostor skýtal pro mnohé návštěvníky kinosál. Jablonecké kino bylo ve své době jedno z největších a nejkvalitněji vybavených prostor tohoto typu v Československu. Více než tisíc míst k sezení nabízelo kulturní vyžití různého typu - sledování filmů, pořádání koncertů, varietní programy a zábavná představení - toho všeho mohl být návštěvník svědkem, pokud prošel vchodem s neonovým nápisem „KINO“. V severním průčelí byly situovány celkem dva vchody s létacími dveřmi, kryté masivní vodorovnou stříškou.³⁴⁹

Kancelářské místnosti situoval autor projektu do druhého až čtvrtého poschodí. Reprezentativní vchod do vstupní haly magistrátu je, jak již bylo řečeno, umístěn v jižním průčelí. Z haly vede do vyšších pater masivní schodiště, které disponuje kvalitním mosazným zábradlím.³⁵⁰ Místnosti byly přehledně uspořádány řazením za sebou do souvislých celků. Nejreprezentativnější z úředních prostor byl slavnostní zasedací sál, situovaný ve druhém a třetím poschodí jižního křídla. O dokonalé prosvětlení místností se postaralo sedm vysokých oken. Místnost byla vybavena stylovými dřevěnými obklady stěn i módním nábytkem, přičemž stoly a židle byly vyrobeny ze světle a tmavě mořeného dubového dřeva. Stropy byly štukové, formované profilovanými lištami.³⁵¹

Bylo by zřejmým deficitem jablonecké samosprávy, kdyby nedala na odív jedno z významných odvětví zdejšího průmyslu - sklářství. Designově nejzajímavější tak byla v celém interiéru různě umístěná svítidla, která svými nadčasovými tvary korespondovala s modernisticky vybaveným interiérem objektu a kombinovala v sobě vždy dva různorodé materiály - sklo a kov.³⁵² Specifický průmysl Jablonce se promítal i do jiných dekorů, jakým bylo například sochařské dílo v prezidiální části hlavního zasedacího sálu. Vertikálně komponovaný vysoký reliéf se skládal ze šesti figur, znázorňující bižuterní a sklářskou činnost. Autorem byl žitavský řezbář Franz Hub, který působil v Norimberku, Budapešti a

³⁴⁸ Tamtéž, s. 88. O mobiliář pro kavárnu se postarala firma H. & A. Kirchof z Liberce - Janova Dolu.

³⁴⁹ STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 96.

³⁵⁰ Jedná se o jeden z mála interiérových prvků, které se dochovaly.

³⁵¹ STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 66.

³⁵² Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3100. Např.: výkresy č. 791, 762, 664, 719, 838.

Berlíně. Kromě interiéru radnice obohatil svou tvorbou i kostel Nejsvětějšího srdce Ježíšova, městské lázně a pravděpodobně i mnoho fasád jabloneckých domů.³⁵³

5.3.2 Rudolf Günter

Architekt Rudolf Günter se narodil v roce 1902 v Jabloneckých Pasekách.³⁵⁴ Studoval na střední průmyslové škole v Liberci, kde byl žákem Maxe Kühna a posléze se stal posluchačem na pražské Akademii výtvarných umění u profesora Josefa Gočára.³⁵⁵ Je nasnadě se domnívat, že právě architektonickými názory svého učitele byl Günter ve svých expresivnějších projektech pro Jablonec nad Nisou ovlivněn. Po absolvování studií a zahraničních cest začal již jako velmi mladý úspěšně realizovat své projekty. V roce 1932 o mladém architektovi vychází dokonce monografie, která srovnává jeho tehdejší tvorbu prostřednictvím katalogu, kde je každá budova zdokumentována a opatřena nákresem půdorysu.³⁵⁶ Neuniká ani zájmu odborné veřejnosti a ve 30. letech o něm i jeho jabloneckých realizacích několikrát píše na stránkách renomovaného časopisu *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*.³⁵⁷ Ještě mezi léty 1924 - 1928 pracoval v ateliéru Maxe Kühna a v téže době vstoupil i do Metznerbundu. Před rokem 1935 se stal jeho předsedou a spoluzaložil Svaz sudetoněmeckých architektů se sídlem v Liberci.³⁵⁸

Pole působnosti Rudolfa Güntera se tedy nevztahovalo pouze na Jablonec nad Nisou a jeho městské části, ale projektoval několik budov i v sousedním Liberci a v roce 1936 v rámci letních olympijských her v Berlíně působil rovněž jako vládní rada pro výstavbu olympijské vesnice. V Berlíně pracoval až do roku 1943 a pod záštitou Luftwaffe tvořil plánové podklady pro letiště a s nimi spojené budovy. V rozmezí let 1943 - 1945 působí jako ředitel výstavby města Jablonce nad Nisou a připravuje několik zajímavých projektů, které ovšem nestihl zrealizovat. Vzhledem ke své německé národnosti byl nucen po skončení 2.

---

³⁵³ STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, s. 106.

³⁵⁴ Životopisné údaje obsahuje kompendium encyklopedického charakteru, v němž o sobě architekti a umělci vzájemně píše krátké statě: *Künstler aus dem Jeschken - Isergebirge*. Böblingen, 1988. s. 293. Většinu těchto údajů zpracovává také studie primárně zaměřená na jednu z nejvýznamnějších Günterových staveb v Jablonci nad Nisou. Viz FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In *Památky Libereckého kraje 2009*, s. 32 - 40.

³⁵⁵ Jeho jméno však na oficiálním seznamu Gočárových žáků chybí. LUKEŠ, Zdeněk - PANOCH, Pavel, et al. *Josef Gočár*. Praha: Titanic, 2010. s. 392 - 401.

³⁵⁶ WOLF, Josef. *Ingenieur Architekt Rudolf Günter: Gablonz a. N.* München: G. Hirth, 1932. Publikace však postrádá dataci, bližší lokalizaci staveb i jakékoliv informace o jejich zadavatelích.

³⁵⁷ Wohn - und Geschäftshaus - bauten in Gablonz a. N. von Arch. Ing. Rudolf Günter. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1933, s. 141 - 143. Ing. Architekt Rudolf Günter: Gablonz A. N. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1932, 2. Jahrgang, s. 266. Krügsdenkmäler von Arch. Rudolf Günter. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1934, s. 48.

³⁵⁸ *Künstler aus dem Jeschken - Isergebirge*. Böblingen, 1988, s. 293

světové války zcela opustit rodnou zem a v projektování pokračovat už jen za hranicemi, zejména v Německu.³⁵⁹ Zde se mimo jiného věnoval publikační činnosti a výzkumu díla svého profesního kolegy Josefa Zascheho, o kterém vydal zdařilou knižní publikaci.³⁶⁰ Mimo to píše také krátkou studii o dalším projektantovi několika jabloneckých staveb a známém libereckém architektovi Maxi Kühnovi.³⁶¹

V zahraničí zůstal činný at' už jako vedoucí stavebního oddělení Sdružení jabloneckého průmyslu v Gothě, kde připravil plány pro vysídlené Němce, jako referent stavebního úřadu ve Waltershausenu, kde pracoval na obnově válkou poničeného Stuttgartu nebo jako urbanista pro Neugablonz, Schwäbische Gmünd či Santa Fé. Zemřel v roce 1984 ve Stuttgartu.³⁶²

Jeho produkce v Jablonci nad Nisou je patrná prostřednictvím signatury na plánové dokumentaci k několika vilám, rodinným, nájemním a víceúčelovým domům a navrhl také památník obětem první světové války. Günter zde tvořil ve stylu dobové moderny, která se na nájemních domech projevuje prostřednictvím dynamické expresivity, zatímco na rodinných vilách je moderna, až na jedinou výjimku,³⁶³ aplikována poněkud konzervativnějším způsobem.

5.3.2.1 Linkeho dům

Expresivní ztvárnění moderny ve stylu art deca, společně s využitím nezvyklého materiálu bylo v Jablonci nad Nisou použito například na obytném a obchodním domě „*Das Gustav Linke Haus*“, situovaného na křižovatce ulic Komenského a Máchovy.³⁶⁴ Rohový dům je obložený speciálním glazovaným cihlářským jílem, tzv. kabřincem,³⁶⁵ který vnáší do jablonecké zděné zástavby velmi netradiční (ne však rušící) prvek. Plocha fasády je navíc konkávní a oživená balkóny s kovovým zábradlím, které perfektně dotváří materiální základnu moderny, jejíž styl je v tomto případě podpořen zvlněním hmoty v duchu art deca.

---

³⁵⁹ *Tamtéž*, s. 293.

³⁶⁰ GÜNTER, Rudolf. *Josef Zasche: Lebensbild eines Architekten*. Stuttgart: Bogen - Verlag, 1969.

³⁶¹ GÜNTER, Rudolf. Architekt Prof. Max Kühn: Eine Würdigung zum 100. Geburtstag des Reichenberger Architekten. In *Jeschken - IserJahrbuch*, 1977, č. 21.

³⁶² FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In *Památky Libereckého kraje 2009*, s. 32 - 40. s. 40.

³⁶³ Výjimku tvoří právě Schneiderova vila.

³⁶⁴ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 544.

³⁶⁵ S výrazem „kabřinec“ se můžeme setkat rovněž v názvosloví lidové architektury, kde se tímto pojmem označuje napůl oválná ozdobná stříška, prostřednictvím které u roubených domů vrcholí prkenný štít zvaný lomenice. Více o lidových stavbách ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha: Argo, 1999.

Dům byl postaven v roce 1931 firmou Ing. Ulbrich und Sohn. Má velmi specifický podlouhlý půdorys přizpůsobený probíhající uliční čáře, přičemž všemi poschodími vede úměrně dlouhý koridor, ze kterého je umožněn přístup do všech pokojů v daném patře. V přízemí jsou umístěny obchodní prostory (*laden*), kde koridor přebírá funkci jakési pasáže. V horních patrech jsou situovány obytné místnosti s balkóny.³⁶⁶

5.3.2.2 Štěpánkuv dům

Jeho dalším projektem pro Jablonec byl opět víceúčelový dům, tentokrát „*Das Štěpánek Haus*“ který je situovaný na rohu ulic Palackého a 28. října, kudy probíhá jedna z hlavních dopravních tepen města.³⁶⁷ Architekt zde navíc musel počítat s velkým výškovým rozdílem celého jednoho patra. Stavba je zajímavá opět svým expresivním provedením, do kterého je namísto ostrého nároží vpraven oblíbený Günterův prvek segmentového oblouku, který je tentokrát stylizován do samostatně vybíhající funkcionalistické věže. Takto pojatý rizalit je vázán až na obytné prostory horních pater domu, obchodní prostory mají nároží zaoblené a stavba tak v podstatě kopíruje uliční čáru. Neobvyklý prvek dovoluje v prostoru nad přízemím s obchody vměstnat terasu, obehnanou kovovým zábradlím, které se opakuje i na horní ploše „věže“. Horizontální členění hmoty stavby je zdůrazněno průběžnými římsami a pásovou bosáží nad okny druhého a třetího podlaží.³⁶⁸ Interiér obsahoval celkem osm různě velkých obchodních prostor, z nichž nárožní byl největší a provozoval se v něm obchod s lněnými a bavlněnými výrobky.³⁶⁹

5.3.2.3 Schneiderova vila

Stavební realizace rodinné vily pro Fritze a Olgu Schneiderovi byla provedena v odlehlé části města, v jeho východním sektoru na rohu dnešních ulic V Luzích a Zlatá, bývalých *Schiller gasse* a *Gold gasse*³⁷⁰ Samotnou stavbu opět provedla firma Ing. Ulbrich und Sohn.

---

³⁶⁶ Wohn - und Geschäftshaus - bauten in Gablonz a. N. von Arch. Ing. Rudolf Günter. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1933, s. 141.

³⁶⁷ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 91.

³⁶⁸ O Štěpánkově domě se zmiňuje také LUŠTICKÁ, Hana. Architekti a stavitelé předválečného Jablonce, s. 125.

³⁶⁹ Wohn - und Geschäftshaus - bauten in Gablonz a. N. von Arch. Ing. Rudolf Günter. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. s. 141 - 143. s. 141.

³⁷⁰ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 2912. Z pera památkového odborníka Petra Freiwilliga vznikla o Schneiderově vile velmi podrobná a hodnotná studie, ve které je také většina archivních materiálů otištěna. FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In *Památky Libereckého kraje 2009*, s. 32 - 40.

Schneiderova vila má jako jediná z Günterovy tvorby ryze obytných domů expresivní provedení a svým atypickým zjevem působí razantním dojmem. Vila s valbovou střechou má dvoukřídlovou symetrickou dispozici s konkávním půlkruhovým rizalitem v severním průčelí, který je zasazen do obdélníkových nároží. Na majestátnosti domu dodává módní kamenná bosáž z žulových kvádrů, která definuje suterén budovy a zároveň umožňuje existenci terasy, jež opisuje oblou linii ustupujícího rizalitu. Zajímavé je bezesporu jeho rozložení oken, které neodpovídá členění místností. V přízemí je v průčelí umístěno celkem pět pravoúhlých oken, která všechny vedou do místnosti, jež pravděpodobně sloužila jako vstupní hala, oproti tomu první patro disponuje pouze třemi okny, umístěnými symetricky v ose domu.

Fasádu horizontálně člení sokolová římsa, profilovaná patrová římsa obíhající po celém obvodu budovy a korunní římsa. Mezi ní a střechou je situována nízká půdní nadezdívka, provedená z odlišného materiálu než zbytek stavby. Jedná se o režné cihlové zdivo, ze kterého je vyzděno i neobvykle formované komínové těleso, inverzně prohnuté vůči rizalitu.³⁷¹

Interiér je rozvržen pro funkci rodinné vily, společně s místnostmi sloužícími jako pokoje pro služebnictvo a případné návštěvy. K historicky nejhodnotnějším prvkům interiéru patří dřevěné dvojramenné schodiště, které je koncipováno do dynamicky zvlněných linií, čímž podporuje art deco vizáž celého interiéru. Vnitřní schodiště je doplněno dalším art deco motivem a to konkrétně třemi vodorovnými římsami nad sebou, které probíhají rovněž na líci prvního patra rizalitu. Dochovaly se také původní zdobné kryty radiátorů, vnitřní parapety a dřevěné obložení okenních mechanismů. Na dobových snímcích jsou patrná obložená mramorová kamna, která se bohužel nedochovala.³⁷²

Budova se nejen díky opakujícím se art deco prvkům jeví jako velmi kompaktní a památkově hodnotný objekt, který nezůstal bez povšimnutí místních památkářů i navzdory svému pohnutému osudu. V něm, jako by se cesty architekta i zadavatele nikdy nerozešly a společně sdílely svůj ortel „odsunutých Němců“, zatímco budova zůstala ve svém užívání napospas všudypřítomné poválečné diskontinuitě. Od roku 1946 sloužila jako jesle a průběžně byly prováděny adaptace vnitřních prostor, které se přizpůsobovaly jejich dennímu provozu. Vnější úpravy zahrnovaly vyzdívku vstupní verandy s okny ze sklobetonových tvárnic, proražení druhé vjezdové brány v oplocení zahrady a některé další stavební úpravy. Od 80. let 20. století zde bydlela rodina s dětmi v pěstounské péči a budova začala značně chátrat. Správcem vily se stalo Centrum intervenčních a psychosociálních služeb Libereckého kraje,

³⁷¹ FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In *Památky Libereckého kraje 2009*, s. 38.

³⁷² WOLF, Josef. *Ingenieur Architekt Rudolf Günter: Gablonz a. N. München: G. Hirth, 1932. s. 12.*

vlastníkem se stal Liberecký kraj a zahrada se stala majetkem Pozemkového fondu České republiky.³⁷³

Petr Freiwillig ve své studii dodává, že „*Schneiderova vila je vynikající ukázkou meziválečné architektury, která kombinuje tradicionalistický střízlivý výraz s expresivním, a přesto v konečném vyznění klidně působícím rozložením hmot.*“ Tradicionalitu spatřuje v soklu z místní jizerskohorské žuly a naopak motiv cizorodý detekuje v atypickém řešení konkávního průčelí, který má své analogie v italských vilách.³⁷⁴ Pro své hodnoty byla budova v roce 2010 prohlášena za kulturní památku a to včetně oplocení a přílehlé zahrady. V současnosti má nové majitele, je plně rekonstruována a dokonce slouží i k nahlédnutí veřejnosti, co by ukázkové bydlení v meziválečném Československu.

5.3.3 *Max Kühn*

Liberecký architekt se narodil v roce 1877 v Trutnově.³⁷⁵ Vystudoval vídeňskou Vysokou technickou školu a po jejím úspěšném ukončení spolupracoval se svým bývalým spolužákem Heinrichem Fantou v ateliéru vídeňského profesora Maxe von Ferstela. V roce 1903 se přestěhoval do Liberce, kde se stal profesorem na Střední průmyslové škole. O rok později přišel do Liberce i Heinrich Fanta, který začal také působit coby profesor na průmyslovce a oba architekti spolu úspěšně spolupracovali až do konce první světové války, kdy se jejich cesty rozešly.

Velký ohlas jejich tvorby přišel s Výstavou českých Němců v Liberci v roce 1906, přičemž na dvojici architektů dokonce pochvalně reagoval i císař František Josef I. Kühn a Fanta na výstavě oslnily s hostincem jabloneckého pivovaru Medinger & Co a s pavilónem trutnovského pivovaru. Stavby se od sebe výrazně lišily - zatímco jablonecký pavilón byl pojat ve smyslu tradiční dřevěné architektury s prvky geometrické secese, trutnovský pavilón byl postaven v barokizujícím stylu ovlivněném florální secesí. Jeho díla se běžně dostávají do popředí zájmů architektonických periodik a našli bychom o něm zmínku i v německé encyklopedii umělců, která jej definuje jako architekta tzv. heimatstylu.³⁷⁶

Profesní činnost Maxe Kühna se nevtahovala pouze na projektování či učitelství, ale přednášel i v různých spolcích a institucích a věnoval se rovněž veřejné činnosti. Byl členem

³⁷³ FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In *Památky Libereckého kraje 2009*, s. 37.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 38.

³⁷⁵ Většinu životopisných údajů o životě a díle Maxe Kühna obsahuje studie jeho žáka Rudolfa Güntera. Viz GÜNTER, Rudolf. Architekt Prof. Max Kühn: Eine Würdigung zum 100. Geburtstag des Reichenberger Architekt. In *Jeschken - IserJahrbuch*, 1977, č. 21. s. 88 - 89.

³⁷⁶ *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. 22 Band s. 60.

Rakouského ústředního sdružení architektů, byl činný v Prezidiu německé zemské komise na ochranu dětí a péče o mládež a na liberecké radnici byl váženým poradcem. Zemřel v Liberci v roce 1944.³⁷⁷

Max Kühn patřil mezi nejvýznamnější architekty Liberce,³⁷⁸ což ovšem nevylučuje, že jeho tvorba nespádala i za hranice tohoto města. Účastnil se například několika architektonických soutěží ve Vídni, navrhl panský dům Willy von Klingera v Novém Městě pod Smrkem, Vilu a hospodářskou budovu pro podnikatele Czižka v Hejnicích, projektoval městskou zástavbu v rodném Trutnově a v neposlední řadě jsou známé také dvě jeho realizace pro Jablonec nad Nisou.

5.3.3.1 Pobočka české eskomptní banky

Další příklad vysoce žádoucího reprezentativního tvarosloví byla opět neoklasicistní budova, tentokrát pro jabloneckou pobočku České eskomptní banky a úvěrového ústavu, která zde úřadovala již od roku 1904, nicméně až mezi léty 1922 - 1924 byla postavena budova odpovídající jejím potřebám, účelu i statusu.³⁷⁹ Důvodem výběru Maxe Kühna jakožto projektanta návrhu na peněžní ústav, byl s největší pravděpodobností fakt, že jedním z jeho nejznámějších děl ve spolupráci s Heinrichem Fantou je právě Rakouský úvěrový ústav v Liberci z roku 1911.³⁸⁰ Od roku 1919 byl tento ústav připojen k České eskomptní bance a úvěrovému ústavu v Praze, přičemž samotná stavba bývá označována jako Česká eskomptní banka, stejně tak jako budova v Jablonci nad Nisou.

Pro lokalizaci čtyřpodlažní stavby bylo zvoleno nároží frekventovaných ulic Jiráskovy a Podhorské, přičemž svažité terén druhé z nich umožňuje budově připustit celkem dvě podzemní patra.³⁸¹ Pohledová průčelí mají přízemí členěna svislými pásy v kamenném obkladu, hlavní vstup je umístěn v portálu zvýrazněném kanelovanými polosloupky. Mezi okny druhého a třetího patra jsou ze štuky provedena pravoúhlá pole s osmicípou hvězdou a portrétem boha Merkura ve vysokém reliéfu uprostřed. Třetí a čtvrté podlaží odděluje mohutná parapetní římsa zdobená zubořezem. První podlaží je obohaceno půlkruhovým

---

³⁷⁷ DOSTALÍK, Jan. *Architekt Max Kühn* (diplomová práce). Seminář dějin umění FFMU. Brno, 2009, s. 8-10.

³⁷⁸ Právě na budovy, které Max Kühn pro Liberec navrhoval, bychom našli mnoho odkazů v odborných architektonicky zaměřených periodikách a mnohé z nich cituje ve své diplomové práci Jan Dostalík. DOSTALÍK, Jan. *Architekt Max Kühn* (diplomová práce). Seminář dějin umění FFMU. Brno, 2009.

³⁷⁹ ADOLPH, Gustav., et al. *Gablonz a. N.*, s. 141.

³⁸⁰ RANDÁČEK, Jan. Liberecká architektura v letech 1895 - 1938. In: *Umění XLVII*, 1999, č. 6, s. 528 - 537.

³⁸¹ Jedná se o křižovátku bývalé *Hauptstrasse* a *Gebirgestrasse*. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 2875.

nárožním balkónem.³⁸² V přízemí objektu jsou dnes obchody a bankovní provoz připomínají pouze trezory zachované v suterénu.³⁸³ Stavby se ujala firma Maxe Dauta.³⁸⁴

Zajímavostí je, že parcela vyměřená pro tuto stavbu pohlcovala i jeden celý stávající objekt, který byl původně vyprojektován Arwedem Thamerem v secesním stylu.³⁸⁵ Jednalo se o víceúčelový dům sloužící jak obytným tak i obchodním účelům. Původní zdobnější verze se zvládnými štíty, profilovanými šambránami a štukovým dekorem se sice nezrealizovala, ale i tak musel objekt ustoupit modernějšímu stylu české eskomptní banky, byť byl ještě plně funkční.

5.3.3.2 Vila Karla Gregora

Pravděpodobně jediná realizace rodinné vily od Maxe Kühna v Jablonci nad Nisou je stavba na rohu Skřivánčí a Wolkerovy ulice.³⁸⁶ Datace spadá mezi roky 1928, kdy byla vytvořena plánová dokumentace a 1930, kdy byly stavební práce na vile dokončeny.³⁸⁷

Stavba je situována ve svažitém terénu, který klesá od ulice směrem do zahrady na jih. Koncepční strategie Maxe Kühna se u rodinných vil opírala o myšlenku zahradního města,³⁸⁸ v níž je objekt vždy obklopen rozlehlou zahradou. Tato koncepce byla aplikována i na jabloneckou vilu pro továrníka Karla Gregora, na jejíž zahradu by se dle situačního plánu vešlo nejméně šest dalších podobně rozložitých vil.

Dům má valbovou střechu, která kryje obdélnou dispozici objektu, z níž vyčnívá na západní straně rizalit. Mohutný vstupní portál je podepřený pilíři, které dávají možnost existence vstupnímu balkónu. Průčelí směrem do zahrady je zvýšené o suterén podepřený žulovým soklem s kamennou bosáží. Vertikalitu fasády podtrhuje její členění římsami s lehce vystupujícími podélnými pruhy. První patro vily je vybaveno půlkruhovými okny.³⁸⁹

---

³⁸² DOSTALÍK, Jan. *Architekt Max Kühn* (diplomová práce). Seminář dějin umění FFMU. Brno, 2009. s. 63. Autor diplomové práce nabízí porovnání poboček České eskomptní banky v Jablonci a Liberci. Jablonecká pobočka vynechává výrazné prvky jako kopuly nebo vysoké štíty a celkově má více zjednodušenou fasádu než liberecká banka.

³⁸³ LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*, s. 123.

³⁸⁴ Krom razítka firmy Maxe Dauta na plánové dokumentaci připomíná zásluhy na stavbě jablonecké banky opět fotografie budovy na jeho propagačních materiálech a dobové inzerci. ADOLPH, Gustav., et al. *Gablonz a. N.*, s. 380.

³⁸⁵ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou.

³⁸⁶ bývalé *Lerchenfeldstrasse 11 a Friesen Gasse 9*. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 287. Bohužel se mi nepodařilo vypátrat jakékoliv bližší informace o zadavateli Karlu Gregorovi.

³⁸⁷ Tamtéž, složka č. p. 287, doprovodná dokumentace. Z důvodu dochování administrativní dokumentace, která je součástí složky ve stavebním archivu se také dovídáme, že o vytápění se postarala jistá firma Emila Brditschky, která pravděpodobně zásobovala vytápěcími zařízeními většinu jabloneckých vil.

³⁸⁸ URL:< <http://www.archiweb.cz/max-k-hn> >

³⁸⁹ DOSTALÍK, Jan. *Architekt Max Kühn* (diplomová práce). Seminář dějin umění FFMU. Brno, 2009. Autor diplomové práce se opět zabývá komparací, tentokrát jablonecké vily společně s vilou Ph. G. Vollerta v Liberci,

5.3.4 Ateliér Loosow & Kühne

Drážďanská firma, jejímiž zakladateli byli William Lossow a jeho zeť Hans Max Kühn si založila svou libereckou pobočku v roce 1925. Vazby Liberce a Drážďan na poli architektury jsou zřejmé, neboť Drážďany byly společně s Mnichovem a Vídní v 19. a 20. století významným inspiračním zdrojem sudetoněmeckých architektů v severních Čechách. Samotný ateliér čerpal ve svých počátcích ze saského baroka a pruského klasicismu a i přes moderní formy funkcionalismu a konstruktivismu, často býval stylovým východiskem navrhovaných exteriérů historizující tradicionalismus v podání neoklasicismu.³⁹⁰

Činnost liberecké pobočky se soustřeďovala především do dvou hlavních oblastí, jejichž centry byla města Liberec³⁹¹ a Ústí nad Labem. Ve druhém z nich byl nejčastějším objednavatelem Spolek pro chemickou a hutní výrobu, který si nechal od ateliéru Losow & Kühne Dresden - Reichenberg navrhnout vily pro vedoucí zaměstnance spolku (1929 - 1930), zaměstnanecké sídliště Skřivánek (1930) a také nejvyšší stavbu v tehdejší Československu, kterou byla správní budova spolku (1930).³⁹² Počátky pobočky jsou spjaty s jejím hlavním působištěm, tedy s Libercem, kde již v roce 1924 získala zakázku na luxusní vilu místního textilního průmyslníka Oskara Jakoba v Klášterní ulici č. p. 954. Druhou stavbou pro Liberec byla vila Luize Holdinghausenové č. p. 184, která představuje zřejmě nejhodnotnější liberecký vzor módního dobového neoklasicismu.³⁹³ Vilová architektura tvořila hlavní náplň zakázek ateliéru, což potvrzovala i jediná realizace pro Jablonec nad Nisou. Ateliér se zde pokoušel uspět i s návrhem na „novou radnici“ v převážně historizujícím stylu, ale nakonec uspěl umělecky výraznější projekt Karla Wintera.³⁹⁴

---

kteřou Max Kühn navrhl rovněž ve 20. letech. Dochází k závěru, že liberecká realizace má poměrně stejnou dispozici a v celkovém pojetí se liší jen v detailech. Kupříkladu vila Ph. G. Vollerta je honosnější a přijímá dekor pomocí rámování oken, pilastrů či lizén, což na jablonecké vile chybí.

³⁹⁰ Jaroslav Zeman ve své studii o ateliéru Losow & Kühne uvádí, že sloučení „starého s novým“ vyhovovalo vkusu sudetských Němců, kteří vždy vzhlíželi s obdivem ke „staré vlasti“, přičemž se nejednalo pouze o přejímání a míšení prvků, ale o osobitý a tvůrčí přístup, podpořený perfektními znalostmi historické architektury a jejich principů. Zároveň však podávali velmi citlivou reflexi na moderní formy a materiály. ZEMAN, Jaroslav. Mezi tradicí a modernitou - tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách. In: *Fontes Nissae* XII/2011. s. 133.

³⁹¹ V roce 1932 zde měl Hans Max Kühne svou vlastní výstavu, jak o tom informuje novinové články: Architektur Ausstellung Hans Max Kühne. *Reichenberger Zeitung*, 17. 1. 1932. s. 7.

³⁹² Výškově správní budovu Spolku pro chemickou a hutní výrobu překonal až Všeobecný Penzijní ústav v Praze (1934) a Bařova administrativní budova 21 ve Zlíně (1938). ZEMAN, Jaroslav. První mrakodrap v Československu. In: *ASB - architektura, stavebnictví, byznys*. Roč. VII., č. 2. Praha: Jaga Media, 2010. s. 66 - 68.

³⁹³ ZEMAN, Jaroslav. Mezi tradicí a modernitou - tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách, s. 144.

³⁹⁴ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3100.

5.3.4.1 Vila Löbel

Vila továrníka a obchodního rady Huga Löbla je jedním z příkladů architektonické tvorby dvacátých let 20. století, kdy navzdory existenci nových forem účelně vítězí neoklasicismus, coby reprezentativní sloh. Továrník Hugo Löbel byl majitelem prosperující fabriky s bezmála padesátiletou tradicí *Kramer & Löbl*, která se zabývala výrobou elektrotechnického materiálu se zaměřením na domácí spotřebu i export.³⁹⁵ Jakožto zámožný zadavatel architektonického díla si mohl Löbel dovolit objednávku velmi luxusního sídla s typicky naddimenzovaným interiérem, který byl pro takovéto vily charakteristický. Stavbu objektu provedla firma Maxe Dauta, stejně tak jako vilu pro Luize Holdinghausenovou.³⁹⁶

Členitý půdorys vily má tvar písmene „L“, přičemž nevytváří přísně pravoúhlé linie, které by naprosto kopírovaly klasicistní formy. Oblý vystouplý rizalit cylindrického tvaru, umístěný v ose zahradního průčelí napovídá o lehce barokizujícím charakteru stavby, stejně tak, jako oblouková okna, použitá v prvním patře. Klasicistní formy naopak podtrhují pravoúhlá okna přízemí a pravidelný rastr, kterého jsou všechna okna součástí. Hladkou fasáda budovy je obohacena jen nadokenní římsy v přízemí, které využívají dekorativního prvku girlandy.

Celý interiér byl koncipován velmi prostorně, na čemž se podílela zejména vstupní hala s dřevěným schodištěm vedoucím do patra, mramorovým krbem a velkým vitrážovým oknem. Z haly bylo možné dostat se do elegantně pojaté zimní zahrady, která vystupovala z hmoty celé stavby a disponovala střešní terasou přístupnou z patra. V patře se nacházel pokoj pro hosty, ložnice rodičů, dětský pokoj s místností pro vychovatelku a dvě koupelny. Vytápění obstarávalo ústřední topení, situované v suterénu.³⁹⁷ V interiérech se dochoval původní mobiliář, včetně táflování,³⁹⁸ vestavěných skříní, schodiště do patra a mimořádně kvalitní replika klasicistních kamen.³⁹⁹

Osudy stavby jsou vždy úzce spjaty s životem vlastníka a nejinak tomu je i v tomto případě. Rodina Hugo Löbla byla židovského původu a jejich majetek byl v rámci arizace

---

³⁹⁵ Firma *Kramer & Löbel* vznikla v roce 1868 a jejími zakladateli byli Albert Löbel a Gustav Kramer. Původní zaměření podniku se vztahovalo na zpracování skla a jeho následný export. Kramer po dlouholeté spolupráci z firmy odešel a pravděpodobně si založil vlastní podnik, přičemž za Alberta Löbela nastoupil do firmy jeho syn Hugo a stal se tak jejím jediným majitelem. V roce 1908 se firma začala specializovat na elektrotechnické výrobky a za tímto účelem si v roce 1910 nechala postavit fabriku v Jabloneckých pasekách. V roce 1930 zaměstnávala na 300 pracovníků a stala se jednou z největších specializovaných firem v tomto odvětví. ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 371.

³⁹⁶ Max Daut si nechal fotografii Vily Löbel i Vily Holdinghause zveřejnit do svého propagačního materiálu. Tamtéž, s. 380.

³⁹⁷ ZEMAN, Jaroslav. Mezi tradicí a modernitou - tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách, s. 145.

³⁹⁸ Táflování, nebo také deštění je obklad pomocí dřevěných desek, které jsou často spojovány na tzv. polodrážku na lišty, v omítce či ve zdivu.

³⁹⁹ ZEMAN, Jaroslav. Mezi tradicí a modernitou - tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách, s. 145.

vyvlastněn. Dcery Hugo Löbla emigrovaly ještě před válkou do Anglie, přičemž po roce 1945 jim byla jablonecká nemovitost soudně navrácena. V šedesátých letech 20. století vilu prodaly firmě Jablonex, která její prostory využívala především k obchodně - reprezentativním účelům a potom zde zřídila klubovou restauraci.⁴⁰⁰ Ačkoliv je objekt ve stálém zájmu památkářů, je v současnosti nevyužívaný.

5.3.5 *Heinrich Lauterbach*

Heinrich Lauterbach se narodil v roce 1893 ve Vratislavi, kde také absolvoval Akademii pro umění a umělecká řemesla.⁴⁰¹ Zde studoval sochařství pod vedením Hanse Poelziga. Další vysokoškolské studium absolvoval na Vysoké škole technické v Darmstadtu (1913 - 1914) a pokračoval ve stejném oboru i v Drážďanech (1919 - 1920), kde obdržel titul diplomovaný inženýr architekt u prof. Martina Dülfera, který se stal na přelomu století významným představitelem secese a byl autorem řady realizací zejména v rodné Vratislavi. První polovina dvacátých let 20. století pro architekta představovala období, kdy získával potřebné zkušenosti a praxi v rozmanitých projekčních kancelářích v Berlíně, Kasselu nebo v Opoli. V roce 1925 již pracoval jako samostatný architekt a usadil se ve Vratislavi. Stal se členem Svazu německých architektů i organizace Deutscher Werkbund, v letech 1926 - 1929, přičemž zastával funkci předsedy její slezské pobočky a byl rovněž členem prestižního berlínského sdružení architektů „Der Ring“. V roce 1929 se zúčastnil příprav výstavy „Wohnung und Werkraum“ ve Vratislavi.⁴⁰² V jejím rámci vyprojektoval obytný dům a tři varianty patrového bytu v řadovém domě. Principy těchto prezentovaných staveb později aplikoval na obě jablonecké stavby. Již v roce 1932 vyšel o jablonecké Háskově vile článek v časopise *Innen Dekoration*.⁴⁰³

Období jeho profesury na vratislavské Akademii je datováno do let 1930 - 32, v roce 1935 pobýval v Dalmácii, načež jeho strmě stoupající kariéru přerušila vojenská služba. Po ní

---

⁴⁰⁰ HALÍK, Petr. (ed). *Slavné vily Libereckého kraje*, s. 87.

⁴⁰¹ Životopisné údaje se dovidáme přímo z Lauterbachovy monografie autobiografického rázu: LAUTERBACH, Heinrich. *Bauten 1925 - 1965*. Berlin, 1971. Některé údaje uvádí také KOBER, Jan., et al. *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 172.

⁴⁰² Výstava Werkbundu Wohnung und Werkraum ve Vratislavi byla organizovaná slezskou pobočkou pod Lauterbachovým vedením. Cílem byla propagace moderní architektury a bydlení, přičemž vzorem se stala výstava Die Wohnung, která byla rovněž pořádána Werkbundem, avšak ve Stuttgartu v roce 1927. Ve Vratislavi šlo také o to, aby byla výstava přehlídkou především kultury německého Východu a na rozdíl od Stuttgartu se tak na vratislavské výstavě představili pouze místní architekti: Hans Scharoun, Heinrich Lauterbach, Adolf Rading, Morith Hadda, Theo Effenberger, Ludwig Moshamer, Paul Häusler, Paul Heim, Emil Lange, Albert Kempter a Gustav Wolf. KARÁSKOVÁ, Iva. *Funkcionalistická architektura v Jablonci nad Nisou* (diplomová práce). Dějiny výtvarných umění. Olomouc, 2009. s. 54 - 58.

⁴⁰³ NOWAK - RISCHOWSKI, Edith. Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach. In *Innen Dekoration*, XLIII, 1932, č. 11, s. 378 - 389.

následoval nucený odchod z Vratislavi, kde musel zanechat veškeré dokumenty, díky čemuž se jeho osobní archiv z předválečného období nedochoval. Do své rodné Vratislavi se již nevrátil. Ještě během války i po ní, v letech 1947 - 1950, vyučoval na oddělení architektury Vysoké školy technické ve Stuttgartu a následně byl jmenován profesorem na Vysoké státní odborné škole pro výtvarná umění (Werkakademie) v Kasselu. Zde působil až do roku 1958. Nejen učitelství, ale také členství v berlínské Akademii umění prokazuje napříč jeho životem úspěšnou kariéru a uznání na poli architektury. Od roku 1960 žil ve městě Biberach an der Riss, kde ve věku 80 let v roce 1973 zemřel.⁴⁰⁴ Krátce před tím však stihl dokončit monografii *Bauten*, ve které o sobě uvádí autobiografické údaje a také popisuje a dokumentuje většinu svých staveb (naštěstí i ty, ke kterým se nedochovala plánová dokumentace).⁴⁰⁵

Jak již bylo řečeno - stěžejní momenty jeho tvorby jsou spjaty právě s Jabloncem nad Nisou a dvěma zdejšími zcela nezaměnitelnými vilami, které vešly do povědomí jako Háskova vila a Schmelowského vila.

5.3.5.1 Háskova vila

Vila je situována v Průběžné ulici na mírném návrší v severní okrajové části města, poblíž přehrady Mšeno. Parcela, na které je dům postaven, je poměrně rovná, přičemž terén zahrady má od severu k jihu výrazně svažité charakter.⁴⁰⁶ Z tohoto důvodu byly některé části zahrady vyrovnány navážkou a podepřeny kamennými zídkami.

Na počátku 20. století byla tato čtvrť ještě nezastavěná a okolní příroda byla téměř nedotčená. Snad i proto se v Lauterbachových dílech pro Jablonec nad Nisou nezapře specifická teorie funkcionalismu, kterou publikoval v pěti bodech francouzský architekt Le Corbusier ve své knize *Vers une architecture* z roku 1923. Hlavními principy bylo stavět domy na sloupech, čímž se měl uvolnit prostor pro zeleň a volný pohyb. Za použití těchto podpor se dům oddělí od země a volně se „vznáší“ nad zahradou. Dalším principem byl tzv. volný půdorys, který vyplýval z předešlého předpokladu. V domě, kde nesou sloupy sílu všech podlaží je totiž umožněno volné členění nenosnými příčkami, čímž se nabízí prostor pro netradiční půdorysné uspořádání. Stejně tak jsou díky sloupové podpoře řešena volným způsobem i okna a kompletní průčelí domu. Mezi podpěrami vzniká dostatek místa pro tzv.

---

⁴⁰⁴ KARÁSKOVÁ, Iva. *Funkcionalistická architektura v Jablonci nad Nisou* (diplomová práce). Dějiny výtvarných umění. Olomouc, 2009. s. 50 - 54. Lauterbachova dochovaná pozůstalost společně s plány k poválečným realizacím je uložena v berlínské Akademii.

⁴⁰⁵ LAUTERBACH, Heinrich. *Bauten 1925 - 1965*. Berlin, 1971.

⁴⁰⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost rodiny Háskovy Jablonec nad Nisou. Inv. č. 589, plánová dokumentace č. p. 449.

pásová okna, která přivádějí do domu více světla a provzdušňují interiér. Posledním principem Le Coubusierovi teorie jsou střechy řešené jako plochy pro odpočinkové terasy a zahrady.⁴⁰⁷ Takto řešené střešní prostory měli vynahradit zeleň, kterou zničila hmota domu. Háskova vila v době svého vzniku dokonale podporovala spojení architektonického díla s přírodním rámcem, čehož si povšimli i redaktoři renomovaného umělecky zaměřeného časopisu *Innen Dekoration*, kde v roce 1932 vyšel článek s názvem *Haus in Vorgebirge*. Autorka statě v úvodu popisuje okolní krajinu v návaznosti na umístění domu: „*Bei Reichenberg und Gablonz senkt sich das Sudeten - Gebirge in sanftem Fall, um noch einmal vom Paß anzusteigen im Gebirgskamm des Jeschken. Es ist kein uher Steilhang wie auf der preußischen Seite dieses Grenzgebirges, sondern ein leichtes Hinübergleiten in die satte, duftende Lieblichkeit des böhmischen Hügellandes...Hier ist altes deutsches Kulturland, und es ist bis zum heutigen Tag mit dem ehemals der Krone Böhmen zugehörigen Schlesien aufs engste verknüpft. Und aus Schlesiens Hauptstadt holte sich der Gablonzer Bauherr den Baumeister für sein Heim, das hoch am Berghang gelegen ist, über der Stadt, mit dem Blick in das blaue Tal und auf die Höhenzüge des Jeschken. Wenn agend die Forderung nach Verknüpfung der umgebenden Natur in die Häuslichkeit eine ideale Entsprechung gefunden hat, so ist dies hier, in dem nach Entwurf von Architekt Heinrich Lauterbach erbauten „Haus H. in Gablonz“ geschehen. Und nicht beder kann man die künstlerische Substanz dieser Schöpfung deuten, als indem man auf die eigentümliche Identität der „inneren Form“, die Identität zwischen dem bildnerischen Gesetz dieser Landschaft und dem bildnerischen Prinzip dieses Hauses hinweist. Es ist das Landschafts - Gefühl des bauenden Künstlers, ein eminenter Sinn für die ganz bestimmten Kompositions - Elemente eines Panoramas, was hier als inspirierende Kraft gewirkt hat.*“⁴⁰⁸ Stavba Háskovy vily tak naplňovala ideál harmonického spojení bydlení s okolní přírodou a to dokonce i v interiéru - široká pásová

---

⁴⁰⁷ Viz LE CORBUSIER, Saugnier. *Za novou architekturu*. Praha: Petr Rezek, 2005.

⁴⁰⁸ volným překladem: *U Liberce a Jablonce se pohraniční hory sklánějí do malebného údolí, aby se ještě jednou vzezřely do horského hřebene hor Jizerských. Nejsou tak příkré jako hory na pruské straně a jsou přirozeným přechodem do šťavnaté a voňavé české vrchoviny....je to země staré německé kultury a do dnešních dnů je velmi těsně spjata se Slezskem, které patřilo pod českou korunu. A právě z hlavního města Slezska byl jabloneckým majitelem povolán stavitel domu, jenž stojí vysoko na horském svahu nad městem a shlíží do modrého údolí a na panorama Jizerských hor. Hledáme - li příklad ideálního spojení krajiny a stavby, vstupu přírody do přibytíku, pak můžeme bez váhání uvést Háskovu vilu postavenou podle návrhu architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci. Nenalezneme dokonalejší substanci, než je identita „vnitřní formy“ - identita mezi výtvarným zákonem této krajiny a výtvarným principem tohoto domu. Jeto cit pro krajinu projektujícího umělce, mimořádný smysl pro určující kompoziční prvky panoramatu, co zde působilo jako inspirující síla.“ NOWAK - RISCHOWSKI, Edith. Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach. In *Innen Dekoration*, XLIII, 1932, č. 11, s. 379.*

okna stále nabízejí výhled na panorama romantické vodní hladiny přehrady v údolí a vzdálenější kopce s vrcholem Ještědu na horizontu.⁴⁰⁹

Základní plánovací podklady jsou datovány převážně do března roku 1931 a skládají se z celkem sedmi nákresů - situační plánek, půdorys přízemí, půdorys prvního a druhého patra, dvě pohledové varianty jednotlivých průčelí (severní a západní, východní a jižní), podélné řezy a příčné řezy. Půdorysy, podélné a příčné řezy jsou velmi podrobné a precizně vypracované v měřítku 1:50, ostatní neméně kvalitní výkresy jsou v měřítku 1: 100. Plány byly vyhotoveny v Breslau,⁴¹⁰ opatřeny podpisem Jarosava Hásky co by zadavatele, Heinricha Lauterbacha jakožto architekta a razítkem a podpisem Maxe Dauta, jehož firma stavbu zrealizovala. Samozřejmě nechybí ani prováděcí razítko stavebního úřadu, čímž byl projekt s doplňujícími administrativními náležitostmi schválen.⁴¹¹

Z plánů je patrné, že půdorys vily je navržen ve tvaru písmene „L“ a tvoří jej dvě kolmá křídla - menší jižní a větší západní, které obsahuje hlavní obytné prostory.⁴¹² Z půdorysu pak vystupuje ještě malé, ze severu přimknuté křídlo obdélného půdorysu. Zastavěná plocha činí cca 200 m² a je složena ze tří kubusů - jádro domu tvoří západní křídlo, které má obdélný charakter a na svých koncích se vyznačuje zaoblením hmoty. K této části přiléhá ještě hranolovité severní křídlo, které se chová jako typický prvek tzv. Raumplanu, neboť převyšuje ostatní části domu o jedno podlaží. Samotná konstrukce domu se liší od druhé, pozdější Lauterbachovy architektury v Jablonci nad Nisou - na rozdíl od Schmelowského vily tvoří Háskovu vilu ocelobetonové rámy z cca 15 cm tlustých dutých bloků, obložených heraklitem. Celková tloušťka stěn, včetně vnější a vnitřní omítky je kolem 25 cm.⁴¹³

Základním předpokladem pro moderní vilu se stalo funkční uspořádání jednotlivých podlaží. V přízemí se nacházelo provozní technické zázemí (sklepy, prádelna, vyhřívaná sušárna, centrální kotelna, garáž a byt řidiče, pod kterým se skrýval další komplex místností).

---

⁴⁰⁹ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 151.

⁴¹⁰ Breslau je německý název pro Vratislav, polsky Wrocław. Jedná se o historické hlavní město Dolního Slezska.

⁴¹¹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost rodiny Háskovy Jablonec nad Nisou. Inv. č. 589.

⁴¹² Kompletní dispozice Háskovy vily vychází z modelu rodinného domu č. 35 pro výstavu Wohnung und Werkraum ve Vratislavi. Na přání manželů Háskových došlo jen k několika málo úpravám tak, aby dům vyhovoval jejich představám a požadavkům. Je oproti domu č. 35 větší a složitěji komponovaný, nejen proto, že má o několik poschodí více. V domě pro výstavu Wohnung und Werkraum umístil Lauterbach všechny místnosti vedle sebe, pouze s výjimkou kotelny a sklepa, které byly situovány do suterénu. Obě stavby jsou však podobné, co se týče půdorysu a vybavení interiéru. O Lauterbachově vile na výstavě Wohnung und Werkraum se dočteme v článku LAUTERBACH, Heinrich. Der unverstellte Wohnraum. In *Innen Dekoration: mein Heim, mein Stolz; die gesamte Wohnungskunst in Bild und Wort*. XL, 1929, Heft 11, s. 418 - 419.

⁴¹³ KARÁSKOVÁ, Iva. *Funkcionalistická architektura v Jablonci nad Nisou* (diplomová práce), s. 24.

Hlavní vchod je vměstnán mezi křídla domu a přes zádveří se vcházelo do předsíně a jednoramenným schodištěm s prosklenou stěnou bylo možné vystoupat do prvního patra. Obytné místnosti domu se nacházely v prvním patře, které bylo rozděleno do několika částí. V západním křídle byly společné obytné místnosti a jejich hospodářské zázemí, v jižním křídle soukromé pokoje jednotlivých členů rodiny. Mezi oběma křídly se nacházela otevřená předsíň, z níž vedly samostatné vchody do všech zmíněných částí prvního patra. Jižní křídlo se skládalo z budoáru, dvou ložnic, dětského pokoje, koupelny a toalety. Do západního křídla architekt situoval velkou obytnou halu, rozdělenou zčásti prosklenou zástěnou na jídelnu a obývací pokoj. K obytné části přiléhalo hospodářské zázemí - kuchyně, spižírna, hospodářská místnost a pokoj služebné. V půdorysně nevelkém třetím podlaží byl hostinský pokoj, sklad zavazadel a fotokomora. Původní vybavení domu bohužel není dochováno. Po druhé světové válce byl objekt používán pro různé účely a necitlivými stavebními zásahy byla degradována jeho památková hodnota. Z dobových fotografií a soupisu inventáře můžeme tedy jen nastínit, jak interiér vypadal dříve: na rozdíl od Kulkovy vily,⁴¹⁴ jejíž interiéry jsou jemné a světlé, byla Háskova vila laděná do kontrastních barev - bílé a černé, několik stupňů šedi, zářivý akcent červené podlahy nebo žluté stěny, teplý odstín dřeva a studený tón stříbrolesklého kovu. Mezi použité materiály patřily opakní sklo, barevné linoleum, chromovaná ocel a niklová mosaz. Vedle nábytku s trubkovitou konstrukcí dotvářel interiér i běžný dřevěný nábytek. V obývacím pokoji byl instalován jako ústřední prvek mramorový krb a kromě sedacího nábytku zde ještě stálo křídlo. Jídelna byla vybavena velkým kulatým stolem a oddělena zčásti buffetem, zčásti prosklenou zástěnou. Na stěnách visely obrazy českých malířů i regionálních umělců.⁴¹⁵

Zadavateli projektu Háskovy vily byli novomanželé Jaroslava a Zdeňka Háskovi,⁴¹⁶ které z výstavy moderního bydlení ve Zhořelci nejvíce zaujala právě maketa domu

---

⁴¹⁴ Viz samostatná kapitola.

⁴¹⁵ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 151.

⁴¹⁶ V SOKA Jablonec nad Nisou je uložen fond Pozůstalost rodiny Háskovi. V inventáři je uvedené, že se jedná o typickou buržoazní rodinu předmnichovské republiky, jejímž nejvýznamnějším členem byl Rudolf Hásek, bratr Josefa Háška. Rudolf se za první světové války účastnil bojů na východně frontě, kde padl do zajetí. Následně se stal legionářským důstojníkem, velitelem kulometné roty úderníků a později velitelem prvního úderního praporu. Na jaře v roce 1918 projevil jako velitel elitní jednotky neúprosnost v boji proti sovětské moci. Jeho jednotka byla mnohokrát nasazena po boku bělogvardějských vojsk proti RA a to na nejhorších úsecích. Účastnila se rovněž potlačení nepokojů ve vlastních legiích a odzbrojení neposlušných jednotek. To umožnilo Rudolfovi poměrně rychlý služební postup a roku 1919 byl povýšen na majora. Po svém návratu do Jablonce nad Nisou se stává společníkem rodinné firmy. Fond poskytuje zajímavý dokumentární a pramenný materiál o činnosti legií a jejich kontrarevoluční činnosti v Rusku. Korespondence převážně osobní povahy je jistě velmi cenným historickým materiálem, ovšem pro potřeby této práce připadají v úvahu pouze plány rodinných vil, které jsou

navrženého architektem Heinrichem Lauterbachem. Jaroslav Hásek byl podnikatelem - vlastnil se svým starším bratrem Rudolfem firmu s názvem „Bratři Háskové - export, Jablonec n. N.“, přičemž každý z nich si postupně nechal postavit v obci Mšeno svou rodinnou vilu.⁴¹⁷

5.3.5.2 Schmelowského vila

Zřejmě nejzachovalejší z jabloneckých funkcionalistických solitérů je vila čp. 3102, která je z východu ohraničena Opletalovou ulicí, dřívější *Emil Müller Gasse* a ze severu ulicí Dr. Randy, dřívější *Dr. Randa Strasse*.⁴¹⁸ Pozemek, který si manželé Schmelowsky zakoupili jako parcelu pro výstavbu domu, se nachází ve vilové čtvrti, na počátku 20. století ještě nezastavěné. Ulice *Emil Müller Gasse* zde byla vybudována teprve v roce 1880 v rámci velkého stavebního boomu, kvůli kterému musel být zhotoven nový zastavovací plán, upravující malé plochy do 27 ha. Později došlo v této oblasti k výstavbě osmi obytných městských domů, přičemž šlo spíše o menší a nízké stavby než li o činžovní domy, známé z centra města. Tato vilová čtvrť s blokovou zástavbou dostala název *Neubausiedlung*.⁴¹⁹

Plánová dokumentace je předmětem soukromého archivu dnešního majitele vily Pavla Svobody. Není úplná, zachovala se jen částečně - obsahuje celkem tři výkresy a několik doplňkových nákresů detailů. Plány nazvané jako „*Wohnhaus M.U.DR. Schmelowsky*“ jsou datovány k březnu roku 1933. Výkresy domu jsou provedeny v měřítku 1:100, podepsané zadavatelem Fridrichem Schmelowským, architektem Heinrichem Lauterbachem a stavitelem Albertem Thamerem. Poslední z jmenovaných přidal pod svůj podpis i razítko se sídlem firmy: *Dipl. Ing. Albert Thamerus, Gablonz a. d. Neisse, Bürgerstrasse 10*. Nechybí ani podpisy členů stavební komise a informace o kolaudaci, která proběhla v září téhož roku.⁴²⁰ Tyto plány, které se zachovaly, byly pravděpodobně jen pro potřeby stavebního povolení.⁴²¹ O popisu domu a kompletním příběhu jeho stavby nám kromě výkresů podává dobové

---

rovněž předmětem tohoto fondu. SOKA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost rodiny Háskovy Jablonec nad Nisou. Inv. č. 589. Evid. č. S75.

⁴¹⁷ Rudolf Hásek si nechal svou vilu postavit již v roce 1926 na návrh Oldřicha Lisky z Hradce Králové. Jednalo se o stavbu v duchu moderní architektury s velmi působivou fasádou, která ovšem nedosahovala takových uměleckých hodnot, jako sousední vila Jaroslava Hásky, vyprojektovaná Heinrichem Lauterbachem. STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 147. Plány k tomuto domu jsou rovněž součástí fondu Pozůstalost rodiny Háskovy Jablonec nad Nisou.

⁴¹⁸ Soukromý archiv současného majitele Pavla Svobody, Opletalova 3102, Jablonec nad Nisou.

⁴¹⁹ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 64.

⁴²⁰ Soukromý archiv Pavla Svobody, Opletalova 3102, Jablonec nad Nisou. Součástí sbírky je také 23 fotografií z průběhu stavby a maketa domu.

⁴²¹ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 153.

svědectví také článek v periodiku *Das ideale Heim: das Schweizer Wohnmagazin*, který byl publikován po dostavbě domu v roce 1934.⁴²²

MUDr. Friedrich Franz Schmelowsky se narodil v Tisé u Děčína a přešel do Jablonce nad Nisou v roce 1922. Jako doktor se zaměřoval na kožní a pohlavní choroby a působil co by vedoucí lékař na oddělení kožních a pohlavních chorob v jablonecké okresní nemocnici. Oženil se v roce 1929, z čehož přirozeně vyplynula i potřeba vhodného rodinného příbytku, ačkoliv pár neměl nikdy děti. Manželé se znali s Háskovými, pro které již Lauterbach projektoval a byli to s velkou pravděpodobností oni, kdo jim věhlasného architekta doporučili.⁴²³

Dům je postaven na obdélném půdorysu s rozměry 22, 8 x 5, 9 m, což vytváří jeho charakteristický protáhlý tvar. Tento základní kubus se vyznačuje zaobleným výběžkem, podpíraným pilíři z traverz. Na něj doléhá hmota dalšího patra, které obsazuje zhruba dvě třetiny jeho celkové délky a na východní straně o několik metrů „přepadá“. Z jižního průčelí domu předstupuje před plochu stěn pouze arkýř koupelny a vřetenové schodiště. V tomto průčelí je dům obrácen směrem do zahrady a díky velkým proskleným plochám působí daleko otevřeněji,⁴²⁴ než průčelí obrácené do ulice, kde jsou jen štíhlá pásová okna v prvním patře a dvě větší, téměř čtvercová, okna ve druhém patře. Z hmoty severního průčelí vystupuje jen plochá markýza nad vchodem. V duchu funkcionalismu má každé podlaží domu svůj účel a funkci. Technicko - hospodářskému zázemí domu je věnován suterén, strukturovaný úzkou chodbou se schodištěm, vyústujícím do místnosti s kuchyní v přízemí. Z chodby se lze dostat do jednotlivých prostor s kotelnou, prádelnou a sušárnou, fotokomorou, místnosti pro řidiče, skladem s nářadím, malého sklepa, sloužícího k uchování zásob potravin a toalety. Vzhledem k tomu, že terén parcely je svažité, probíhá přirozené osvětlení suterénu pomocí sedmi úzkých obdélných okének pouze na jižní straně objektu. A jelikož odpočinkových ploch v případě funkcionalistických staveb není nikdy dost, je pod obytnou částí domu hmota suterénu „neúplná“ a na západní straně ponechává prostor pro terasu. Přízemí je rozčleněno na dvě části - obytnou a hospodářskou. Vstup do domu probíhá skrze malou halu, která je dělítkem mezi těmito prostory. Vlevo se pokračuje do obytných prostor nejprve do jídelny, které

---

⁴²² HEYKEN, Richard. Wohnhaus in Stahlskelett Bauweise. *Das ideale Heim: das Schweizer Wohnmagazin*. VII, 1934. s. 237 - 247.

⁴²³ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 153.

⁴²⁴ Proskledná obytná část dle některých názorů působí přímo jako *prostředník mezi zahradou a domem*, nicméně je dle dobového popisu zároveň velkou slabinou napojení prosklené části na robustné zdivo. HEYKEN, Richard. Wohnhaus in Stahlskelett Bauweise. *Das ideale Heim: das Schweizer Wohnmagazin*. VII, 1934. s. 234 - 237. s. 242.

dominuje kruhový, variabilně nastavitelný stůl. Obytný pavilon specifický svou prosklenou jižní stranou byl navržen pro účely obývacího pokoje. Jeden ze skleněných panelů hraje roli dveří a z místnosti se dá po vřetenovém schodišti vejít přímo na terasu a odtud dále do zahrady. Z haly se jednoramenným schodištěm vstupuje do privátního patra s prostornou ložnicí, koupelnou, toaletou, pokojem pro hosty a obytnou terasou. Originálně vybavená koupelna se od doby svého vybudování prakticky nezměnila a našli bychom v ní dobové nedělené trojité umyvadlo stojící na trubkových chromovaných nohách, vanu, bidet, to vše s nezměněnou armaturou zapuštěnou ve zdi i s vodovodními kohoutky. Součástí dalšího, do současnosti nezměněného, vybavení jsou: nástěnné zrcadlo, skleněné poličky, konzole na toaletní potřeby, osvětlovadlo, obklady stěn a dlažba.⁴²⁵

Lauterbach pro stavbu konstrukce vily použil inovativní stavební postupy. Základní konstrukce je provedena pomocí ocelového skeletu, který tvořil kostru pro tzv. sendvičové zdivo. Z vnější strany je pod omítkou jako první vrstva 7 cm silných velkoformátových dutých desek před dvojitými železnými oporami. Vzduchové vrstvy se střídají s 5 cm silnými heraklitovými deskami nebo 7 cm silnými velkoformátovými dutými deskami a vše je potom uzavřeno stejnou vrstvou jako zvenčí. Vyztužení obou vrstev desek probíhá kulatými železnými vložkami a na skelet jsou desky zavěšeny pomocí háků tak, aby se opory, tedy části skeletu, mohly při výkyvech teplot rozpínat nebo naopak. Co se týče použití dalších materiálů, pak střecha domu je oplechovaná mědí, přičemž nad horním patrem je použitý dřevocement. Tepelně je střecha izolována 5 cm silnými heraklitovými deskami. Rámy oken jsou kovové stejně jako vrata od garáže či vstupní dveře, na nichž se dochovala i původní plechová poštovní schránka. Zachovaná zůstala i škrábaná brizolitová omítka.⁴²⁶

Stejně tak jako u Háskovy vily, i zde Lauterbach vychází z určitých specifík funkcionalismu. Aerodynamický funkcionalismus se opíral o myšlenku konstrukcí jakožto dopravních prostředků - nejčastěji zaoceánských lodí, moderních automobilů, letadel a dalších symbolů technického pokroku. Nové stavební technologie umožnily projektovat domy v neobvyklých geometrických tvarech, ve kterých se zrcadlil rozpor mezi válcovitými a pravoúhlými tvary. Takovým způsobem byla navržena i Schmelowského vila. Ne náhodou svými liniemi, rozložením hmoty a především detaily (např.: arkýř koupelny s kulatým okénkem) připomíná zaoceánský parník. Jan Kober uvádí, že stavba má záměrně připomínat

---

⁴²⁵ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 157.

⁴²⁶ Velmi detailní stavební analýzu objektu poskytuje průzkumová zpráva Petra Ulricha z roku 1999. URlich, Petr. *Vila Mudr Schmelowsky architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci nad Nisou (1931 - 1932(3)) v ulici Dr. Opletala: Stavebně architektonické posouzení*, Praha: 1999.

lod' kotvící ve svahu pod ulicí, která se v naší fantazii může změnit v námořní molo:⁴²⁷ „Do domu se vstupuje přes lodní lávku, za kulatými okny v hlavním a zahradním průčelí tušíme kajuty lodi, obytná hala s prosklenou stěnou do zahrady připomíná výhled z velitelského můstku, odkud nás točité vřetenové schodiště zavede na jednu z palub, zahradní terasu uzavírající půdorys suterénu.“⁴²⁸ Propracovaná prostorová skladba objektu, která metaforicky přibližuje obraz zaoceánského parníku, zcela jistě zapadá do věhlasné doby Jablonce nad Nisou, kdy lod' rakouského Lloydů určená pro obchodní účely vlastnila parník s názvem *Gablonz*.⁴²⁹ Z památkového hlediska nelze opomenout ani promyšlenou kompozici objektu vzhledem k přírodnímu terénu nebo jeho nadčasovou konstrukci a vybavení, díky kterému je vila schopná plnit nároky nynějších obyvatel víceméně v nepozměněné podobě.

Co se týče dnešního stavu Schmelowského vily, lze konstatovat, že přístup současného vlastníka je vsutku příkladný.⁴³⁰ Postupná rekonstrukce objektu byla spolufinancována z veřejných zdrojů a zásluhou majitele je vila přístupná veřejnosti. V průběhu let došlo jen k několika zásahům do původního stavu a to z důvodu nehospodárnosti. Úskalím v pohodlném bydlení se stala přílišná otevřenost stavby (např.: vysunutí obytné haly nebo koupelny do volného prostoru směrem do zahrady), následkem čehož docházelo k tepelným ztrátám. Tato skutečnost se v prostředí nepříznivého klimatu podhorského městečka jeví jako velmi akutní nedostatek, a proto byly stěny obloženy rohožemi z přírodního materiálu a některé původně prosklené části byly zazděny. Další stavební úpravy byly motivovány specifickými uživatelskými potřebami a nijak nepoškodily památkovou hodnotu objektu mezinárodního významu.⁴³¹

5.3.6 *Heinrich Kulka*

Předešlé řádky vypráví o tvorbě architektů německé národnosti, ke kterým nebyl osud v Československu nijak zvlášť nakloněn před válkou ani po jejím konci, kdy jich většina, i přes protesty veřejnosti, musela opustit svou rodnou zem. Díla dříve uznávaných umělců tak

---

⁴²⁷ Stavby inspirované konstrukcemi lodí byly pro vřatislavské architektky charakteristické a na výstavě z roku 1929 se objevovaly zcela běžně. Byl to například věžový dům Adolfa Rdinga, který byl příznačně nazýván WuWA - parník nebo budova svobodárny od Hanse Scharouna. Rovněž díla Moritze Hadda a Ludwiga Moshamera připomínala v prostoru svých střešních lodních palub. STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 153.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 153.

⁴²⁹ KAŠPAR, Jan. *Jablonce nad Nisou: Stručný průvodce sedmi stoletími města*, s. 27.

⁴³⁰ O tom co se stalo s manžely Schmelowskými po roce 1945, nebyly doposud zjištěny žádné bližší informace ani stopy vedoucí k jejich příbuzným. Jisté je jen to, že byli v rámci odsunu i nucení Jablonce nad Nisou opustit. HALÍK, Pavel, et al. *Slavné vily Libereckého kraje*, s. 112.

⁴³¹ Tamtéž, s. 156 - 157.

byla postupně opomíjena, pro neznalost rovněž umělecky zdiskreditována, a máme jim tedy co *dlužít*.⁴³² Podle Zdeňka Lukeše je však třeba *splatit dluh* i židovským architektům, kteří to v předválečném Československu neměli o nic jednodušší. Jedním z nich byl právě Heinrich Kulka, který se 29. března 1900 narodil židovským rodičům v Litoveli.⁴³³ Během studií na Vysoké škole technické ve Vídni se seznámil s Adolfem Loosem. Byl jeho přesvědčeným žákem, v letech 1920 - 1923 kresličem v jeho ateliéru (spolupracoval s ním například na návrhu domu The Chicago Tribune), od roku 1926 pro Loose pracoval v Paříži a často vedl dokončování jeho staveb i v Československu, nebo se na nich přímo podílel, jako Loosův partner.

Nutno zmínit, že svá předchozí studia Heinrich Kulka nedokončil, proto se jako posluchač vídeňské univerzity přihlásil znovu v letech 1937 - 1938. Tentokrát sice úspěšně dostudoval, ale vzhledem k jeho židovské národnosti mu bylo zakázáno vykonávat povolání. Byl pravděpodobně nucen odejít do Hradce Králové, kde přebýval u svých známých a věnoval se několika zakázkám.⁴³⁴ Situace se pro židovské obyvatelstvo neustále ztěžovala a Kulka musel projít několika zdlouhavými administrativními procesy, než mu bylo umožněno odcestovat alespoň do Británie a v roce 1940 do Austrálie, kam za ním mohla i jeho rodina. Zde působil jako přední novozélandský architekt až do své smrti 7. května 1971.

Jednou ze tří nejvýznamnějších jabloneckých vil je právě Kulkova „*Villa Kantor*“ která byla postavena v letech 1933 - 34 firmou Ing. Ulbrich und Sohn. Zadavateli tentokrát nebyly exportéři skla a bižuterie, jak bylo v kraji nepsaným pravidlem, nýbrž podobně u předchozí vily, lékař Alfred Kantor se svou chotí Karolinou. O jablonecké vile také vyšel v roce 1934 článek v časopise *Forum*.⁴³⁵

5.3.6.1 Kantorova vila

Vila pro lékaře Alfréda Kantora a jeho rodinu je situována v poměrně prestižní historické lokalitě, která bezprostředně sousedí s vodní nádrží Mšeno a zároveň je v blízkosti nedalekého centra Jablonce nad Nisou. Dům se nachází na křižovatce ulic Palackého a U přehrady, dřívější *Grünwaldstrasse* a *Talsperrenring*.⁴³⁶ Stavební parcela byla

---

⁴³² Více viz: LUKEŠ, Zdeněk. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*. Praha: Fraktály, 2002.

⁴³³ Životopisné údaje viz: STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 170.

⁴³⁴ Jednalo se o rodinný dům pro Rudolfa Holzerna v Hronově (1938) a nájemní dům Ba. Löwenbacha v Hradci Králové (1937 - 1938).

⁴³⁵ Heinrich Kulka, Ein Artzhaus in Gablonz. In *Forum* VII, 1937, č. 7, s. 104 - 107.

⁴³⁶ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3111.

vyměřena na velmi mírně svažitém povrchu a nebylo tedy třeba větších úprav, jakými se musela při překonávání morfologicky složitěho terénu zabývat většina jabloneckých architektů, například v Podhorské ulici. Palackého ulicí na počátku 20. století jezdila pravidelná tramvajová linka spojující centrum se sousední obcí Mšeno a samotná vila vyrostla na konci třídy lemované alejí stromů, připomínající maloměstské bulváry.⁴³⁷ Pro sídlo lékaře se soukromou ordinací bylo toto místo ideální díky snadné dostupnosti i klidnému prostředí.

Vila je řešena jako čtyřpodlažní budova složená z jednotlivých *kubusů*. Výrazně krychlový charakter hmoty je prolamován obdélnými a čtvercovými okny v nepravidelném rastru. Prostřednictvím funkcionalismu je pojata i střecha - rovná plocha obehnaná drobným ocelovým zábradlím, plnící funkci terasy. Hladkou fasádu domu přerušuje pouze jižní vstup s travertinovým obkladem a prosklenými dveřmi s mříží. Tříosý vstupní portál je krytý pultovým přístřeškem a zakončený lisénou. Kompozice tohoto průčelí je téměř symetrická a podtrhuje celkový geometrický ráz budovy. Severní průčelí je obráceno do zahrady a na rozdíl od ostatních pohledových částí je „ochuzeno“ o dvě patra. V přízemí na něj navazuje terasa, ze které se sestupuje po schodišti dále do zahrady. Západní průčelí je částečně zapuštěné a původně bylo určeno pro garáž. Pohledová východní část budovy je opatřena jednopatrovým plochým rizalitem. Takto umístěný *kubus* umožňuje existenci úzké terasy. Exteriér domu působí záměrně velmi jednoduše a neutrálně, vše se nachází až uvnitř.⁴³⁸

Interiér odpovídal potřebám privátního doktora - Kukla do polozapuštěného suterénu krom garáže umístil také ordinaci dr. Kantora, místnost pro domovníka a potřebné zázemí domu. Prostor, v němž se pohybovali pacienti, byl řešen velmi důmyslně a popsal jej i tak i samotný Kulka v roce 1937 v časopise *Forum*.⁴³⁹ Vstupní část s vestibulem, schodištěm a výtahem se bohužel nedochovala, zato však zůstaly dochovány obytné části interiéru. V přízemí byla situována hala, jídelna, veranda, kuchyně, koupelna, WC a spojení se zahradou bylo zajištěno pomocí již zmiňované terasy. Obytné prostory rodiny byly také ve třetím podlaží a tvořily je ložnice, dětský pokoj koupelna a malý balkon. Podstřešní čtvrté podlaží obsahovalo pokoj pro hosty, hospodářské prostory a velkou obytnou terasu.⁴⁴⁰

---

⁴³⁷ V současnosti je rušná Palackého ulice jednou z hlavních spojnic mezi Jabloncem a Libercem. Obec Mšeno se navíc stalo baštou výstavby panelových domů.

⁴³⁸ STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 161.

⁴³⁹ Volným překladem: „Předzahrádkou se dostaneme přes krytou předsíň a další předsíň, odkud chodí pacienti vpravo do čekárny. Nalevo vedou tři schody do privátního vestibulu. Pacienti mají WC s předsíní. Lékař přijímá pacienty v ordinaci, do které je začleněna šatna, přičemž ošetřování pacienti mohou opustit dům chodbou, aniž by opět museli vstoupit do čekárny. Lékař také může opustit ordinaci nepozorovaně výtahem, aniž ho vidí pacienti - přes kotelnu se může dostat do garáže a odtud na ulici.“ Heinrich Kulka, Ein Artzhaus in Gablonz. In *Forum VII*, 1937, č. 7, s. 104.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 105.

Provedení interiéru je jemné ve výběru materiálu i barevnosti. Kukla nepoužíval tmavé povrchy záměrně, aby i s ohledem na klimatické podmínky v místě stavby, působil byt po většinu roku prosvětleným dojmem.⁴⁴¹ Použitými materiály byly například třeshňová dýha, travertin, různé druhy mramoru a leštěná niklovaná mosaz. Z vybraných interiérových doplňků stojí za zmínku nástropní svítidlo v hale, které je vyrobené z místního polotovaru - z broušených skleněných dílů spojovaných na způsob lustrových ověšů.⁴⁴²

Dochovaná plánová dokumentace s názvem „*Einreichungsplan für Einfamilienhaus für Herrn Primarium Dr. Alfred Kantor*“⁴⁴³ datovaná do 7. 6. 1933, nabízí čtyři pohledy, dva situační plány, jeden letecký pohled a také příčný řez. Z posledního příčného řezu je patrný právě princip Raumplanu, který se nejvíce uplatnil v prvním obytném patře, kde není ani jeden pokoj ve stejné úrovni. Kaskádovitě řešená kompozice umožňuje bohaté využití volných ploch coby teras a opět tak dává najevo hlavní myšlenku funkcionalismu, a to účelné bydlení, přizpůsobené prostorám. V literatuře se často dočteme o přirovnání Kantorovy vily ke slavné Müllerově vile v Praze, jejímž autorem není nikdo jiný než Kulkův profesor Adolf Loos. Tato podobnost navádí k porovnání obou stylů, zejména co se týče pojetí funkcionalistického fenoménu jménem Raumplan. Heinrich Kulka sice v Kantorově vile uplatnil rozdílnou výšku úrovně pokojů, na které je Raumplan založen, nicméně se „omezil“ jen na rozdílnost podlah a nikoliv stropů. Adolf Loos ve svých rozpracovanějších realizacích vytvořil prostory, které byly svou rozdílnou výškou podlahy i stropů mnohdy až dvakrát vyšší než sousedící místnosti. Prostorové řešení se pod Kulkovou rukou stává celkově jednodušším, ovšem neméně kvalitním než Loosovo.

6 PAMÁTKOVÁ ZÓNA JABLONEC NAD NISOU

Za památkovou zónu se považuje *území sídelního útvaru nebo jeho částí s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty.*⁴⁴⁴ Městská památková zóna Jablonec nad Nisou byla prohlášena dne 10. 9. 1992 vyhláškou ministerstva kultury ČR č. 476/1992. Její hranice lze vymezit

---

⁴⁴¹ Nad řešením průchodu denního světla do budovy a celkové kompozice oken v Kantorově vile se pozastavil Jan Sapák: „*Kulka nebyl v kontrastu se zastánci pásových oken nebo ohromných zrcadlových skel oken v kovových rámech tolik přitahován mýtem slunce, které přichází léčit. Dům proto stojí svou pravou nohou v klasické modernitě a levou v sociálním a liberálním českém funkcionalismu.*“ SAPÁK, Jan. Heinrich Kulka, Villa Kantor a Jablonec: 1933 - 1934. In *Domus* 726, duben 1991, s. 100 - 107.

⁴⁴² STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 161.

⁴⁴³ Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 3111.

⁴⁴⁴ MALÝ, Stanislav. VARHANÍK, Jiří. *Zákon o státní památkové péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká Republika, 2011. s. 3.

tokem Nisy od náměstí Boženy Němcové po most v Lidické ulici, odtud ulicí Pražskou, Sadovou podél Tyršových sadů a vzhůru k Městskému divadlu. Dále ohraničení pokračuje Libereckou, Rýnovickou a Větrnou ulicí ke kostelu na Horním náměstí, odtud pak ulicí U Jeslí, Saskovou a Mlýnskou. Tou hranice zóny probíhá souběžně s Podhorskou do ulice v Nivách a zpět na náměstí Boženy Němcové.⁴⁴⁵ Základním rysem urbanistické struktury MPZ Jablonec nad Nisou je dle současného regulačního plánu *stabilizovaná městská bloková zástavba vymezená sítí ulic a veřejných prostranství*.⁴⁴⁶ Území se vyznačuje celkově homogenní strukturou, které se však liší podle charakteru jednotlivých městských bloků a lze ji rozdělit do několika skupin.⁴⁴⁷

6.1 Městské centrum

Hlavní část MPZ tvoří kompaktní městské centrum s řadovou zástavbou činžovních městských domů. Součástí hodnot tohoto území je typická pravidelná parcelace domů vůči uliční frontě, proto se jeví jako nežádoucí jakékoliv spojování parcel do větších celků a realizace staveb, které by svým měřítkem porušovaly strukturu této historické parcelace. Jednotlivé bloky jsou charakteristické řadovou zástavbou s uzavřenou stavební čarou. Činžovní a městské domy s ohledem na vnitřní dispozice mají šířku uliční fasády v rytmu mezi 11 a 13 metry, v případě větších domů se jedná o násobek proporce tedy délka fasády 10 až 24 metrů. Hloubka parcel se pohybuje v souvislosti s charakterem domu okolo 12 - 15 metrů zastavěné plochy a stejná hloubka je pak vyhrazena jako vnitřní prostor za vlastním objektem. Pro městské centrum je také typická stejná hmotová skladba objektů a střešní krajina.⁴⁴⁸ V posledních letech byly v Jablonci využívány zcela nevhodné bitumenové šindele, které mají obecně pro památkově chráněné území podřadný charakter.⁴⁴⁹ Centrum je také náchylné k rušivým vlivům reklamní a komerční činnosti, které je třeba omezit a vhodně přizpůsobit.

---

⁴⁴⁵ HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Městský úřad Jablonce nad Nisou, 2014.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 13.

⁴⁴⁷ Památková zóna se sama o sobě vyznačuje menší celistvostí než li památková rezervace. Území zón jsou proto z hlediska památkové hodnoty obvykle členěna na tři další pásma: území určující, doplňující a dotvářející. Diferencovaná památková hodnota si vyžaduje rovněž diferencovanou ochranu a tedy i míru posuzování zamýšlených stavebních aktivit a úprav. KUČA, Karel., et al. *Principy posuzování záměrů na novou výstavbu v památkově chráněných sídlech*, s. 7.

⁴⁴⁸ HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*, s. 25.

⁴⁴⁹ FREIWILLIG, Petr. - KŘÍŽEK, Jiří. Městská památková zóna II: střechy. In *Jablonecký měsíčník*, č. 6, roč. 2009, s. 9. Na Jablonecku má dlouhou tradici coby střešní krytina eternit, resp. vláknocementová šablona. Při dodržení barevnosti a způsobu kladení je vhodné použít ji i ve vybraných místech památkové zóny, například na hrázděných domech nebo na dochovaných roubenkách.

6.2 Podhorská ulice

Specifickou oblastí je území podél ulice Podhorská. Základním rysem je přirozená kombinace zástavby, kdy do kompaktní řady městských činžovních a exportních domů směřuje ve vnitroblocích volnější zástavba.⁴⁵⁰ Na vybraných místech je třeba opatrně doplnit proluky další výstavbou, která by vhodně korespondovala s tradičním rázem této lokality.⁴⁵¹

6.3 Lokality na březích Nisy

Jedná se o území, které nelze z hlediska urbanistické kompozice nijak specifikovat. Pojítkem je vodní tok, kolem kterého je soustředěna různorodá zástavba. Jako nejexponovanější se jeví prostor kolem autobusového nádraží, který byl zasažen v průběhu minulých let rušivými demolicemi, čímž byla původní urbanistická struktura nenávratně poškozena. Na opačném konci města, kolem Tyršových Sadů, pro změnu výrazným způsobem chýbí jedna z nejvýznamnějších secesních památek, budova městských lázní. I přesto si stále zachovává svůj původní charakter a je možné ji rekonstruovat v původním duchu. Cílem památkové péče pro tyto lokality je také regenerace městské zeleně ve vazbě na protékající řeku Nisu.⁴⁵²

6.4 Zahradní město

Jeden z nejdůležitějších typů jablonecké zástavby se vyznačuje volnějším charakterem parcelace a zastavitelnosti pozemků typických pro území mezi ulicemi Rýnovická, Větrná, Liberecká a Horním náměstím. Často bývá toto území nazýváno jako „Zahradní město“. Charakteristickým rysem této části památkové zóny je volnější solitérní zástavba zejména tzv. exportními domy či vilami. Jedná se o jedny z nejcennějších urbanistických a architektonických lokalit v Jablonci. Toto území je vymezeno městskými bloky, kompaktní charakter zástavby zde ale přechází v rozvolněnější zástavbu. Uzavřená stavební čára zde přechází v otevřenou a směrem od centra v nepřekročitelnou či volnou stavební čáru. V úzké vazbě na centrum se jedná o velmi kvalitní a významné domy.

6.4.1 Teorie zahradního města

V širším pojetí významu „zahradního města“ můžeme spatřovat teorii, která se objevila na počátku 20. století v Anglii a v podstatě zastřešuje i myšlenku jabloneckého

---

⁴⁵⁰ HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*, s. 12.

⁴⁵¹ Podle metodika NPÚ lze na místě starší historické zástavby posuzovat novostavbu buď jako kopii, parafrázi nebo nové tvůrčí dílo. KUČA, Karel., et al. *Principy posuzování záměrů na novou výstavbu v památkově chráněných sídlech*, s. 9 - 16.

⁴⁵² HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*, s. 34 - 35.

Zahradního města. Otcem teorie byl londýnský parlamentní stenograf Howard Ebenezer (1852 - 1934), který získával znalosti o krizi britských měst a bydlení na základě četných zpráv komisí, které nejen zapisoval, ale i kriticky studoval. Mezi jeho nejznámější dílo patří „Garden cities of tomorrow“, které bylo přijato jako praktický návod koncepce zahradního města. Podle Ebenezerových představ mělo takové město vyřešit problém rostoucího počtu obyvatel a neutěšené podmínky velkoměsta, které byly následkem konce 19. století.⁴⁵³

Koncept se měl uskutečnit v podobě okrouhlého zázemí pro cca 30 000 obyvatel. Ústředním bodem měl být kruhový park, kolem nějž jsou rozprostřeny veřejné budovy s průčelím obráceným do centrální zeleně. Ze středu by se napočítalo celkem 6 radiálních tříd se soustavou prstencových kruhových tříd se stromořadím. Prostřední z nich by byla navíc pásem veřejné zeleně, do kterých se vměstnají další veřejné stavby. Hlavní železnice by navazovala na okružní dopravní pás města tak, aby veškeré zboží mohlo být naloženo přímo na nákladní vozy a posláno ke vzdáleným trhům či naopak. Součástí byl také přílehlý zemědělský pás, který měl tvořit produktivní zázemí. Zahradní město je navrženo jako uzavřený celek a koncepce nepočítá s plynulým rozrůstáním města.⁴⁵⁴

Teorii nelze upřít jisté nedostatky odrážející socialistický utopismus, ze kterého principiálně vzešla,⁴⁵⁵ ale ve své hlavní myšlence je velmi podnětným impulsem pro rozvoj zeleně i v současnosti, resp. v době, kterou nazýváme moderní. Pokud se pokusíme o aplikaci teorie na Jablonec nad Nisou, s určitostí porušíme přestupek, kdy *zahradní město* nemá být navrhováno do již urbanizovaného prostoru. I přes to lze však sledovat jistou paralelu - Jablonec nad Nisou splňoval „podmínky“ průmyslového města z konce 19. století: většina profesí zdejší výroby byla namáhavá zejména na oči a plíce, ať už se jednalo o drobnou výrobu bižuterie, šperkařství, pasířství, rytectví, opracování skla, nástrojařství. Tyto činnosti byly často provozovány ve velice skromných podmínkách v malých dílničkách za mizerných světelných i klimatických podmínek.⁴⁵⁶ A čím více ustupovali zelené plochy nynější městské zástavbě, tím více bylo nutné tento deficit ve prospěch zeleně opět vyrovnávat. Z těchto

---

⁴⁵³ Ve většině zemí Evropy vrcholil již v 18. století průmyslový rozmach. Nesporný náskok měla v tomto ohledu Anglie, kolébka 1. technické průmyslové revoluce. Není proto náhoda, že tzv. teorie zahradního města se zrodila právě zde, jelikož průvodním jevem revoluce se přirozeně stala imigrace obyvatel z venkova do měst. V rychle se rozvíjejících průmyslových centrech pak vznikají chudé dělnické kolonie a slumy, kde jsou aspekty jako koncepčnost, estetika i hygiena až na posledním místě. Právě na tuto skutečnost reagují mnozí sociální autoři a socialističtí utopisté doby jako např. Robert Owen s jeho experimentální osadou New Harmony, Charles Fourier nebo Henri Saint-Simon. Více viz HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. Praha: ČVUT, 1996.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 260 - 263.

⁴⁵⁵ Například veřejné vlastnictví pozemků.

⁴⁵⁶ FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz*, s. 18 - 19.

důvodu bychom v Jablonci už na počátku 20. století našli celkem šest větších parků, jak dokládá následující tabulka.⁴⁵⁷

Tabulka č. 2

Název parku	Vlastník	Datum získání pozemku	Rozloha (m ²)
<i>Am Bürger Platz</i>	Výsadbový a okrašlovací spolek	1879	887
<i>Mühlfeldhöhe</i>	Výsadbový a okrašlovací spolek	1880	2 943
<i>Stadtpark</i>	Město Jablonec	1887	19 491
<i>Markovskyyhöhe</i>	Výsadbový a okrašlovací spolek	1901	8 456
<i>Beim Stadttheater</i>	Město Jablonec	1907	821
<i>An der Talsperre</i>	Město Jablonec	1906	19 621

Za jejich vznikem stál většinou Výsadbový a okrašlovací spolek (*Anpflanzungs und Verschönerungsverein*)⁴⁵⁸ Jablonce nad Nisou, který inicioval veřejné sbírky a o parky se staral, i když jej mělo ve vlastnictví město. První nejstarší městská zeleň v podobě veřejného parku vznikla v roce 1879, při kostele sv. Anny, dřívější *Bürger Platz*, dnes Annenské náměstí. Na přilehlém hřbitově byl pochován poslední nebožtík v roce 1808 a nebylo tedy důvodu proč plochu nevyužít účelnějším způsobem. Navíc již dříve byla část hřbitova přeřata nově vznikající uliční sítí. V 70. letech 19. století se tedy rozhodlo, že zbylá plocha bude prostřednictvím iniciativy AVV využita pro městský park. Po vynuceném odstranění pomníku císaře Josefa II byla v parku umístěna socha Rüdigerera. Ta byla v roce 1932 přestěhována na dnešní Horní náměstí ke kostelu Nejsvětějšího srdce Ježíšova, kde vynikajícím způsobem dotvořila urbanisticky exponovaný prostor a opět se potvrdila skvělá spolupráce pánů Zascheho a Metznera. Další park *Mühhfeldhöhe*, dnešní Máchův park, vznikl opět prostřednictvím AVV, tentokrát na příhodně nezalesněném návrší, které je zároveň nejvyšším bodem jablonecké kotliny. Dříve zde stála pamětní deska Ignáce Geislera, který přispěl na zřízení parku AVV úctyhodnou sumou 1 454 zlatých.⁴⁵⁹ Zajímavostí také je, že se výhodná pozice vyvýšeného místa uvnitř kotliny jevila jako strategické místo. V letech 1776 - 1779

⁴⁵⁷ ADOLPH, Gustav, et al. *Gablonz a. N.*, s. 267.

⁴⁵⁸ dále jen AVV.

⁴⁵⁹ FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz.* s. 70.

zde totiž Josef II. při svých inspekčních cestách zřídil dělostřeleckou baštu. V katastrální mapě z roku 1843 je místo označeno trojúhelníkem s tečkou a nese název „Gablonz“.⁴⁶⁰ Pamětní desku dárce, místního továrníka a pasíře Markovského, nese i příznačně nazvaný park při jihozápadním okraji města - *Markovsköhöhe*, nebo li Markovského výšina. Největším parkem v centru Jablonce nad Nisou jsou Tyršovy sady, dřívější *Stadtpark*.⁴⁶¹ Vymezená prostranství se nachází v bezprostřední blízkosti řeky Nisy, tudíž se není čemu divit, že v minulosti šlo o bahnitý luční pozemek, na kterém se muselo skákat přes kameny, aby se chodec vůbec dostal k dalšímu dobrodružství, které nabízel přechod skrze úzkou, vratkou lávku přes Nisu. Odpůrci parku argumentovali novým zastavovacím plánem, který by se parku musel přizpůsobit, ale AVV ve svých záměrech opět obstál.⁴⁶² Projektování se ujal vídeňský zahradní inženýr Victor Eck, který v rámci parku navrhl dětské hřiště, květinové záhony, promenádní cestičky, dvoje schodiště a v západním sektoru rybník.⁴⁶³ Je smutné, že výstavby panelových domů při jižním okraji parku v 60. letech narušily přívod podzemní vody a rybník, dříve oživující celý park, musel být zasypan.

Poslední dvě místa se záměrem odpočinku na jizerskohorském vzduchu vznikla v souvislosti s budováním vybraných jabloneckých dominant. Jeden vznikl naproti divadlu (*Beim Stadttheater*) a další po dostavbě přehrady, kde se nabízelo rozsáhlé prostranství v místech pod hrází (*An der Talsperre*).

Teorie zahradního města má smysl v impulsech, které vedou ke zlepšení životních podmínek místa a nikoliv v absolutním dodržování jeho zásad.⁴⁶⁴ V současném programu regenerace městské památkové zóny bychom našli několik cílů, které směřují k údržbě a obnově hodnotové městské zeleně, což je pozitivní zprávou nejen pro památkovou péči, ale i pro místní obyvatele.

---

⁴⁶⁰ SIMM, Otokar - VOSTŘÁK, Václav. Máchův park na Mühlfeldově výšině. In *Jablonecký měsíčník*, č. 6, roč. 2009, s. 8.

⁴⁶¹ *Stadtpark* zabíral zhruba stejně velkou plochu jako *Alter Markt*, dnešní Mírové náměstí. FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz*, s. 70.

⁴⁶² Někteří odpůrci dokonce argumentovali tím, že *jablonecké rodiny nemají čas se procházet a park by mohl být útočištěm kriminálních živlů a povalečů*. LILIE, Adolf. *Das politische Bezirk Gablonz*, s. 221

⁴⁶³ Tamtéž, s. 222.

⁴⁶⁴ Architektonicky a urbanisticky nejzdařilejším příkladem tohoto impulsu bylo v roce 1905 londýnské předměstí Hampstead Garden Suburb. Vše začalo kampaní za záchranu přírodního parku na návrší na okraji Londýna. Území parku bylo následně využito pro vilovou čtvrť, jejíž urbanistické řešení je velmi blízké romantickému pojetí v Sitteho stylu. Projekt byl úspěšný i ekonomicky, protože se pozemek již tehdy nacházel u konečné stanice londýnského metra a podařilo se navíc prosadit v parlamentu zákon, který výstavbu značně znevýhodňoval. HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II.*, s. 263.

7 ZÁVĚR

Obsáhnout široké téma moderní architektury v Jablonci nad Nisou v průběhu jeho největšího stavebního rozkvětu by zajisté vydalo na několik monografií. Abstrahovala jsem tedy od souhrnného katalogizačního výčtu budov a rozhodla jsem se aplikovat metodu jakési „případové studie“ a pro každé období si vybrat jednu či dvě budovy, které mají v dějinách Jablonce určitý specifický význam.

Pro období historismu jsem si zvolila čistě vzorovou stavbu - nynější kostel Dr. Farského, který býval dříve majetkem německé evangelické obce. Analýza náboženské situace v historii Jablonce nad Nisou dovádí k poznatkům, že zde evangelické vyznání víry až na výjimky převažovalo. Domnívám se, že si kořeny tohoto náboženství v severních Čechách vyžádaly pojetí kostela v novogotickém stylu, který přímo odkazuje na zdejší hlubokou tradici tohoto křesťanství. Na počátku 90. letech 19. století navíc eklektismus obecně ještě převládal a modernější tendence se uplatňovaly jen zřídka. Oproti tomu starokatolictví jakožto mladší odnož reformních náboženství bylo daleko náchylnější k přijímání nových stylů a kostel, který vznikl na samém počátku 20. století, je zároveň nejčistší secesní stavbou v Jablonci nad Nisou. Dá se říci, že se jedná o unikum, které zajisté souvisí s dávkou určité „nadčasovosti“ architekta Zascheho i jeho děl. Také komparace běžně stavěných secesních a historizujících domů v první dekádě 20. století a Geibischovy či Hoffmanovy vily z roku 1908 a 1912 je dostatečným důkazem toho, že Zasche předběhl svou dobu. Kostel je také skvělým článkem v celkové urbanistické struktuře města. Nejsou to však jen dějiny náboženství, které by určovaly tempo zástavby. Na přelomu 19. a 20. století vznikl v důsledku bohatého spolkového života na půdě Jablonce nad Nisou spolek zvaný Schlaraffie, který byl činný i v okolních městech. Na rozdíl od nich si však „Preciosa Iserina“, jak se jablonecká odnož tohoto spolku nazývala, dokázala postavit samostatnou klubovnu a promítnout do ní ironii, se kterou za každých okolností vystupovala. Projekt si bere na paškál středověkou kulturu a je stylizován do romantizující hradní architektury s výraznou bosáží a cimbuřím. Zřejmě není náhodou, že za vznikem tohoto spolku v Jablonci stojí stejná osoba, jako za vznikem zdejšího městského divadla, bankovní ředitel Richard Nābe. Budova divadla do sebe absorbuje pozdější tvorbu ateliéru Fellner Hellmer a sehrává ve zdejších převážně německém prostředí důležitou úlohu. Stejně jako se pro Čechy stává nejvýznamnější vlasteneckou stavbou Národní divadlo pro heslem „Národ sobě“, stává se pro jablonecké Němce obdobnou nacionální paralelou také zdejší *Stadtheater*.

Většina projektantů dospěla od historizujících návrhů k věcné architektuře, zdůrazňující konstrukční prvky. Příkladem mohou být jak Zascheho, tak i Hemmrichovi

stavby. Určitá skupina děl Roberta Hemmricha má navíc díky jeho specifickému projevu geometrické secese velmi nezaměnitelný rukopis. Mezi takové budovy patří (resp. patřily do šedesátých let 20. století) městské lázně. Budova byla postavena v roce 1910 a kromě secesních vlivů absorbuje i prvky neoklasicismu. Ten v případě Jablonce vystupuje jako sloh budov, určených k reprezentativním účelům. Ateliér Loosow Kühne Dresden - Reichenberg byl v Jablonci nad Nisou projektantem jediné stavby, a to Löbelovy vily, která reaguje na reprezentativnost rovněž neoklasicistním tvaroslovím. Stejným směrem se vydal i liberecký rodák Max Kühn se svou jabloneckou pobočkou České eskomptní banky. K funkcionalismu se svou tvorbou hlásí žák Maxe Kühna, architekt Rudolf Günter, jehož tvorba se na jabloneckých objektech vyznačuje v mnoha případech expresivností.

Specifický význam v historii Jablonce nad Nisou má bezesporu vilová architektura. Jablonec nad Nisou bylo ve sledovaných letech (1985 - 1935) městem nanejvýše kosmopolitním a import nových trendů do historizující a secesní zástavby byl v tomto případě samozřejmostí. Z tohoto důvodu nepovažují funkcionalistická díla Heinricha Lauterbacha či Heinricha Kulka za rušivý prvek, ale naopak za příhodně vměstnanou soliterní architekturu, která vypovídá o rychlém a svérázném růstu Jablonce nad Nisou. Přejížděcí můstek mezi moderní vilovou architekturou a jejím adekvátním zasazením do zástavby převážně secesních a historizující budov spatřuji ve „vilovém doplňku“ v podobě rozsáhlé zahrady, která napomáhá vytvářet homogenní prostředí. Nejen, že pojem *zahradní město* je v Jablonci nad Nisou názvem pro konkrétní vymezené území památkové zóny, ale zároveň je v širším měřítku neodmyslitelným pojivem památkové hodnoty celého města. Řečeno slovy J. E. Kouly: *Zahrada je nejkrásnějším rámcem architektur všech věků, rámcem volným, nepravidelný (i přes nejnemožnější znásilňování zahradními architekty všech věků), v sobě samém lyrickým, kontrastujícím s pravidelnými rysy staveb.*⁴⁶⁵ Díky této formě zástavby a početným parkům v centru, vznikla v industriálním městě hodnotová městská zeleň, která v sobě nese myšlenku stejnojmenné teorie z konce 19. století. Myšlenka „zahradního města“ je prakticky uplatněna o to víc, že samotné místo je obklopeno zalesněnými jizerskohorskými hřebeny. I tato skutečnost vyprofilovala místní architekturu, jako souhrn děl reagující na složitou morfologii horského terénu. Strategická pozice místa navíc několikrát sehrála klíčovou roli v jeho historii. Nelehkou úlohou bylo zejména osídlení, které spadá do vrcholné fáze středověké kolonizace. S určitostí víme, že osu osídlení Jablonce v minulosti tvořila řeka Nisa, přičemž zástavba vznikala po obou jejích březích. Z hlediska typologie vesnického

---

⁴⁶⁵ KOULA, Jan. Obytný dům dneška. Praha: Družstevní práce, 1931, s. 336.

osídlení odpovídá toto schéma oboustranné řadové vesnici s lesní lánovou plužinou. Město se začalo ve 2. ½ 17. století značně rozrůstat, díky vzestupu sklářství a bižuterie a mohlo si dovolit svůj první zděný kostel. V průběhu 18. století přicházeli do Jablonce také tkalci ze sousedního Saska a Pruského Slezska, kteří posílili ekonomický potenciál města. Roku 1808 došlo k povýšení Jablonce na městys, čímž začal jeho novodobý, již jednoznačně městský vývoj. V souvislosti s povýšením Jablonce vznikl také urbanistický plán, který definoval nové náměstí zvané „*Alter Markt*“. Urbanistická struktura se začala rozvíjet na důsledném pravoúhlém schématu a vznikala šachovnicová síť ulic.

Jak bylo již naznačeno, můj výběr veřejných budov z let 1885 - 1935 nebyl zcela náhodný a řídil se jistými specifiky, kterými se Jablonec nad Nisou v historii vyznačoval: skrze budovu divadla se nám promítá nacionalistické cítění německých obyvatel; vynikající městská samospráva stavbou nové radnice dokázala, že i v dobách světové krize je schopna dát občanům práci; zdejší náboženské kořeny odkazují k reformním proudům křesťanství, které si žádaly stavbu kostelů ve specifických stylech; spolkový život města byl natolik intenzivní, že i pro recesistický spolek Schlaraffie byla netradičně vystavěna samostatná klubovna; městské lázně poukazují na inspiraci vídeňskou geometrickou secesí a odkazují na kosmopolitní ráz města. Stejně tak se stala kosmopolitnost fenoménem soukromých staveb, které odpovídal především typ vilové architektury.

Všechny tyto fenomény utvářely Jablonec nad Nisou napříč jeho pohnutou historií, v níž byla několikrát přerušena kontinuita zdejšího osídlení. Poprvé v roce 1469, prostřednictvím vpádu husitů a podruhé v roce 1945 při odsunu německého obyvatelstva, přičemž poslední diskontinuitou se dostáváme k současné podobě osídlení. Snad i já se připojuji prostřednictvím této práce k myšlence Zdeňka Lukeše a splácím tak dluh jabloneckým architektům židovské a německé národnosti.

8 ZUSAMMENFASSUNG

Diese Arbeit beschäftigt sich mit der modernen Architektur in Gablonz an der Neiße (Jablonec nad Nisou) in den Jahren seiner größten baulichen Blütezeit. Die Stadt entwickelte sich in Jahrhundertwende vom 19. bis 20. Jahrhundert ziemlich schnell und daraus ging die heutige urbanistische Struktur der Stadt hervor.

In der frühen Neuzeit bildete der Fluss Neiße den Kernpunkt der Besiedlung. Holzgebäude standen auf den beiden Ufer des Flusses. Vom Gesichtspunkt der Typologie der Dorfbesiedlung entsprach dieses Schema dem doppelseitigen Reihendorf mit Waldhufenflur. Die Erhebliche Ausbreitung des Dorfes begann in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts, und das mit Zusammenhang mit dem Aufschwung der Glashütten und Bijouterie. In dieser Zeit wurde auch erste gemauerte Kirche in Gablonz gebaut. Im Laufe der 18. Jahrhundert kamen Tuchmacher aus Sachsen und aus preußischem Schlesien. Die neuen Einwanderer verstärkten das wirtschaftliche Potenzial der Stadt und hiesige evangelische Gemeinde. Im Jahre 1808 wurde Gablonz zum Marktflecken erhoben. In Zusammenhang mit diesem Ereignis wurde der urbanistische Plan der Stadt verfasst. Seit dieser Zeit entwickelte die Stadt sich im orthogonalen Schema mit Schachbrettnetz der Straßen. Unter anderem entstand der neue Platz, der Altermarkt genannt wurde. Die Stadt erwarb das neuzeitige, definitiv städtische, Gepräge.

Die hiesige Architekten (Arwed Thamerus, Robert Hemmrich, Josef Zasche, Karel Winter, Max Kühn, Rudolf Günter, Heinrich Lauterbach, Heinrich Kulka und anderen.) studierten in österreichischen und deutschen Schulen, wo sie eine Inspiration für die gablonzernen Gebäude schöpften. Der Einfluss von österreichischen und deutschen Epizentren der modernen Architektur äußerte sich völlig auf der Tätigkeit dieser Architekten in Gablonz. Es handelte sich um die öffentlichen Gebäude, aber auch um die privaten Aufträge. Meine Auswahl der öffentlichen Gebäude, die ich beschreibe, ist nicht zufällig. Er richtet sich nach den gewissen Besonderheiten, durch die Gablonz in den Jahren 1885-1935 kennzeichnete:

Das Gebäude des Stadttheaters stellt das patriotische Gefühl der deutschen Bewohnerschaft dar; die ausgezeichnete Stadtselbstverwaltung bewies durch den Rathausbau, dass es den Bürgern die Arbeit in der Zeit der Weltwirtschaftskrise geben geht; dank evangelischen Wurzeln der Stadt wurden die Kirche im spezifischen Stil gebaut; das Vereinsleben der Stadt war so intensiv, dass Lokalzweigstelle des Rezessionsvereins Schlaraffia selbständige Gebäude für ihre Zusammenkünfte ungewohnt bauen ließ; das Stadtbad, im Stil des Wiener geometrischen Jugendstiles, verwies auf den kosmopolitischen Charakter der Stadt. Das Weltbürgertum äußert sich auch in den privaten Bauten der

wohlhabenden Bewohner. Es handelt sich um die Villen mit den geräumigen Gärten, die aus den englischen Vorbildern ausgingen. In diesem Stil entstand ein ganzes Viertel, der „Gartenstadt“ genannt wurde.

Gablonz an der Neiße entstand unter schwierigen Bedingungen. Zweimal wurde die Kontinuität der Besiedlung unterbrochen. Zum ersten Mal im Jahre 1469 (Einfall der Hussiten) und zum zweiten Mal im Jahre 1945 (Umsiedlung der deutschen Bevölkerung). Vor dem zweiten Weltkrieg endete der sämtliche denkmalwertvolle Ausbau.

9 ZDROJE

Archivní prameny:

Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou.

Archiv odboru památkové péče Městského úřadu Jablonec nad Nisou.

Soukromý archiv Pavla Svobody, Opletalova 3102, Jablonec nad Nisou.

Soukromý archiv kostela Dr. Farského.

Soukromý archiv Jaroslava Zemana, NPÚ Liberec.

Statní okresní archiv Jablonec nad Nisou (SOkA)

BÖHME, Emil. *Die ersten 25 Jahre Geschichte der Schlaraffia Preciosa Iserina*. Sign. A 2931.

HRDÝ, Johann. *Urbarium der Herrschaft Klein - Skal vom Jahre 1687 den 27. Juni. Mitteilungen Vereines für Heimatkunde*. SOkA Jablonec nad Nisou, sign. B217/6.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, inv. č. 2, listina č. 2.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, inv. č. 1, listina č. 1.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, 1716 - 1945. Úřední knihy, inv. č. 169 - 184.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, 1716 - 1945. Úřední knihy, inv. č. 150 - 160.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, Sběrka map a plánů, sig. F 07 - 99.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou 1716 - 1945, inv. č. 889, evid. jed. kt. 293.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, sbírka map a plánů, Kostel Povýšení sv. Kříže, sig. 1- 9b.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost rodiny Háskovy Jablonec nad Nisou. Inv č. 589. Evid. č. S75.

SOkA Jablonec nad Nisou. *Adressbuch der Stadt Gablonz an der Neisse*. sign. A 149, A 4254, A 1065/8.

SOkA Jablonec nad Nisou, *Gablonzer Tagblatt*, sign.: Noviny C5.

Novinový tisk a dobové časopisy:

Das Gablonzer Stadttheater. *Reichenberger Zeitung*, roč. 48, č. 225, 21. 9. 1907.

Gablonzer Tagblatt, Jahrgang 42, č. 113, 14. 5. 1945.

Kaiser Franz Josef - Stadtbad. In *Gablonzer Tagblatt*. 19 Jahrgang. Nr. 99. 1. 5. 1910.

Kaiser Franz Josef - Stadtbad. *Reichenberger Zeitung*, roč. 43, č. 66, 17. 3. 1910

Neues Stadtebauen: Das Gablonzer Rathaus. *Reichenberger Zeitung*, roč. 73, 30. 10. 1932.

Wohn - und Geschäftshaus - bauten in Gablonz a. N. von Arch. Ing. Rudolf Günter. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1933, s. 141 - 143.

Ing. Architekt Rudolf Günter: Gablonz A. N. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1932, 2. Jahrgang, s. 266.

Krügdenkmäler von Arch. Rudolf Günter. In *Forum-Zeitschrift für Kunst Bau und Einrichtung*. 1934, s. 48.

HEYKEN, Richard. Wohnhaus in Stahlskelett Bauweise. *Das ideale Heim: das Schweizer Wohnmagazin*. VII, 1934. s. 237 - 247.

LAUTERBACH, Heinrich. Der unverstellte Wohnraum. In *Innen Dekoration: mein Heim, mein Stolz; die gesamte Wohnungskunst in Bild und Wort*. XL, 1929, Heft 11, s. 418 - 419.

NOVÝ, Otokar. Charakter zahrady. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst*. 1910, roč. 2, s. 187 - 188.

NOVÝ, Otokar. Interieur, architekt a obecnstvo. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst*. 1910, roč. 2., s. 67 - 70.

NOWAK - RISCHOWSKI, Edith. Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach. In *Innen Dekoration*, XLIII, 1932, č. 11, s. 378 - 389.

Šematismus evangelické církve augšb. a helv. vyznání v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených. Vrch. círk. rada, Vídeň 1887.

WIRTH, Zdeněk. Villa. In: *Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst*. 1910, roč. 2, č. 1, s. III-VI

Sudetika

ADOLPH, Gustav., et al. *Gablonz a. N.* Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper, Band 6: Berlin - Fridenau, 1930.

BENDA, Adolf. *Geschichte der Stat Gablonz und Umgebung*. Gablonz a. d. Neisse: Josef Rössler, 1877.

FINKE, Fidelio. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Gablonz*. Ganglonz a. N.: Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1902.

FIEDLER, Fritz. *Spaziergang ums neue Rathaus*. Gablonz a. N., 1933.

GIERACH, Erich. Zur alteste Geschichte von Gablonz. In *Museums - jahrbuch für Ortskunde und Heimatschutz des Gablonzer Industriegebietes*, Gablonz an der Neisse, 1912, s. 1-8.

HENNIG, Fred. *Stadttheater Gablonz a. N.: Saison 1935/36*.

LILIE, Adolf., (ed). *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald): Eine Heimatskunde für Schule und Haus*.

Odborná literatura

Academia. *Encyklopedie antiky*. Praha, 1973.

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. 22 Band s. 60.

Archivní správa ministerstva vnitra. *Tereziánský katastr český*. Praha 1964, sv. 1 - rustikál (kraje A - CH).

BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny zemí koruny české XIIa*. Praha: Paseka, 2012. ISBN: 978-80-7432-181-8.

BEER, Walther. Die Gablonzer Schlaraffia „Preciosa Iserina“. In *Isergebirge Rundschau*, 1985, roč. 5. s 3.

Bibliographisches Institut. *Meyers konversations lexikon*. Sv. 14. Leipzig, 1889.

ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří a kol. *Velké dějiny zemí koruny české VIII. 1618 – 1683*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-947-5.

DRAŠAROVÁ, Eva. Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu – spolky 50. let 19. století. In *Paginae Historiae*. s. 128 – 169.

DOSTALÍK, Jan. *Architekt Max Kühn* (diplomová práce). Seminář dějin umění FFMU. Brno, 2009.

EBEL, Martin - ŠKABRADA, Jiří. Johann Benesch a zednická rodina Mayerů – tvůrci lidových staveb na panství Malá Skála. In *Dějiny staveb: Sborník z příspěvků konference Dějiny staveb*. Plzeň, 2008. s. 185 – 191.

- FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Barrister and Principal, 2004. ISBN 80-86598-63-2.
- FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In *Památky Libereckého kraje 2009*, s. 32 - 40. ISBN 978-80-903934-4-8.
- FREIWILLIG, Petr - KRÍŽEK, Jiří. Městská památková zóna II: střechy. In *Jablonecký měsíčník*, č. 6, roč. 2009.
- GÖSSEL, Peter - LEUTHÄUSEROVÁ, Gabriele. *Architektura 20. století*. Praha: Slovrat, 2006. ISBN 80-7209-814-4.
- GÜNTER, Rudolf. Architekt Prof. Max Kühn: Eine Würdigung zum 100. Geburtstag des Reichenberger Architekten. In *Jeschken - IserJahrbuch*, 1977, č. 21.
- GÜNTER, Rudolf. *Josef Zasche: Lebensbild eines Architekten*. Stuttgart: Bogen - Verlag, 1969.
- HALÍK, Pavel, et al. *Architektura a město*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0245-6.
- HALÍK, Petr. (ed). *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha, 2007. ISBN 978-80-87073-06-3.
- HEMAN, Oleg. HOUSA, Petr. *Program regenerace městské památkové zóny Jablonec nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Městský úřad Jablonce nad Nisou, 2014.
- HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás*. Praha: Paseka, 2001. ISBN 80-7185-389-5.
- HLAVNIČKOVÁ, Kateřina. Jak na sebe vážení pánové pokřikovali Uhu a Lulu: Spolek Schlaraffia Budovicia v letech 1882 až 1918. In *Jihočeský sborník historický*, č. 79, 2010, s. 99-118.
- HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. Praha: ČVUT, 1999. ISBN 80-01-01549-1.
- CHALUPA, Aleš (ed.) *Berní rula 8 - 9. Kraj boleslavský*. Praha 2001.
- CHRUDIMSKÁ, Kateřina. *Secesní kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou a jeho architekt Josef Zasche* (bakalářská práce). Seminář dějin umění, Jihočeská univerzita, Českých Budějovice, 2013.
- KARÁSKOVÁ, Iva. *Funkcionalistická architektura v Jablonci nad Nisou* (diplomová práce). Dějiny výtvarných umění. Olomouc, 2009.
- KARPAŠ, Roman, et al. *Jizerského hory: O mapách, kamení a vodě*. Liberec: Nakladatelství RK, 2009. ISBN 978-80-87100-08-0.
- KAŠPAR, Jan. *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*. Jablonec nad Nisou: Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou: Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou: Městská galerie MY, 2006.
- KLEIN, Dieter. - Hölz, Robert. *100 Jabloneckých krás: detaily fasád jabloneckých domů*. München: Verlag Isar-Media, 2012. ISBN 978-3-9814668-2-9.

- KLEIN, Dieter. *Architektonický ateliér Fellner & Helmer*. Jizerská Kóta: Kulturní a společenská revue severovýchodních Čech. Roč. 1997, s. 20-22.
- KOLÁČEK, Karel. *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech*. Brno: L. Marek, 2006. ISBN 80-86263-80-0.
- KOULA, Jan. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*. Praha: Česká grafická unie, 1940.
- KRATOCHVÍL, Petr (ed.) *Velké dějiny země koruny české: tematická řada architektura*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-000-2.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: díl 2. H - Kole*. Praha: Libri, 1997, s. 517 - 530. ISBN 80-85983-14-1.
- KUČA, Karel., et al. *Principy posuzování záměrů na novou výstavbu v památkově chráněných sídlech*. Praha: Státní ústav památkové péče, 2000. ISBN 80-86234-15-0.
- KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny církve evanjelické augsburského vyznání v Křížlicích na 100letou památku Tolerančního patentu*. Praha, 1881.
- LAUTERBACH, Heinrich. *Bauten 1925 - 1965*. Berlin, 1971.
- LE CORBUSIER, Saugnier. *Za novou architekturou*. Praha: Petr Rezek, 2005. ISBN 80-86027-23-6.
- LUKEŠ, Zdeněk. *10 století architektury: Architektura 20. století*. Praha: Správa pražského hradu: Dada, 2001. ISBN 80-86161-40-4.
- LUKEŠ, Zdeněk. *Secesní kostely v Čechách*. In *Bůh a bohové: církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století: sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 217 - 226. ISBN 80-85917-98-X.
- LUKEŠ, Zdeněk. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*. Praha: Fraktály, 2002. ISBN 80-86627-04-7.
- LUKEŠ, Zdeněk - PANOCH, Pavel, et al. *Josef Gočár*. Praha: Titanic, 2010. ISBN 978-80-86652-44-3.
- LUŠTICKÁ, Hana. *Architekti a stavitelé předválečného Jablonce*. In *Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Liberci*, 2006.
- NEUMANN, Alma, et al. *Künstler aus dem Jeschken - Isergebirge*, Böblingen, 1988.
- NEVRLÝ, Miloslav - SIMM, Otokar - PIKOUS, Jan. *Tři Iseriny*. Liberec: Jizersko-ještědský horský spolek, 2006. ISBN 80-903252-7-0.
- MALÝ, Stanislav. VARHANÍK, Jiří. *Zákon o státní památkové péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká Republika, 2011. ISBN 978-80-7357-659-2.

- MACEK, Petr. *Barevnost fasád: průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, 2009.
- MEISSNER, Josef. *Besiedlung des Bezirkes Gablonz an der Neisse*. Schwäbisch Gmünd: Selbstverlag der Leutelt-Gesellschaft, c1996.
- MOHR, Jan, et al. *Lázně: Oblastní galerie Liberec - proměna libereckých lázní*. Liberec: Statutární město Liberec, 2013. ISBN 978-80-260-4967-8 .
- MOHR, Jan. *Otto Bartning v Čechách*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2012. ISBN 978-80-87266-09-0.
- NEŠPOR, Zdeněk. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009. ISBN 978-80-7017-129-5.
- NOSKOVÁ, Jitka. *Jablonecká knihovna v proudu času*. Liberec: nakl. Bor, 2013. ISBN 978-80-87607-17-6.
- NOUZA, Jan. *Rozhledny Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Nakladatelství 555, 1999. ISBN 80-902590-4-9.
- NOVÁ, Jana. Adolf Benda a Adolf Lilie: Dva pohledy na dějiny Jablonce nad Nisou. In *Fontes Nissae*, VI/2005. s. 24 - 38. ISBN 80-7372-007-8.
- NOVÁ, Jana, et al. *Otcové města Jablonce*. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2007. ISBN 978-80-86397-06-1 .
- NOVÝ, Jan. Ve službách jabloneckého exportu: Franz Paul a obchod se skleněným zbožím a bižuterií mezi světovými válkami. In *Studie k sociálním dějinám 9*. Kutná Hora - Opava - Praha 2002, s. 205 - 227.
- NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2250-4.
- PETRÁŠ, René: *Menšiny v komunistickém Československu: právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948-1970*. Praha, 2007. ISBN 978-80-246-1639-1.
- RANDÁČEK, Jan. Liberecká architektura v letech 1895 - 1938. In: *Umění XLVII*, 1999, č. 6, s. 528 - 537.
- RESSEL, Anton. *Geschichte der Kirche und Schule in Gablonz*. Reichenberg, 1910.
- SIMM, Otokar., et al. *Přehrada v klínu hor*. Jablonec n.N.: Agentura ZR, 2001. ISBN 80-238-7340-7.
- SIMM, Otokar - VOSTŘÁK, Václav. Máchův park na Mühlfeldově výšině. In *Jablonecký měsíčník*, č. 6, roč. 2009.
- SAPÁK, Jan. Heinrich Kulka, Villa Kantor a Jablonec: 1933 - 1934. In *Domus 726*, duben 1991, s. 100 - 107.

SCHEYBAL, Josef a spol.: *Památky Jablonecka*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 1969.

STRNAD, Jan (ed.) *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou, 2004. ISBN 80-239-5585-3.

STRNAD, Jan - LUKEŠ, Zdeněk, et al. *Jablonecká radnice 1931 - 1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*. Jablonec nad Nisou: Město Jablonec nad Nisou - Městské informační centrum, 2008. ISBN 978-80-254-2708-8.

STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Jizerská kóta, 1998.

SYROVÝ, Petr. *Dobrodružství architektury*. Praha: Nakladatelství ARCH, 1999. ISBN 80-86165-28-0.

ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-082-5.

SVOBODA, Milan. *Redernové v Čechách: nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta: 2011. ISBN 978-80-7308-356-4.

ŠVECOVÁ, Jana. *Městské divadlo Jablonec Nad Nisou*. Jablonec nad Nisou: Městské divadlo, 2007.

URLICH, Petr. *Vila Mudr Schmelowsky architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci nad Nisou (1931 - 1932(3)) v ulici Dr. Opletala: Stavebně architektonické posouzení*, Praha: 1999.

URBAN, Stanislav. *Jablonecká secese: katalog výstavy*. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 1973.

VÁVRA, David., LIPUS, Radovan. *Šumná města*. Brno: Petrov, 2002. ISBN 80-7227-125-3.

VURSTA, Pavel. *130 = stotřicet let pardubicko - liberecké dráhy 1859 - 1989*. Praha: Nadas, 1989. ISBN

WALKO, Karl. *Schlaraffia*. Prag, 1936.

WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1985.

ZEMAN, Jaroslav. Mezi tradicí a modernitou - tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách. In *Fontes Nissae XII/2011*, s. 131 - 152. ISBN 978-80-7372-827-4.

ZEMAN, Jaroslav. První mrakodrap v Československu. In: *ASB - architektura, stavebnictví, byznys*. Roč. VII., č. 2. Praha: Jaga Media, 2010. s. 66 - 68.

Webové stránky

URL: < <http://www.arch-pavouk.cz/index.php/architekti/119-202-hasenauer>>

URL: <www.mvcr.cz/souboj/perlin-pdf.aspx>

URL: <<http://kramerus.kvkli.cz/search/i.jsp?pid=uuid:3c2b4140-82ed-11dc-a8f8-000d606f5dc6>>

URL: <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/o-meste.html>>.

URL: <<http://www.neisse-nisa-nysa.org/index.php?L=1>>

URL: <http://tiscileti.cz/index.php?clanek=26&menu=004>

URL:<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pov%C3%BD%C5%A1en%C3%AD_svat%C3%A9ho_K%C5%99%C3%AD%C5%BEe>

URL:< <http://www.archiweb.cz/max-k-hn> >

URL: <<http://www.sommer-architekt.cz/publikace.php>. >

URL < <http://cs.wikipedia.org/wiki/Klenba>>

10 SEZNAM PŘÍLOH

- **PŘÍLOHA Č. 1** - JABLONEC NAD NISOU - MAPY A POHLEDY NA MĚSTO (SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, sbírka map a plánů)

Foto č. 1: *Urbanistický plán z roku 1808*

Foto č. 2: *Řešení prostoru „Alter Markt“*

Foto č. 3: *Zástavba kolem prostoru „Alter Markt“ v letech 1824 a 1843*

Foto č. 4: *Pohled na Jablonec nad Nisou, 1848*

Foto č. 5: *Stabilní katastr, 1843*

Foto č. 6: *Plán kolem roku 1894, dostavba železnice*

Foto č. 7: *Plán, 30. léta 20. století*

Foto č. 8: *Celkový pohled na Jablonec z vyhlídkové věže Petřína* (foto: Markéta Vedralová)

- **PŘÍLOHA Č. 2** - VÝVOZ BIŽUTERIE - TABULKA (NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*, s. 155)

- **PŘÍLOHA Č. 3** - PLÁNOVÁ DOKUMENTACE

Foto č. 9: *Kostel Dr. Farského* (Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonec nad Nisou, složka č. p. 564 a Soukromý archiv Kostela Dr. Farského)

Foto č. 10: *Secesní kostel Povýšení sv. Kříže* (SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Jablonec nad Nisou, Kostel Povýšení sv. Kříže, plánová dokumentace)

Foto č. 11: *Městské divadlo* (STRNAD, Jan - PADRTA, František. *Městské divadlo v Jablonci nad Nisou*, s. 41)

Foto č. 12: *Městské lázně* (Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonce nad Nisou, složka č. p. 430)

Foto č. 13: *Radnice* (Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonce nad Nisou, složka č. p. 3100)

Foto č. 14: *Linkeho dům* (WOLF, Josef. *Ingenieur Architekt Rudolf Günter: Gablonz a. N.* München: G. Hirth, 1932)

Foto č. 15: *Štěpánkův dům* (Tamtéž)

Foto č. 16: *Schneiderova vila* (Tamtéž)

Foto č. 17: *Vila Karla Gregora* (Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonce nad Nisou, složka č. p. 287)

Foto č. 18: *Vila Löbel* (Archiv stavebního úřadu Městského úřadu Jablonce nad Nisou, složka č. p. 136)

Foto č. 29: *Háskova vila* (NOWAK - RISCHOWSKI, Edith. Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach. In *Innen Dekoration*, XLIII, 1932, č. 11, s. 378 - 389.)

Foto č. 20: *Schmelowského vila* (KOBBER, Jan. et al. *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, s. 148)

Foto č. 21: *Kantorova vila* (Heinrich Kulka, Ein Artzhaus in Gablonz. In *Forum VII*, 1937, č. 7, s. 104 - 107)

- **PŘÍLOHA Č. 4** - KAUZA ZÁMĚČKU SCHLARAFFIE

PŘÍLOHA Č. 1 – JABLONEC NAD NISOU MAPY A CELKOVÝ POHLED NA MĚSTO

Foto č. 1 Urbanistický plán z roku 1808, autor: Josef Bennesch.

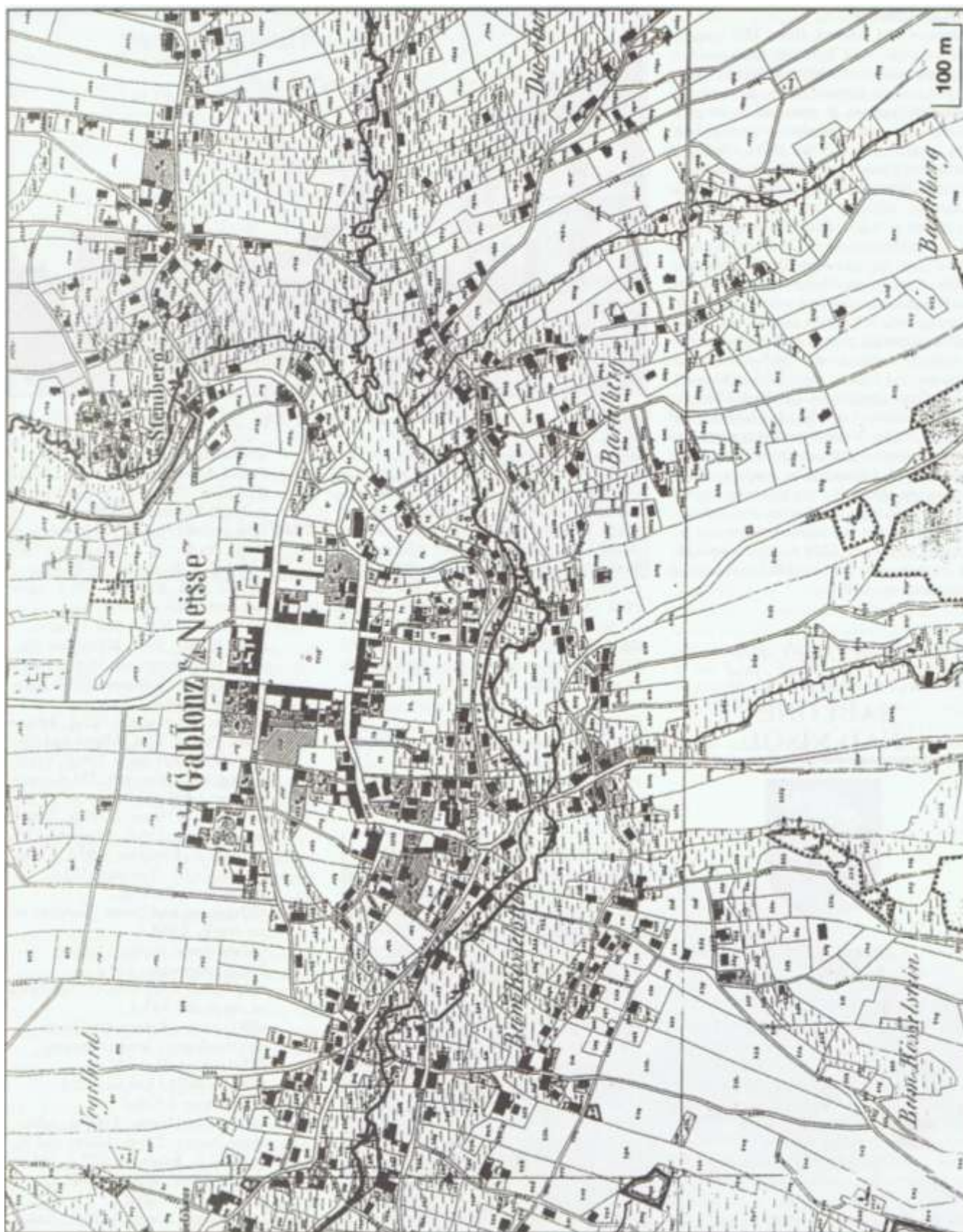

Foto č. 3 Porovnání zástavby kolem náměstí „Alter Markt“ v letech 1823 a 1824.

Foto č. 4 Pohled na zástavbu Jablonce nad Nisou v roce 1848. Vlevo se nachází kostel sv. Anny (bývalé centrum obce), vpravo je nově vytyčen „Alter Markt“.

Foto č. 4 Indikační skica stabilního katastru se zachycením katastrálního území Jablonce nad Nisou, 1843.

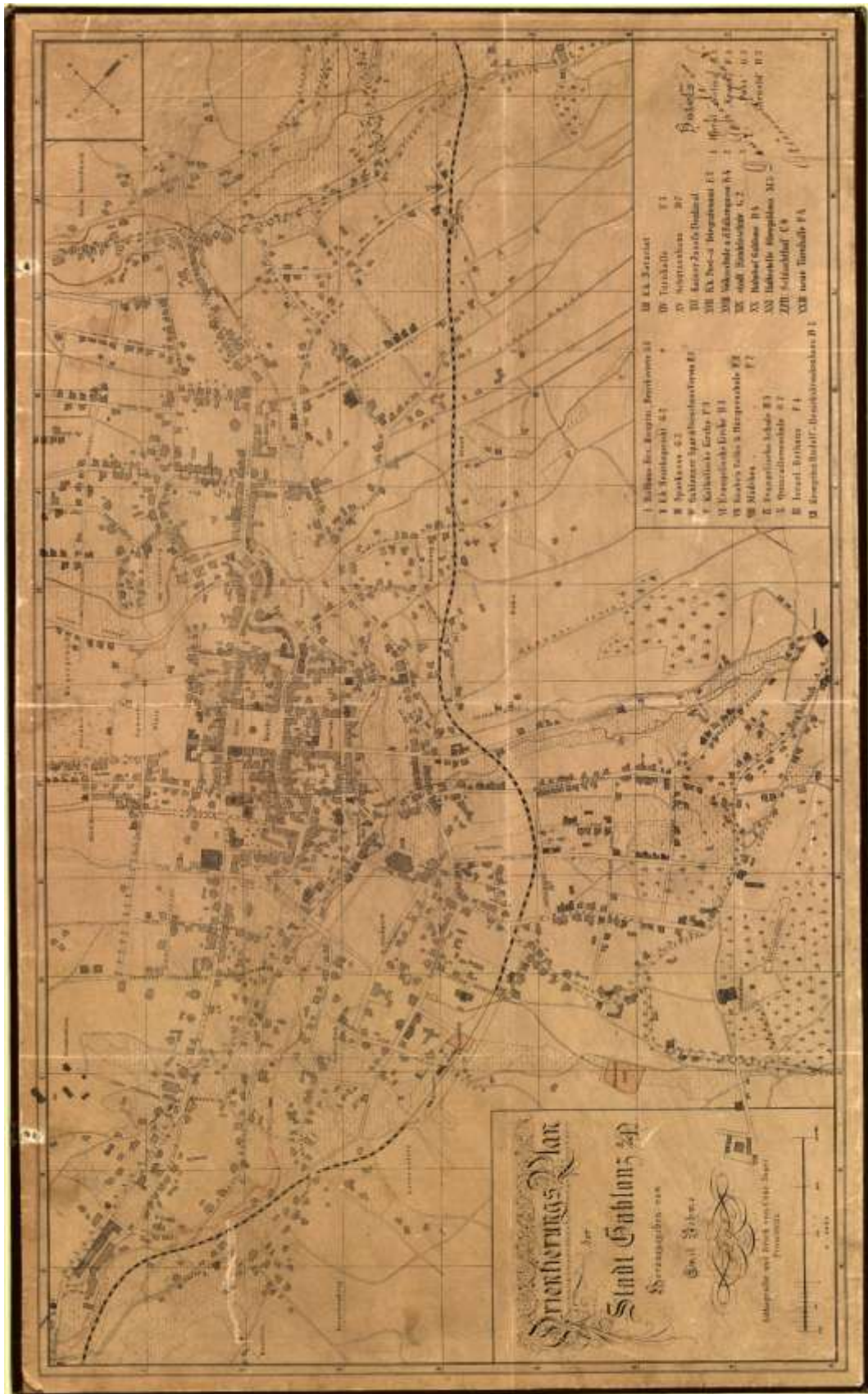

Foto č. 5 Plán datovaný kolem roku 1894, po dostavbě železnice Liberec - Tanvald. Trať při jižní straně údolí přeřala plánovanou nebo již existující zástavbu.

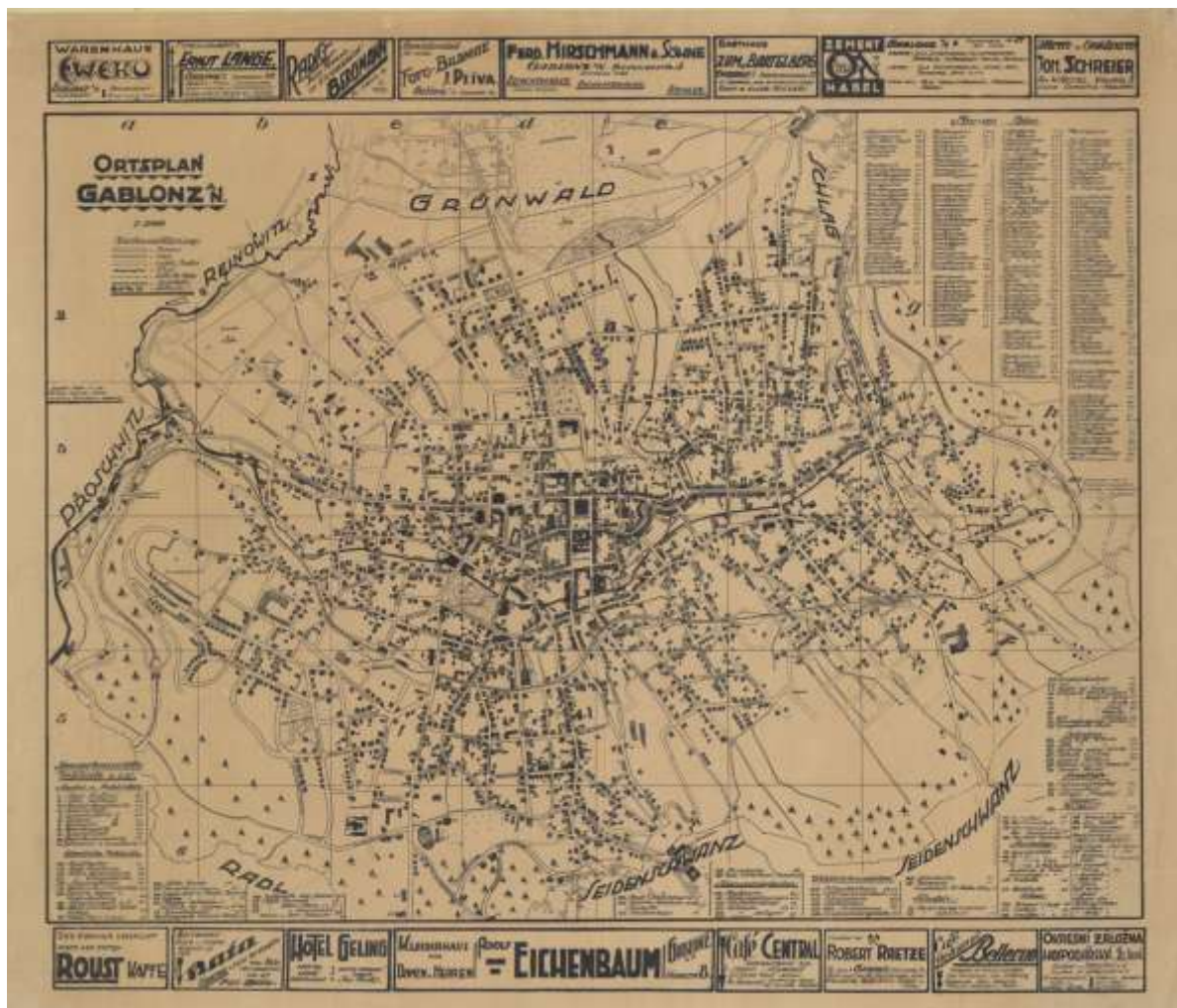

Foto č. 6 Plánek města zachycuje stav urbanistické struktury ve třicátých letech 20. století.

Foto č. 7 Celkový pohled na Jablonec nad Nisou z vyhlídkové věže Petřína. V ose jsou situovány věže radnice a Římskokatolického kostela, za nimi přehrada.

PŘÍLOHA Č. 2 - VÝVOZ BIŽUTERIE

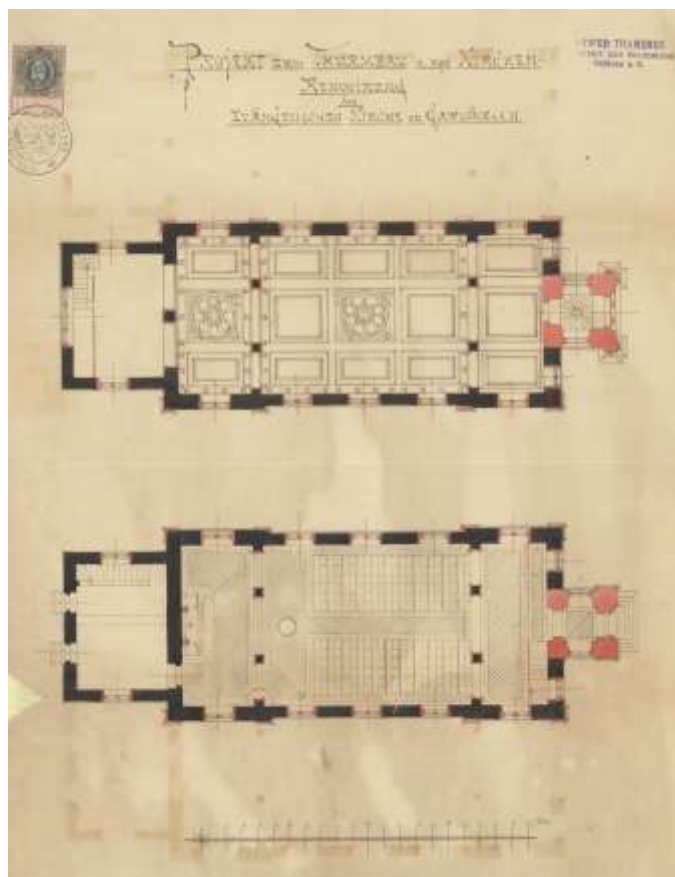
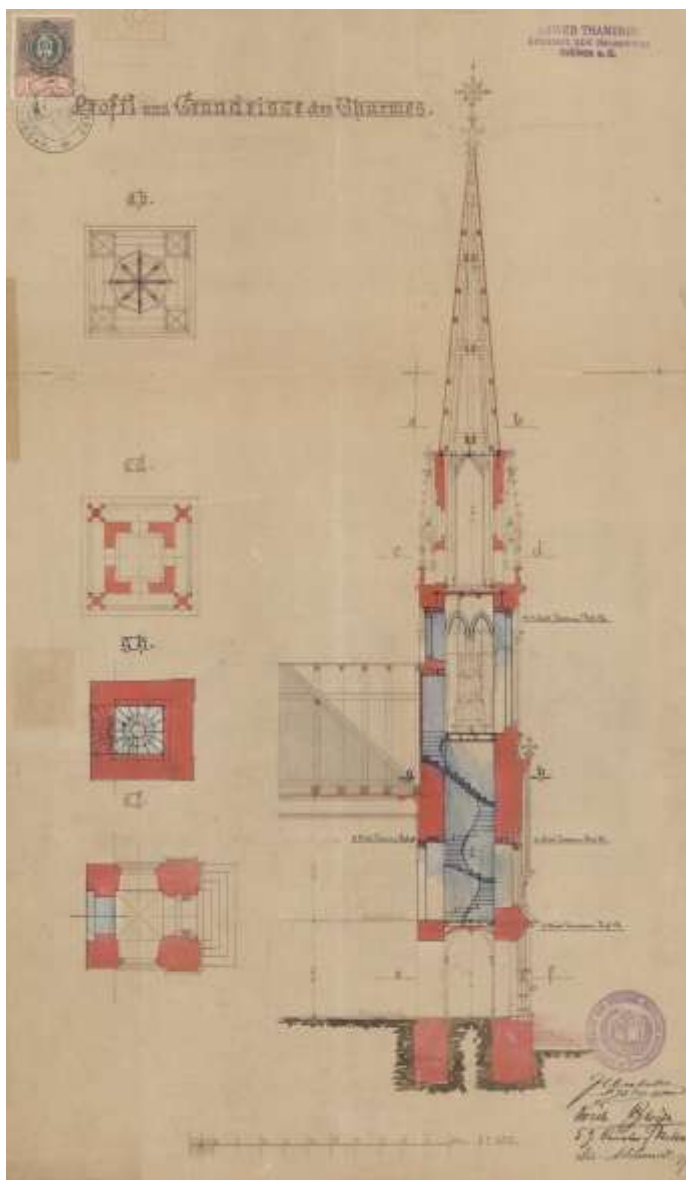
Tabulka č. 3 - Podíl jabloneckého zboží na celkovém vývozu ČSR 1920 - 1937

<i>Rok</i>	<i>ČSR celkem (v milionech Kč)</i>	<i>Jablonecká bižuterie %</i>
1920	28 515	4,03
1921	29 458	7,49
1922	19 633	11,18
1923	13 903	4,97
1924	17 035	5,20
1925	18 821	4,40
1926	17 857	3,71
1927	20 135	3,22
1928	21 224	3,82
1929	20 499	4,46
1930	17 474	4,52
1931	13 149	4,43
1932	7 392	5,07
1933	5 923	5,57
1934	7 288	5,31
1935	7 947	5,19
1936	8 036	4,83
1937	11 972	4,20

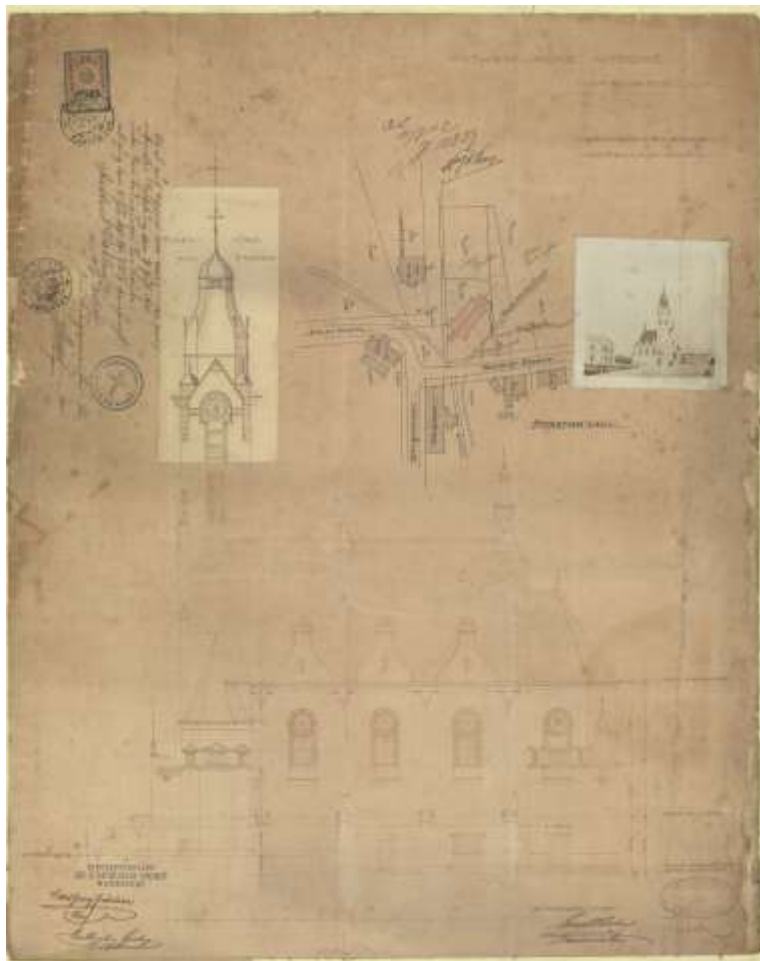
V roce 1921 sdružovalo Jablonecké Gremium exportérů 667 vývozců, což bylo vůbec nejvíc v historii. V tomto období se do světa vyváželo zboží v průměru za 1,8 miliardy Kč, což bylo téměř 8% z exportu celého Československa. Mezi léty 1925 - 1930 pak průměrná roční hodnota vývozu dosahovala 1,1 miliardy korun, což činilo zhruba 6% z celkového československého obchodu. Počet exportérů se tehdy pohyboval mezi 450 - 520 a v oblasti zpracování skla a bižuterie bylo zaměstnáno téměř 4 000 obyvatel. Z důvodu světové ekonomické krize se v následujících letech celkový objem vývozu propadl. Ačkoliv se v roce 1937 situace ohledně vývozu zlepšila, z důsledku krize se jablonecký export nikdy zcela nevzpamatoval.

PŘÍLOHA Č. 3 - PLÁNOVÁ DOKUMENTACE, DOBOVÉ FOTOGRAFIE A ILUSTRACE

Foto č. 8 Kostel Dr. Farského (plánová dokumentace - řez věže, půdorys, dobová pohlednice původního kostela s dřevěnou věží, fotografie interiéru kostela)

Foto č. 9 Secesní kostel Povýšení sv. Kříže (plánová dokumentace - pohled zepředu, plánová dokumentace - pohled s boku společně se situačním plánkem, dobová pohlednice)

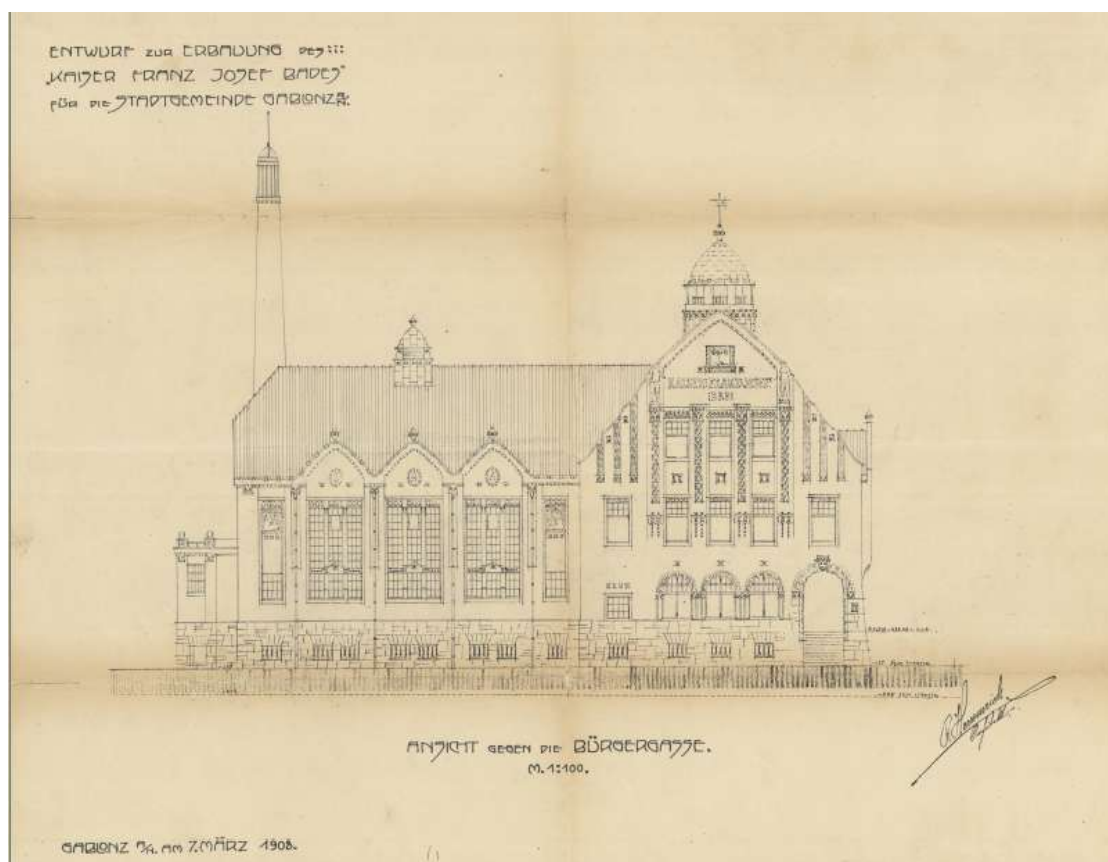

Foto č. 10 Městské lázně (plánová dokumentace - příčný řez a pohled zepředu)

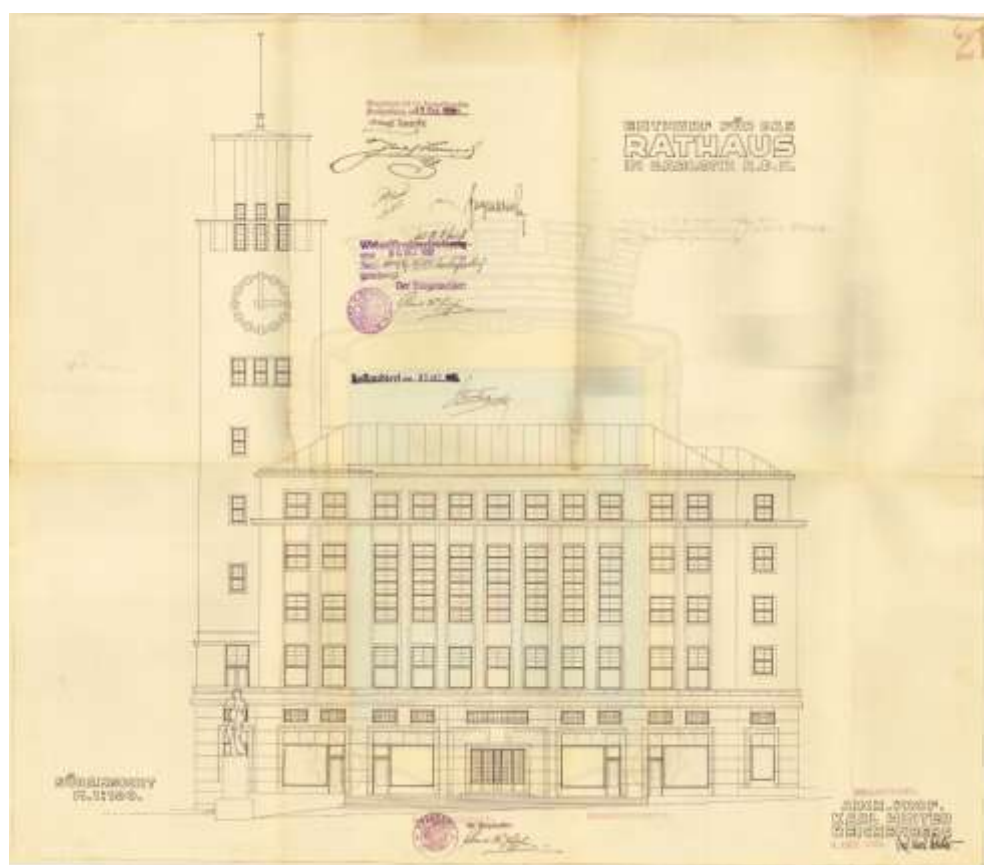
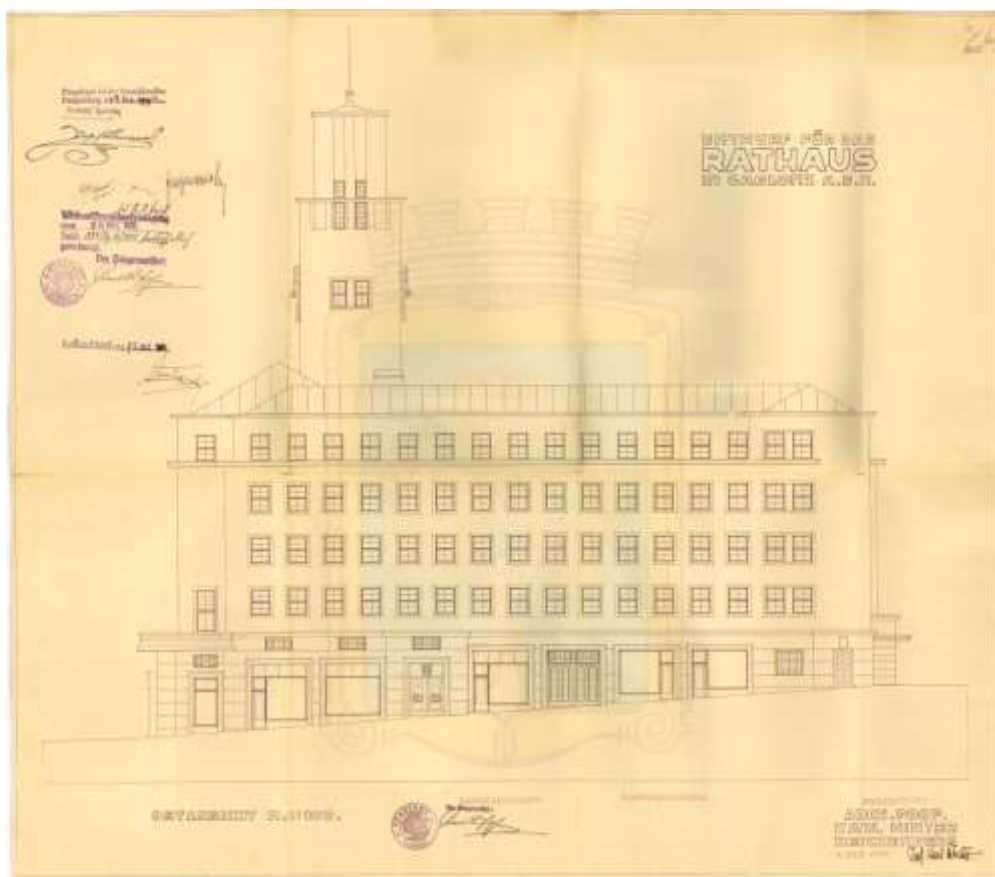

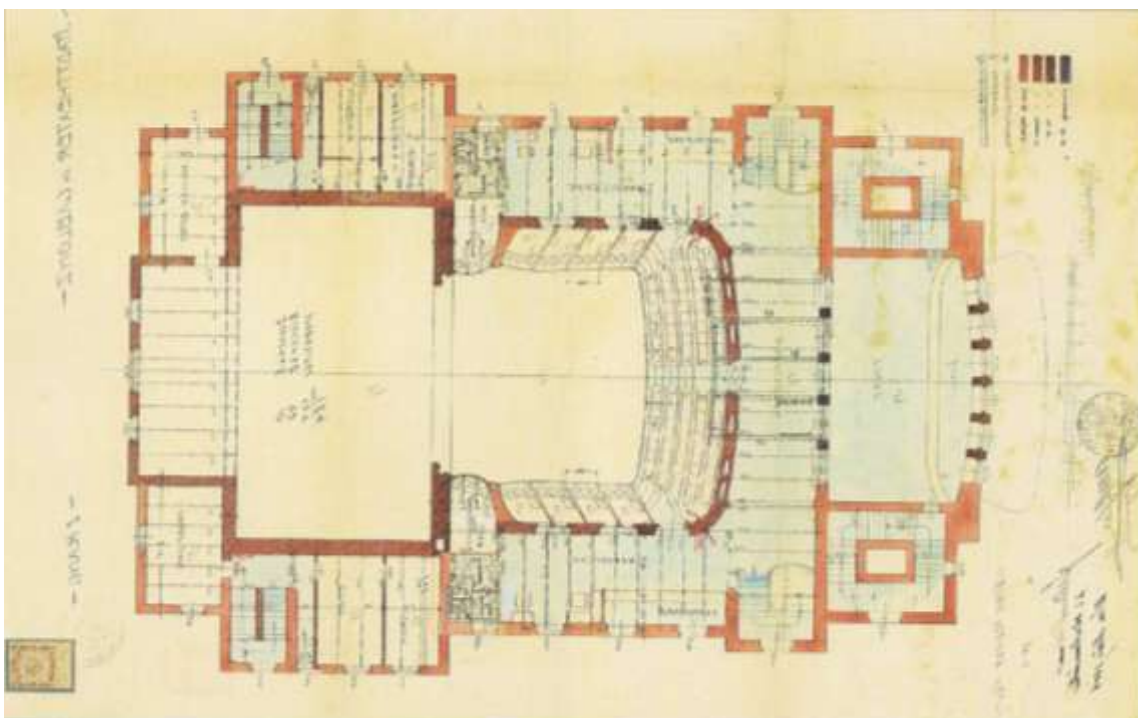
Foto č. 11 Radnice (plánová dokumentace - pohled z boku s převýšením a pohled zepředu)

Foto č. 11 a) dobové fotografie interiéru Radnice s módními nástrojnými svídkly

Foto č. 12 Městské divadlo (dobová pohlednice, plánová dokumentace - půdorys prvního patra)

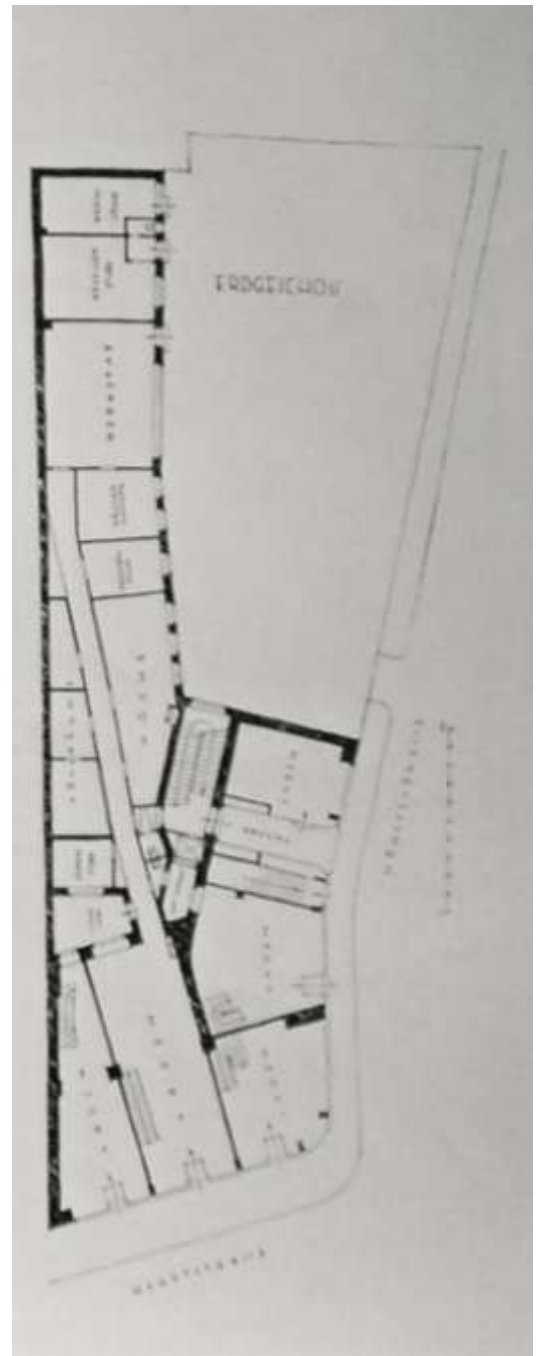

Foto č. 13 Dům Gustava Linekho (pohled zepředu, půdorys přízemí s obchody)

Foto č. 14 Schneiderova vila (dobové foto)

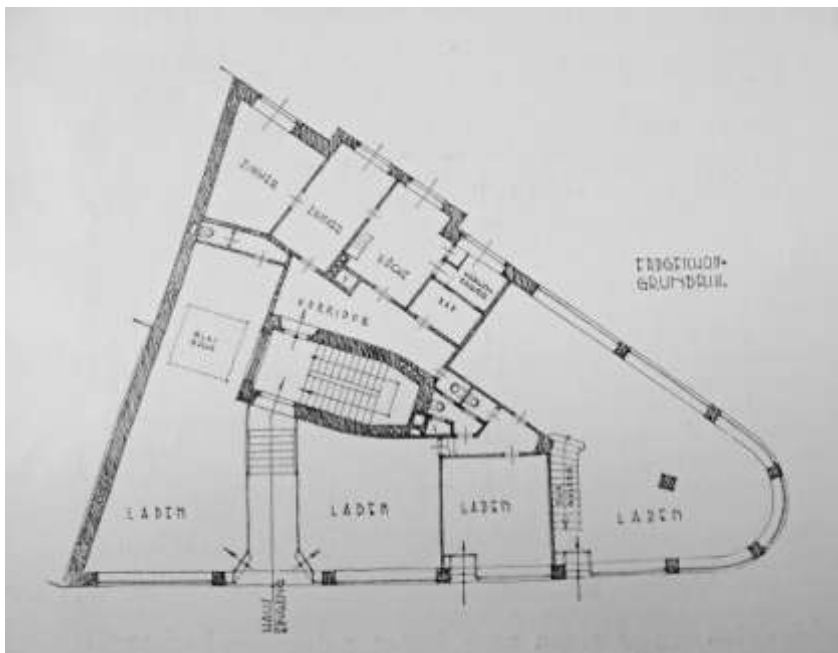
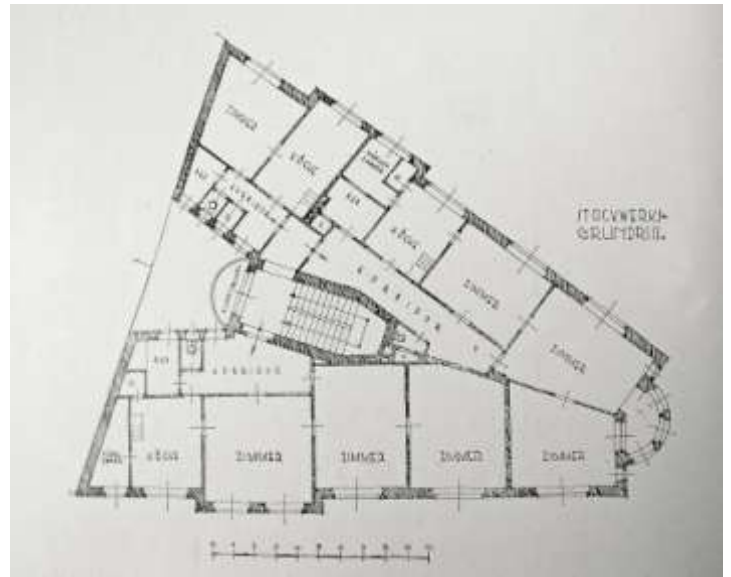

Foto č. 15 Štěpánkův dům (pohled zepředu, půdorys obytného patra a přízemí s obchody)

Foto č. 16 Vila Löbel (dobová pohlednice, půdorys prvního patra)

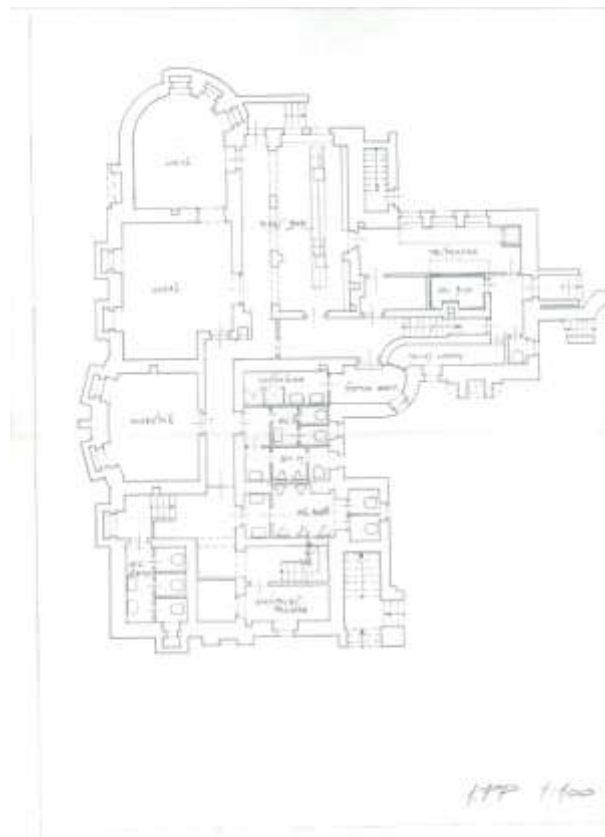
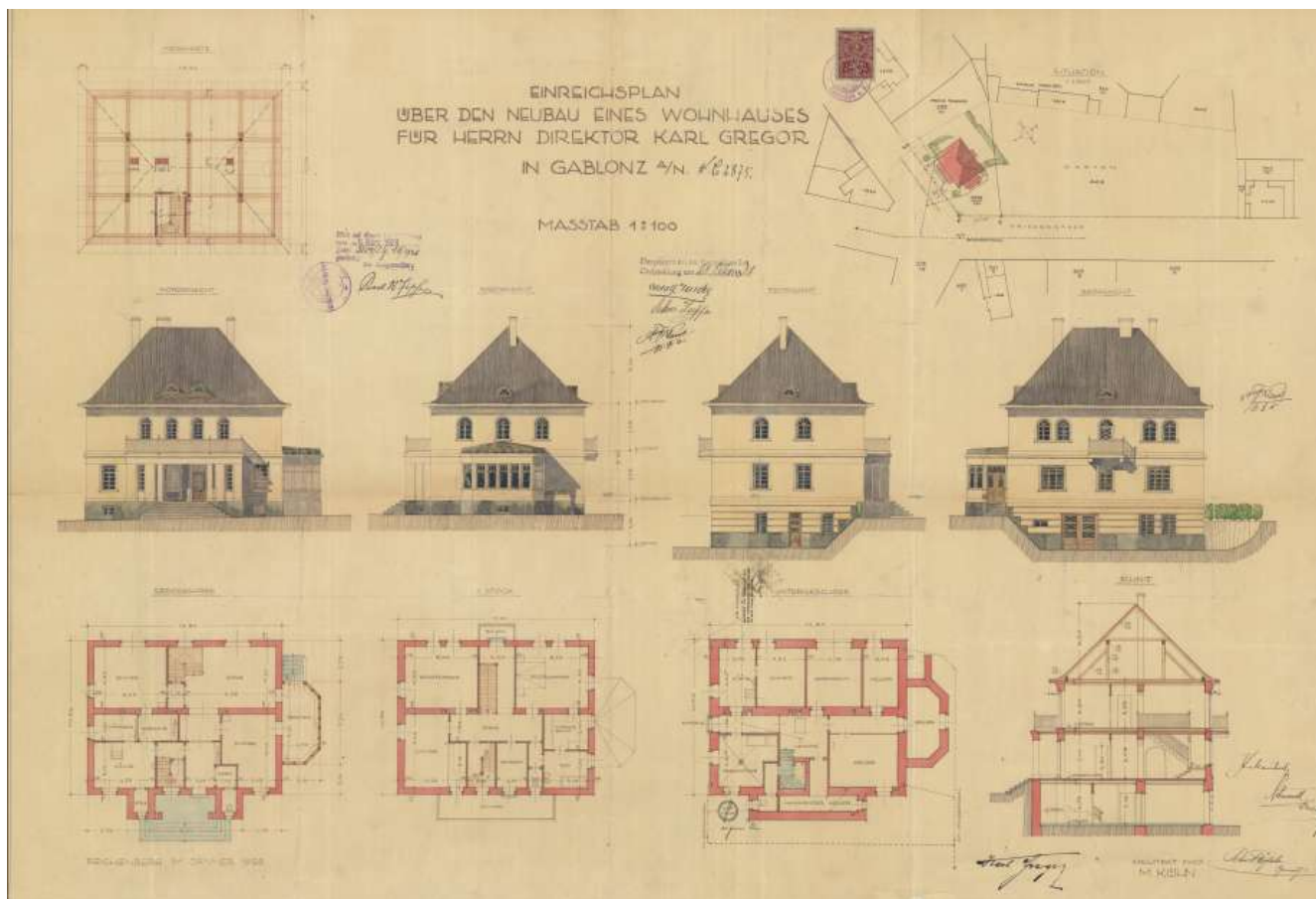
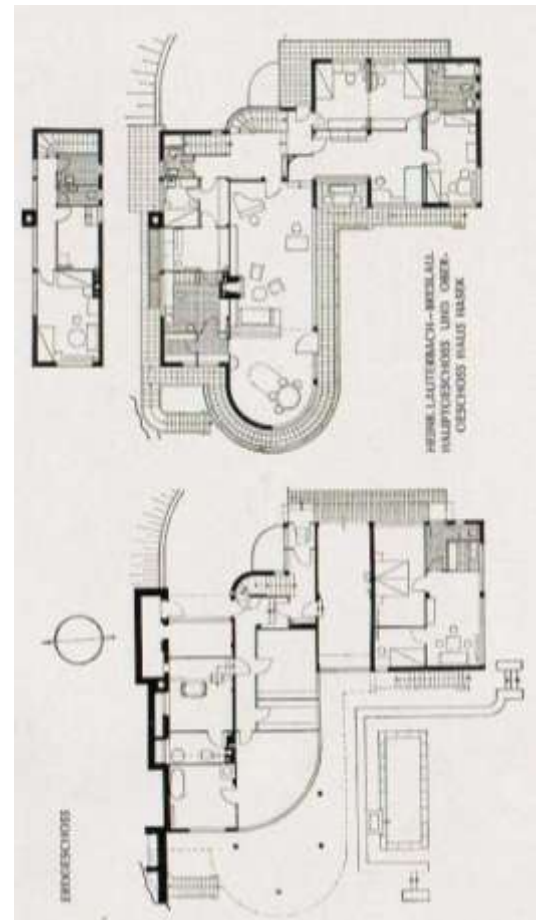

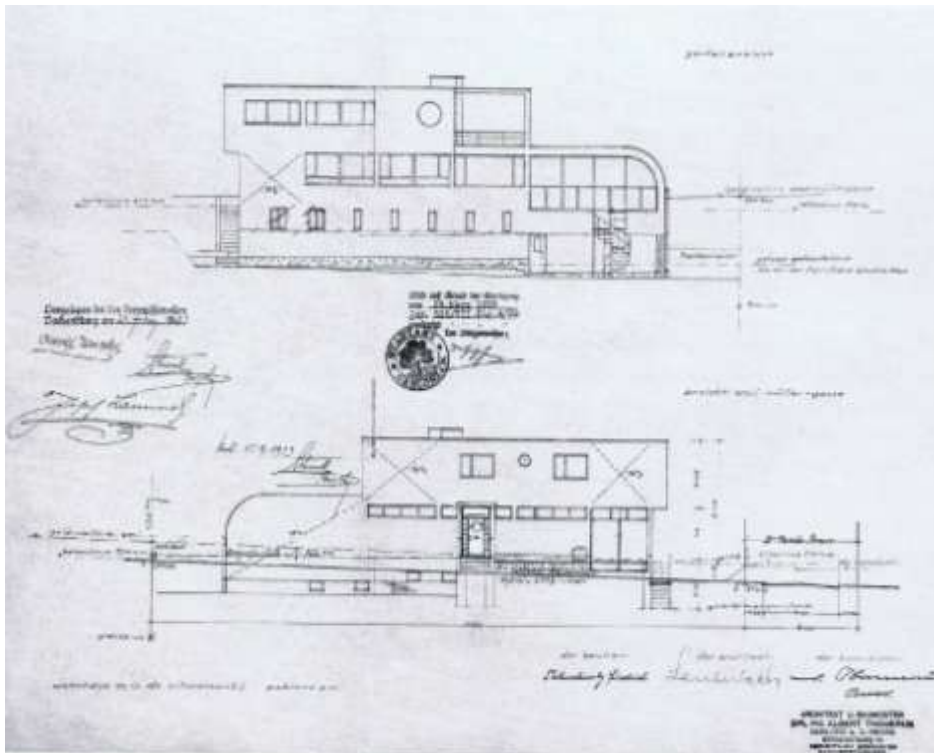
Foto č. 17 Vila Karla Gregora (plánová dokumentace)

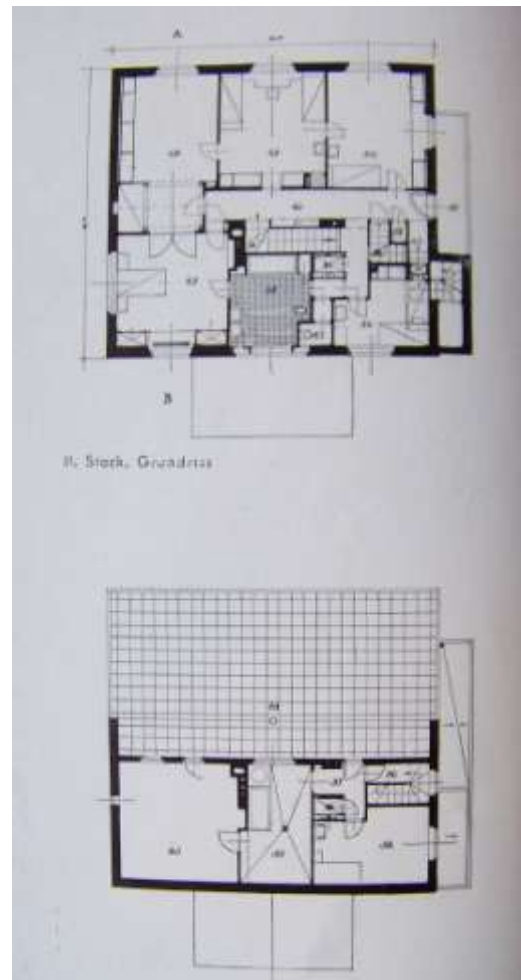

Foto č. 18 Háskova vila (Pohledy z boku, půdorys prvního a druhého patra, interiér obývacího pokoje, dochované schodiště)

Foto č. 19
Schmelowského vila
 (plánová dokumentace:
 pohledy z boku)

Foto č. 20 Kantorova vila
 (interiér vstupní haly,
 pohled z boku, půdorysy
 přízemí a II. patra)

PŘÍLOHA Č. 4 – KAUA ZÁMEČKU SCHLARAFFIE

Objekt jablonecké Schlaraffie se kvůli hrozící demolici v posledních letech dostal jak do popředí zájmu památkářů, tak i osob, kterým nejsou osudy chátrajících památek lhostejné (vznikla například i petice za jeho záchranu) Tato zvýšená pozornost vygradovala žádostí o prohlášení zámečku za kulturní památku, neboť pro to splňuje zákonem dané předpoklady.⁴⁶⁶ Za nesporné se jeví historická hodnota zámečku ve vztahu k regionu, jeho architektonický odkaz na spolkový život města na počátku 20. století a celkově je považován za mimořádný doklad kulturních aktivit v Jablonci nad Nisou. Svým významem také daleko přesahuje regionální rámec, je vnímán i zahraničními periodiky a rovněž je důkazem, že česko – německé soužití nebylo v minulosti pouze konfliktní, ale vyjadřovalo se prostřednictvím tvůrčí činnosti.⁴⁶⁷ Umělecká hodnota je z velké části znehodnocena, i přes torzální stav lze však detekovat alespoň několik stavebních prvků, které odkazují na středověkou architekturu. Jedná se o věž, cimbuří a kamennou bosáž.

I přes tyto předpoklady se Ministerstvo kultury vyjádřilo zamítavě a objekt nebyl prohlášen za kulturní památku. Jako důvod ministerstvo uvedlo, že památkové hodnoty zámečku jsou velmi zdegradovány, objekt je v havarijním stavu, jeho základy jsou podmáčeny a interiér se téměř nedochoval.

S ohledem na zachování těchto hodnot byl však v roce 2008 navržen **plán na zakomponování historického areálu bývalé Schlaraffie do výrobního prostoru firmy Malina Safety**, který se jeví z hlediska památkové péče jako velmi přínosným elementem. Autorem tohoto návrhu se stal architekt Libor Sommer, znalec v oboru obnovy a rekonstrukce památek.⁴⁶⁸ Kompozice celého objektu je navržena jako čtyřpodlažní objekt, specializující se na výrobně administrativní činnost, v jehož severovýchodním nároží zůstává zachována

---

⁴⁶⁶ Dle zákona č. 20/1987 Sb. zákona o Státní památkové péči, §2 se za kulturní památky považují “...*nemovité a movité věci nebo jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické nebo které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem.*“

⁴⁶⁷ Návrh na prohlášení domu č. p. 2032, na pozemku parc. č. st. 1949, k. ú. a obec Jablonec nad Nisou, Liberecký kraj, za kulturní památku. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou.

⁴⁶⁸ Ing. arch. Libor Sommer má na svém kontě velké množství realizací z oblasti památkové péče. Patří mezi ně například rekonstrukce a památková obnova bývalého Františkánského kláštera v Hostinném, rekonstrukce západního křídla zámku Dobříš, pasport historických lázeňských objektů Alexandria a Morava v Luhačovicích, který posloužil jako podklad pro obnovu historických fasád a interiérů, atd. Kompletní výčet referencí lze dohledat na jeho webové stránce: URL: <<http://www.sommer-architekt.cz/publikace.php>>

převážná část hmoty Schlaraffie.⁴⁶⁹ V místě stávající skladové nevzhledné haly je navržen nový skladový objekt, který výškově navazuje na současnou zástavbu.

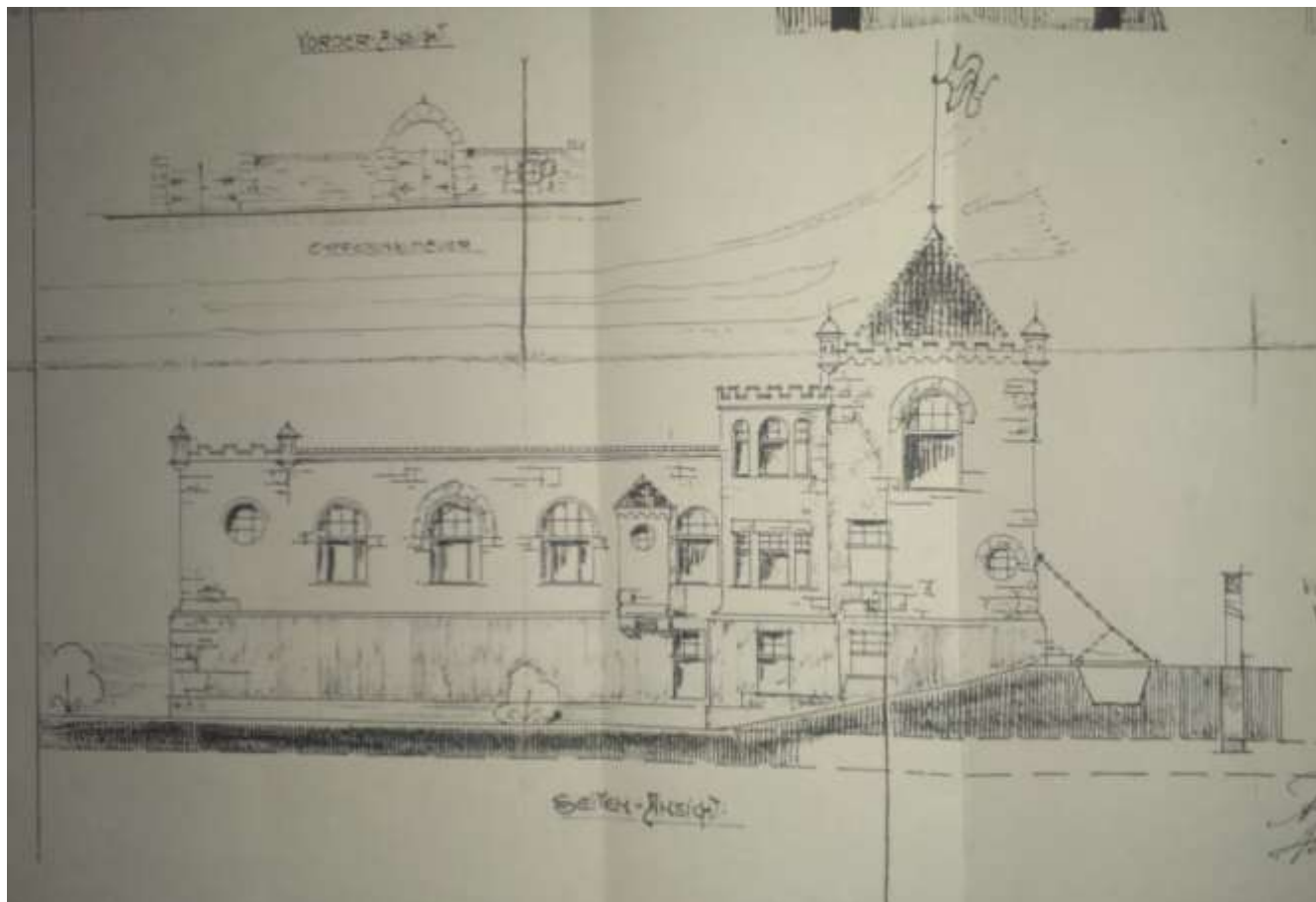
V plánu je také brán v úvahu důležitý princip přiměřeného kontrastu mezi rekonstruovanou fasádou Schlaraffie a mezi navrženou výstavbou čtyřpodlažní budovy. Fasáda Schlaraffie má být konzervována, což znamená, že by došlo k zachování všech významných architektonických a historických detailů. Nutno zmínit, že tímto zákrokem by byla ideálně naplněna jedna z obecných zásad památkové péče, ochrana dochované podoby. Navíc měly být obnoveny všechny znehodnocené prvky, např. okna, dveře atp. Pohledové kamenné prvky měly být konzervovány a zachovány v průčelí. Fasády měly být obnoveny a opatřeny minerálním nátěrem v odstínu zlatý okr.⁴⁷⁰ Fasády nově vystavěného několikaposchoďového objektu jsou dle plánu pojednány současnými výrazovými prostředky. V návrhu se upouští od skleněných a aluminiových fasádních systémů, jejichž použití by nebylo adekvátní k relativně malému architektonickému měřítku stavby. Proto byla navržena minerální fasáda, z probarveného, broušeného betonu. Předpokládaný odstín je středně modrý nebo šedomodrý. Počítalo se také s tím, že objekt bude opatřen průběžnými pásovými okny, které jsou charakteristické pro výrobní stavby. Materiál pro výrobu těchto oken měl být dřevo nebo hliník v kontrastních odstínech k barvě fasády. Pro další rozčlenění areálu byl navržen motiv čtyř nároží zvýrazněný naznačenými věžičkami. To mimo jiné odpovídá i architektonickému tvarosloví, které je charakteristické pro celou řadu jabloneckých objektů z první třetiny 20. století. Severovýchodní nároží je zvýrazněno hmotou věže Schlaraffie, na severozápadním nároží zůstává zachována stávající věžička rekonstruovaného secesního domu a na jihozápadní nároží je přidána monumentálně prosklená věž obsahující schodiště, reprezentativní a zasedací prostory.⁴⁷¹

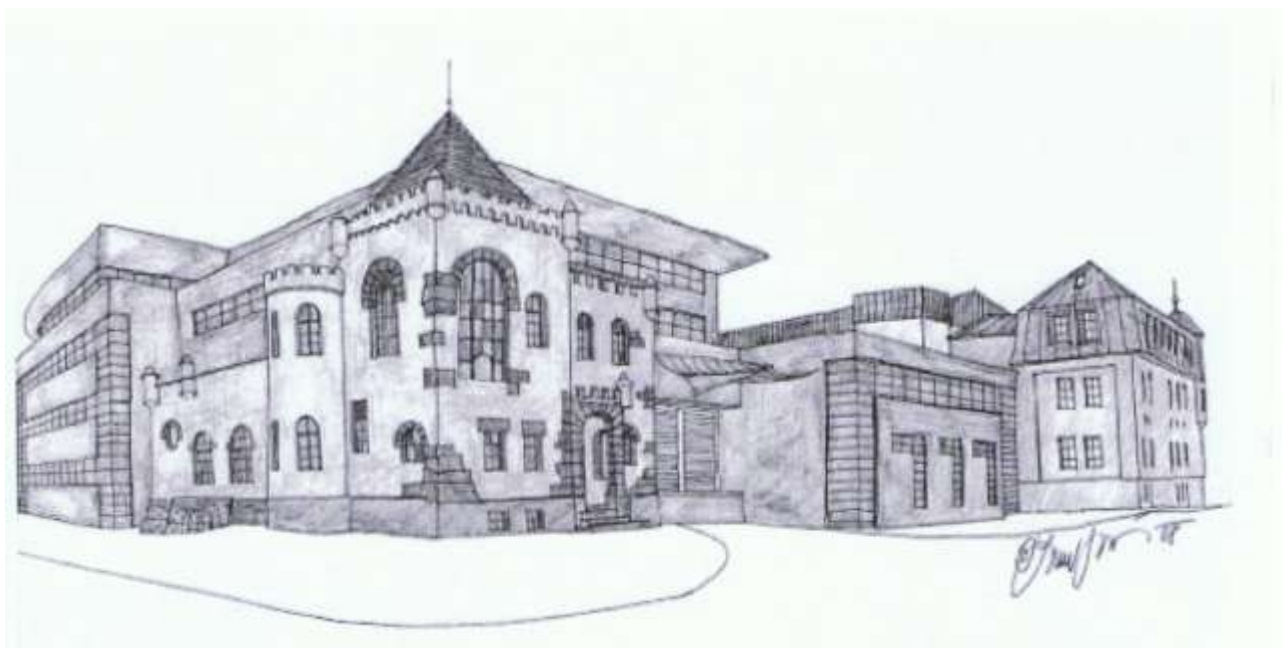
⁴⁶⁹ Plán počítá i se zachováním dvou stávajících secesních objektů na západě, s parcelačními čísly 525 a 1291. *Návrh na zpracování ideově objemové studie zakomponování historického areálu bývalé Schlaraffie v Jablonci nad Nisou do výrobního areálu firmy Malina Safety*. Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Jablonci nad Nisou.

⁴⁷⁰ Minerální pigmenty nepodléhají chemickým změnám a v průběhu stárnutí nemění barevný odstín. MACEK, Petr. *Barevnost fasád: průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, 2009. s. 90.

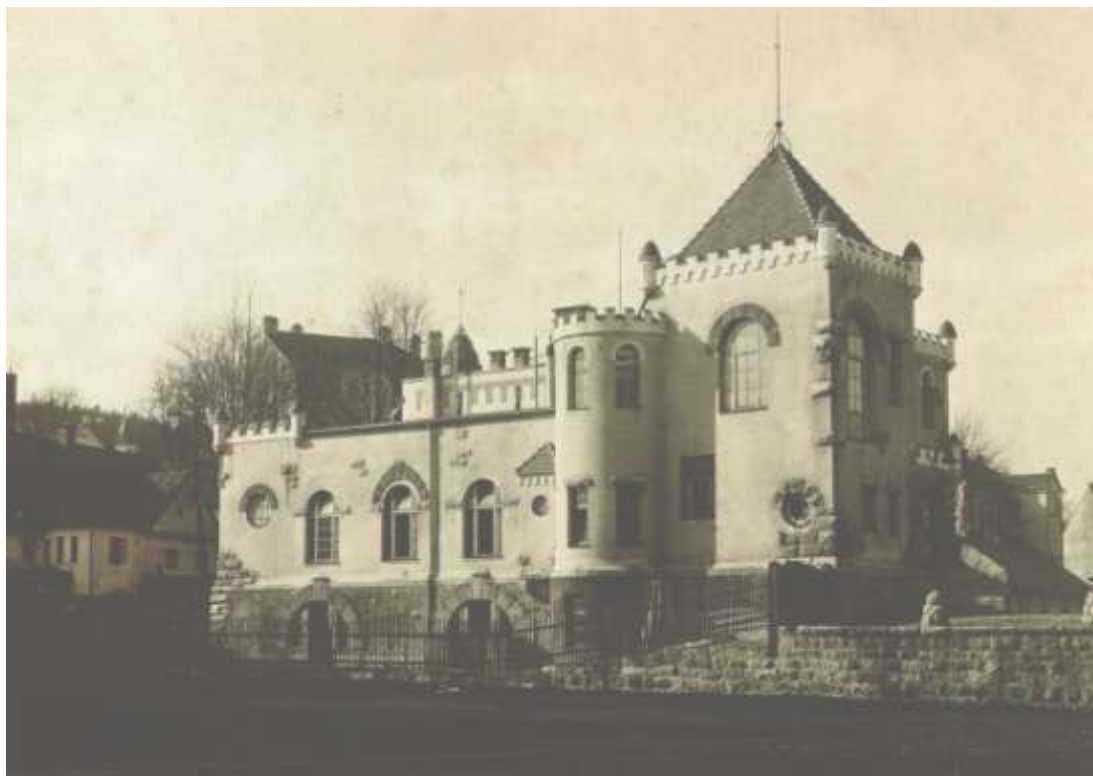
⁴⁷¹ Studie Ing. arch. Sommera dále řeší vjezdy, zásobování, parkovací místa i sociální zázemí.

Plánová dokumentace - boční pohled, autor: Arwed Thamerus (

Kompozice zámečku do nové zástavby podle návrhu Libora Sommera (2008)

Zámeček Schlaraffie na dobovém snímku, (1. ½ 20. století)

Současná podoba zástavby, v níž je zámeček Schlaraffie určený k demolici (2014)